

**N. U. BIKBAYEVA, E. YANGABAYEVA,
K. M. GIRFANOVA**

MATEMATIKA

**Ullwma orta bilim beriw mektepleriniń
4-klasi ushın sabaqlıq**

Qayta islengen hám tolıqtırılğan
4-basilim

*Ózbekistan Respublikası Xalıq bilimlendiriw
ministrliqi tárepinen tastıyqlanğan*

«O‘QITUVCHI» BASPA-POLIGRAFIYALIQ DÓRETIWSHILIK ÚYI
TASHKENT—2017

UO‘K: 51(075.2)
KBK 22.1 ya 71
B 71

Pikir bildiriwshiler:

- Nilufar Xamedova** — Nizomiy atındaǵı TMPU docenti, pedagogika ilimleri kandidati;
Nazira Ahmedova — Respublikalıq Tálım orayı Baslanǵısh tálım bólimi baslıǵı;
Nilufar Aslonova — Tashkent qalası 160-sanlı mekteptiń baslanǵısh klass muǵallimi.

Shártli belgiler

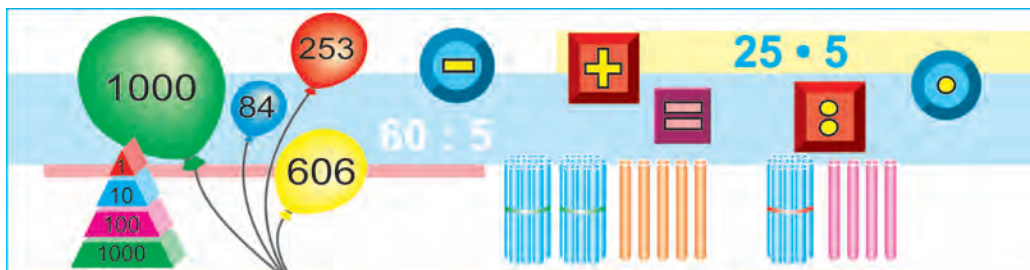
- 1, 2, ... — awızeki orınlaw ushın shınıǵıwlar
1, 2, ... — jazba orınlaw ushın shınıǵıwlar
- — teoriyalıq material
 - — ańlatpa durıs bolıwı ushın qoyılıwı kerek bolǵan belgiler
 - — ańlatpa durıs bolıwı ushın qoyılıwı kerek bolǵan qawsırmalar
 - — logikalıq tapsırmalar, qızıqlı máseleler
 - — úyde orınlaw ushın shınıǵıwlar
 - — bir sabaq materialın ekinshi sabaq materialınan ajıratıwshı belgi

Bul sabaqlıqtaǵı pul qatnasına tiyisli shınıǵıwlarda bahalar shártli túrde qabil etilgen.

Respublika maqsetli kitap qorı qarjıları esabınan basıp shıǵarıldı.

- © N.U. Bikbayeva hám b.
© «O‘qituvchi» BPDÚ, 2013.
© «O‘qituvchi» BPDÚ, qayta islangen hám toliqtirilgan basılımi, 2017.

ISBN 978-9943-22-076-8

МІՆԼԻՉ

3-klasta ótilgen materiallardı tákirarlaw hám ulıwmalastırıw

1. Hár bir qatardağı shópler neshew?

	— 100
	— 10
	— 1

- Sanlardı oqır: 756, 980, 302, 444, 271, 900, 1000. Bul sanlardıń hár birinde neshe birlik, onlıq hám júzlik bar? Sanlardıń qaysısı eń kishi? Eń úlken? Bul sanlardıń jazılıwında hár bir cifr neni ańlatadı?
- 1 júzlikte neshe birlik bar? 1 júzlikte neshe onlıq bar? 1 mıńlıqta neshe onlıq bar? 1 mıńlıqta neshe júzlik bar?
- Tigiwshilik firmasında 7 kostyum tigiw ushın 28m gezeleme sarplandı. Sonday 39 kostyum tigiw ushın neshe metr gezeleme kerek boladı?

5. Kesteni toltırıń:

Qosılıwshı	124	337	
Qosılıwshı	536		200
Qosındı		897	1000

Azayıwshı	578		690
Alınıwshı	263	440	
Ayıрма		248	320

6. Dem alıw orayında 48 tıp shınar, onnan 2 ese kóp arsha, arshadan 12 tıp kóp tal egildi. Neshe tıp tal egilen?

7. Esaplawlardı qolaylı usıllar menen orınláń:

$$208 + 435 + 92 \quad | \quad 324 - 154 - 24 \quad | \quad 716 + 24 + 176$$

$$4 \cdot 8 \cdot 25 \quad | \quad 35 \cdot 5 \cdot 2 \quad | \quad 2 \cdot 71 \cdot 5$$

8. Ańlatpalardıń mánisin tabıń:

$$80 : 16 \cdot 17 \quad 120 : 6 \cdot 4 \quad 16 \cdot 6 : 2$$

$$48 : 2 \cdot 3 \quad 800 : 4 \cdot 5 \quad 25 \cdot 4 : 5$$

9. Palız ónimleri qoymasına bir kúnde 600 banka duzlanǵan qıyar, onnan 2 ese kem duzlanǵan pomidor alıp kelindi.

Tómendegi ańlatpalar neni ańlatadı:

$$600 : 2; \quad 600 + 600 : 2; \quad 600 - 600 : 2?$$

10. 50 dm ... 10 m

3 km ... 300 m

603 sm ... 63 dm

10 km ... 1000 m

40 sm ... 4 m

2 km 900 m ... 3 km

11. Kesteni toltırıń:

Kóbeyiwshı	6	9	
Kóbeyiwshı	8		7
Kóbeyme		45	21

Bóliniwshı	42		63
Bóliwshı	6	7	
Tiyindi		8	9

12.

$$\begin{array}{|l|l|l|l|} \hline 460 - 180 & 940 - 390 & 270 + 270 & 110 - 20 \\ \hline 730 - 270 & 260 + 350 & 190 + 40 & 150 - 90 \\ \hline \end{array}$$

- 13.** 1) Dúkánda 849 arsha oyınshıǵı satıldı. Bul neshe júzlik, onlıq hám birliklerden ibarat?
2) Dúkánda 6 júzlik hám 8 onlıq arsha oyınshıqları satıldı. Neshe oyınshıq satılǵan?

- 14.** a háribiniń mánisin teńsizlikler durıs bolatuǵında etip tańlań:

$$200 - a > 198 \quad a \cdot 9 < 54 \quad a : 8 > 9$$

- 15.** $15 \cdot 4 + 4 \cdot 23$ $84 : 3 - 36 : 3$
 $11 \cdot 9 - 32 : 4$ $46 : 2 + 51 : 3$

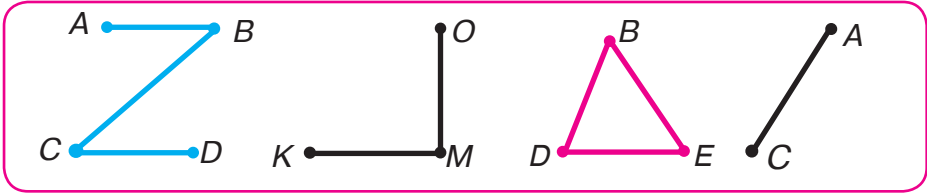
- 16.** Dúkánǵa 100 kitap alıp kelindi. Kún boyı olardıń besten bir bólimi satıldı. Neshe kitap satılǵan?

17.

$$\begin{array}{|l|l|} \hline 200 - 4 \cdot 25 + 8 & 80 : 2 \cdot 3 \\ \hline 62 + 8 \cdot 2 - 54 & 67 - 38 + 46 \\ \hline \end{array}$$

- 18.** Avgust ayında on klass bólmesi ushın taza partalar alındı. Hár bir klass bólmesine birdey muǵdarda partalar qoyıldı. Eger altı klasqa 90 parta qoyılǵan bolsa, mektepke neshe parta alıp kelingen?
- 19.** Sanlardı oqırń: 865, 907, 520, 700. Bul sanlardıń jazılıwında hár bir cifr neni bildiriwin túsindiririń.
- 20.** Tómenдеgi súwrette kórsetilgen noqat, kesindi hám figuralardıń atın aytırń:

21. 10 birdey qaltağa 20 kg un salındı. 60 kg undı salıw ushın sonday qaltadan neshewi kerek boladı?

22. $803 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$ | $16 \text{ dm } 5 \text{ sm} = \square \text{ sm}$

 $560 \text{ tiyin} = \square \text{ swm } \square \text{ tiyin}$ | $1 \text{ m } 4 \text{ dm} = \square \text{ dm}$

23. 1) 580; 390; 700 de neshe onlıq bar?
2) 18 onlıqta; 56 onlıqta neshe birlik bar?

24. Shep bağanadağı hárbir ańlatpa ushın oń bağanadan mánisi usı ańlatpanıń mánisine teń ańlatpa tabır:

$7 \cdot (16 + 4)$	$4 \cdot (72 - 58)$
$100 - 88 : 2$	$92 : 4 : 23$
$5 \cdot (100 : 25)$	$80 : (48 : 12)$
$72 : (12 \cdot 6)$	$200 - 12 \cdot 5$

25. Bir túp alma tereginen 12 kg, ekinshisinen 18 kg alma terip alındı. Barlıq alma 6 kg. nan yashiklerge salındı. Bunıń ushın neshe yashik kerek? (Máseleni eki usıl menen sheshiń.)

26. Kesteni toltırır.

a	16	9	400	320
b	6	12	1	3
$a \cdot b$				

c	38	56	840	99
d	2	14	7	33
$c : d$				

27. $60 + 80$ | $430 \cdot 2$ | $545 + 268$ | $126 \cdot 5$
 $120 - 90$ | $180 : 2$ | $381 - 126$ | $565 : 5$

- 28.** 1) Kestede hárbir qatardaǵı shóplerdiń oń tárepinde sanlar jazılǵan. Bul sanlardı oqıń.

	Júzlı.	Onl.	Birl.
	4	3	2
	2	6	0
	3	0	9

- 2) Bul sanlardıń hárbirinde neshe birlik, onlıq hám júzlik bar ekenin esaplań. 3) Bul sanlardıń hárbirinde barlıǵı bolıp neshe birlik; barlıǵı bolıp neshe onlıq bar ekenin esaplań. 4) Bul sanlardı jazıw ushın neshe túrli cifrlardan paydalanılǵan?

- 29.** Esaplań. Qalay esaplaǵanıńızdı túsindiriyń:

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 500 + 4 & 488 - 80 - 8 & 364 - 4 - 40 \\ \hline 500 + 40 & 488 - 400 - 8 & 574 - 500 - 70 \\ \hline \end{array}$$

- 30.** Kitapxanada 95 kitap bar edi. 9 oqıwshı 4 kitaptan aldı. Kitapxanada neshe kitap qaldı?

- 31.** Tuwrımúyeshlik formasındaǵı stadionnıń átirapın setka menen qorshaw kerek. Eger stadionnıń uzınlıǵı 8 m, eni 7 m bolsa, neshe metr setka kerek boladı?

32. $(480 - 400) : 4$ | $64 : 8 \cdot 7 - 9$ | $(680 + 20) : 7$
 $720 : 9 - 270 : 9$ | $91 - 4 \cdot 11 \cdot 2$ | $513 + 60 : 12$

- 33.** Tigiwshi 8 paltoǵa 5 hám 7 paltoǵa 4 sádepten taqtı. Tigiwshi ulıwma neshe sádep taqqan?

$429 < 479$

$8536 > 7741$

$367 + 429$

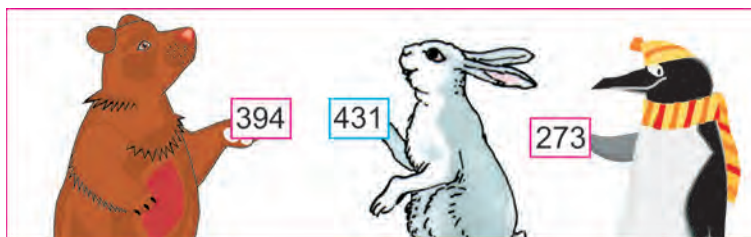

$2568 - 1456$

KÓP TAÑBALÍ SANLAR

Onlıq sanaq sisteması

34. Hárbir sannıń jazılıwında 3 cıfır neni ańlatadı?

Sanlardıń jazılıwındaǵı bir cıfır qaysı tańbada turǵanına qarap, túrli mániske iye boladı. Máselen, 273 sanındaǵı 3 cıfır birlikler tańbasında turıptı, sol sebepli ol 3 birlikti ańlatadı.

431 sanında 3 cıfır onlıqlar tańbasında turıptı, sol sebepli ol 3 onlıqtı ańlatadı. Bunda onıń bul tańbadaǵı mánisi birlikler tańbasındaǵı mánisinen 10 márte artıq.

394 sanında 3 cıfır júzlikler tańbasında, ol 3 júzlikti ańlatadı. Onıń bul tańbadaǵı mánisi onlıqlar tańbasındaǵı mánisinen 10 márte artıq. Sonlıqtan sanlardıń biz paydalanatuǵın jazılıw sisteması **onlıq sanaq sisteması** delinedi.

Onlıq sanaq sisteması pozicion sistema esaplanadı, sebebi sannıń jazılıwında bir cifr qaysı tańbada (poziciyada) turǵanlıǵına qarap, hár qıylı mániske iye boladı.

35.

Júzlikler	Onlıqlar	Birlikler
3	2	6
III tańba birligi	II tańba birligi	I tańba birligi

Kestede san jazılǵan. Bul sandı oqırń. Jańa sózlerdi eslep qalırń. 326 sanı tómendegilerden quralǵan:

6 birlik yaki **birinshi tańbanıń 6 birligi**;
 2 onlıq yaki **ekinshi tańbanıń 2 birligi**;
 3 júzlik yaki **úshinshi tańbanıń 3 birligi**.

36. Kestede jazılǵan sanlardı oqırń. Ońnan shepke qarap oqıǵanda birlikler qaysı orında jazıladı? Onlıq-she? Júzlik-she?

Júzlikler	Onlıqlar	Birlikler
III tańba birligi	II tańba birligi	I tańba birligi
3	4	8
5	0	9
2	7	0

348 sanınıń hár tańbasında neshe birlik bar?
 509 sanında-she? 270 sanında-she?

37.

Tómendegi sanlardı jazırń hám oqırń:

1) úshinshi tańbanıń 6, ekinshi tańbanıń 0 birli-
 gi, birinshi tańbanıń 1 birligi;
 2) úshinshi tańbanıń 2 birligi, birinshi hám
 ekinshi tańbanıń birlikleri joq.

38. Baspaxanada 318 er adam hám olardan 42 ge kem hayal isleydi. Baspaxanada barlıǵı bolıp neshe adam isleydi?

39. $9 \cdot 6$ | $63 : 7$ | $720 + 30$ | $640 + 200 - 300$

40. 6 sm uzınlıqtaǵı bir kesindi hám onnan 2 sm qısqa basqa bir kesindi sıziń.

41. Sanlardı tańba qosılıwshılarınıń qosındısı túrinde jazıń:

úsh júz on segiz

jeti júz jigirma jети

42. Tek ǵana 8,0 hám 5 cifrlarınan paydalanıp, barlıq úsh tańbalı sanlardı sonday etip jazıń, hár bir sannıń jazılıwında cifrlar:

a) qaytalanbasın; b) qaytalansın.

43. Birlikleri onlıqlarınan 2 márte kishi bolǵan barlıq eki tańbalı sanlardı jazıń.

44. Ámeliyatta onlıq sanaq sistemasınan basqa sanlardıń rim cifrları menen jazılıwı da kóp ushırıp turadı.

Máselen, rim cifrların saatlardıń siferblatlarında, eski imaratlarda kóriw múmkin; geyde kitap bapları, jil ayları, ásirler rim cifrları menen belgilenedi. Sanlardı rim cifrları menen jazıwda barlıǵı bolıp jети cifrdan paydalanıladı.

Rim cifrları

I = 1

V = 5

X = 10

L = 50

C = 100

D = 500

M = 1000

45. Rim sanaq sistemasında 1 den 20 ға shekemgi sanlar qanday nızam boyınsha jazıladı?

I	1	VIII	8	XV	15
II	2	IX	9	XVI	16
III	3	X	10	XVII	17
IV	4	XI	11	XVIII	18
V	5	XII	12	XIX	19
VI	6	XIII	13	XX	20
VII	7	XIV	14		

46. Ámellerdiń nátiyjelerin rim cifrı menen jazıń:

$V + I$	$XX - X$	$XVI : II$
$XI - I$	$XIX - I$	$V \cdot III$
$XVIII - VIII$	$XI - V$	$XII : VI$
$X + V$	$VII + VIII$	$IV \cdot V$

Qálegen sannıń jazılıwında ondaqı rim cifrı, ol qaysı orında turıwına qaramastan, birdey má-niske iye boladı. Sonıń ushın sannıń rim sanaq sistemasında jazılıwı dárejesiz sistema boladı.

47.

Esaplań:

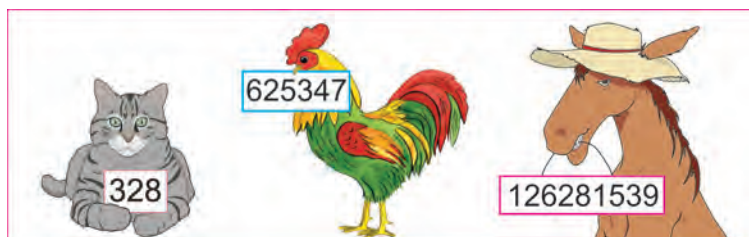
$125 + 168$	$40 \cdot 6$	$84 : 2$
$430 - 207$	$120 : 30$	$15 \cdot 4$
$12 \cdot 4$	$681 - 666$	$230 + 170$
$51 : 17$	$640 + 360$	$700 - 475$

48. Bochkada 85 l suw bar edi. Oǵan jáne suw quylǵannan keyin ondaqı suw 192 l boldı. Bochkaǵa qansha suw quylǵan?

Kóp tańbalı sanlardı cifrlaw

49.

Úsh tańbalı 328 sanınıń jazılıwında úsh tańbanı — birlikler, onlıqlar, júzlikler tańbasın payda etiwshi úsh cifr bar. Bul tańbalar birlestiriledi hám **klass** dep ataladı.

Qálegen muǵdardaǵı hár qıylı cifrlardan dúzilgen sanlardı — tórt, bes, altı, jeti tańbalı hám t.b. sanlardı jazıw múmkin.

625 347 sanı — altı tańbalı san. Ońdaǵı dáslepki úsh cifr birlikler klasın quraydı. Birlikler klasınan keyin mıńlıqlar klası keledi. Mıńlıqlar klasında úsh tańba bar, bular: *bir mıńlıqlar, on mıńlıqlar, jüz mıńlıqlar*. 5 cifrı bes mıńlıqtı, 2 cifrı eki on mıńlıqtı, 6 cifrı altı jüz mıńlıqtı ańlatadı. Hámmesi bolıp, bul san da 625 mıńlıq, 347 birlik bar. Sonıń ushın 625347 sanın tómendegishe oqıw qabil etilgen: *altı jüz jigirma bes mıń úsh jüz qırq jeti* («birlik» sózi ayılmaydı).

Mıńlıqlar klasınan keyin millionlar klası keledi. Onıń tańbaları tómendegishe ataladı: *bir millionlar, on millionlar, jüz millionlar*.

50. Kesteni kórip shıǵıń:

II klass — mıńlıqlar klası			I klass — birlikler klası		
Júz mıńl.	On mıńl.	Bir mıńl.	Júzl.	Onl.	Birl.

Qaysı tańbalardıń birlikleri I klası hám II klası payda etedi? Hár bir klass neshe tańbadan ibarat?

51. 358 mıń; 702 mıń; 40 mıń; 56 mıń sanlarında hár bir tańbanıń neshe birliǵi bar?

Juwaptıń úlgisi: 358 mıń sanında 3 júz mıńlıq, 5 on mıńlıq hám 8 bir mıńlıq yamasa altınshı tańbanıń 3 birliǵi, beshinshı tańbanıń 5 birliǵi hám tórtinshı tańbanıń 8 birliǵi bar.

52. Dúkánda 200 shaxmaq hám olardan 3 ese kóp bir sızıqlı dápter bar. Dúkánda barlıǵı bolıp neshe dápter bar?

53. Tańlawǵa 48 aq-qara kórinisli hám onnan 4 ese kem reńli fotosúwretler jiberildi. Tańlawǵa barlıǵı bolıp neshe fotosúwret jiberilgen?

54. $27 + 39$ | $7 \cdot 7$ | $73 - 6 \cdot 5$ | $9 \cdot 6 - 6 \cdot 3$
 $81 - 38$ | $8 \cdot 7$ | $39 - 9 \cdot 3$ | $6 \cdot 6 + 4 \cdot 4$

55. Qısqa jazıw menen másele dúziń hám onı sheshiń:

Ǵarbızlar — 420 kg ← $\left[\right]$
 Qawınlar — ?, 135 kg kem $\left[\right]$?

56. Kesteni qarap shıǵır:

II klass — mıńlıqlar klassı			I klass — birlikler klassı		
Júz mıńlıq	On mıńlıq	Bir mıńlıq	Júzlik	Onlıq	Birlik
	4	5	0	0	0
1	9	8	0	0	0
5	0	0	0	0	0
	7	0	0	0	0

Birinshi sanda ekinshi klastırnıń 45 birliǵi bar. Bul san 45 mıń dep oqladı. Birlikler klasındaǵı noller bul klasta birinshi klass birlikleri joq ekenligin bildiredi.

Kestede jazılǵan keyingi sanlardıń hárbirinde ekinshi klastırnıń neshe birliǵi bar? Usı sanlardı oqır.

57. Sanlardı oqır. Hárbir juplıqtaǵı sanlardıń jazılıwında birdey cifrlar neni ańlatadı?

6	18	30	209	777
6 000	18 000	30 000	209 000	777 000

58. Qoymaǵa 54 yashik alma hám 36 yashik almurt alıp kelindi. Azanda dúkánlarǵa 45 yashik jas miywe jiberildi. Qoymada neshe yashik jas miywe qalǵan?

59. $300 \text{ mıń} + 26 \text{ mıń}$
 $21 \text{ mıń} \cdot 3$

$905 \text{ mıń} - 5 \text{ mıń}$
 $36 \text{ mıń} : 4$

60.

$$\begin{array}{r} - 356 \\ \underline{189} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 637 \\ \underline{274} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 807 \\ \underline{358} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 421 \\ \underline{189} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 770 \\ \underline{354} \end{array}$$

61. Jas tábiyatshılar 12 kg massalı asqabaq hám 6 kg massalı qawın jetistirdi. Asqabaq qawınnan qansha awır? Qawınnıń massası asqabaqtıń massasınan neshe ese kem?

62. Sanlar jazıwındaǵı hárbir cifr neni ańlatadı?

Millionlar klası			Mıńlar klası			Birlikler klası		
Júz mil-lion-lıqlar	On mil-lion-lıqlar	Bir mil-lion-lıqlar	Júz mıń-lar	On mıń-lar	Bir mıń-lar	Júz-lik-ler	On-lıq-lar	Bir-lik-ler
						3	2	8
			6	2	5	3	4	7
1	2	6	2	8	1	5	3	9
						6	0	5
					1	0	0	0
				3	9	0	1	8
			1	3	9	0	1	8
		1	0	0	0	0	0	0
	4	6	5	3	0	9	6	0

Kóp tańbalı sandı oqıw ushın, onıń jazılıwın ońnan shepke qarap hárbirinde úshewden cifr bolǵan klaslarǵa bólinedi. Aqırǵı (sheptegi) klasta 3, 2 yamasa 1 cifr bolıwı múmkin.

Mısal. 3000624 sanın oqır. Jazıwdı ońnan shepke 3 cifrlı klaslarǵa ajratamız. Hárbir klass birlikleri sanın hám oǵan qosıp klass atın aytamız (birlikler klasınıń atı ayılmaydı).

Mıńlıqlar klası nollerden ibarat, sonıń ushın onıń atı ayılmaydı.

3000624 sanı bılay oqladı: *úsh million altı júz jigirma tórt.*

- 63.** 7 júz mıńlıq, 3 on mıńlıq hám 4 mıńlıq; 5 on mıńlıq hám 1 mıńlıq; 4 júz mıńlıq hám 8 mıńlıq; 9 júz mıńlıq; 3 júz mıńlıq hám 5 birlikten ibarat sandı jazıń.

Qálegen sandı onıń tańba qosılıwshıları qosındısı menen almastırıw múmkin.

Mısalı: $804 = 800 + 4$

$$804000 = 800000 + 4000$$

- 64.** Hárbir sandı tańba qosılıwshılarınıń qosındısı menen almastırın:

$$402 = \square + \square$$

$$570 = \square + \square$$

$$402000 = \square + \square$$

$$570000 = \square + \square$$

- 65.**
$300000 + 60000 + 6000$	$800000 + 5000$
$588000 - 500000$	$209000 - 200000$
$99000 - 9000$	$206000 - 6000$

- 66.** Bir tawıqtıń 15, ekinshisiniń oǵan qaraǵanda 6 ǵa kóp, úshinshisiniń bolsa ekinshisine qaraǵanda 3 ese kem shójesi bar. Úshinshi tawıqtıń neshe shójesi bar?

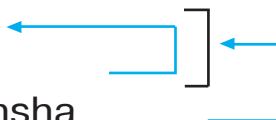
- 67.**
$480 + 70$	$340 - 30$	$754 + 246$	$90 \cdot 3$	$360 : 3$
$690 + 80$	$720 - 50$	$540 - 297$	$30 \cdot 8$	$720 : 6$

68.

Qısqa jazıw menen másele dúziń hám onı sheshiń:

Sayaban — 4 260 swm.
 Qolqaplar — 690 swm arzan
 Plash — ?, qansha bolsa, sonsha

69. Ámellerdi orınlań:

$$630 : 9 + 70 \cdot 3 \qquad 400 : 100 \cdot 23$$

$$560 : 8 + 30 \cdot 6 \qquad 490 : 70 \cdot 14$$

$$400 \cdot 2 - 40 \cdot 9 \qquad 810 : 90 \cdot 11$$

70. 4 júzlik hám 8 birlik, 4 júz mıńlıq hám 8 mıńlıq, 3 júzlik hám 9 birlik, 3 júz mıńlıq hám 9 on mıńlıqtan ibarat sanlardı oqırń hám jazırń.

71. Kestede jazılǵan sanlardı oqırń:

II klass — mıńlıqlar klası			I klass – birlikler klası		
Júz mıńl.	On mıńl.	Bir mıńl.	Júz.	Onl.	Birl.
2	4	3	6	1	5
7	9	4	5	8	3
4	8	7	3	6	2

Sanlardı oqıw ushın 62-tapsırmada kórsetilgendey is tutırń.

1) sandı klaslarǵa bóliń. Hár bir klashta úsh tańbadan bolıwı kerek.

2) ekinshi klass birlikleriniń keynine klass atın qosıp oqırń (243 mıń).

3) birinshi klass birliklerin oqırń (615).

Mısalı, birinshi qatardaǵı san tómendegishe oqladı: *eki júz qırq úsh mıń altı júz on bes.*

Kestedege basqa sanlardı ózińiz oqırń.

- 72.** 1) Hár bir sandı klaslarǵa ajratıń hám onda hár bir klastıń neshe birliǵı bar ekenligin aytıń hám sanlardı oqıń:

375 000	58 630	236 070	1 100
375 402	58 603	236 700	99 999
375 042	58 600	236 007	400 099

Yadıńızda saqlań! Eger qanday da bir tańbada nol turǵan bolsa, sandı oqıwda usı tańbanıń atı túsirip qaldırıladı.

2) Birinshi (ekinshi, úshinshi) baǵanadaǵı sanlar nesi menen bir-birine uqsaydı hám nesi menen ajiraladı?

- 73.** Gúl dúkánına gúller alıp kelindi. Barlıq gúldiń úshten bir bólimi—gvozdika gúller. Olar 30 dana. Dúkánǵa barlıǵı bolıp qansha gúl alıp kelingен?

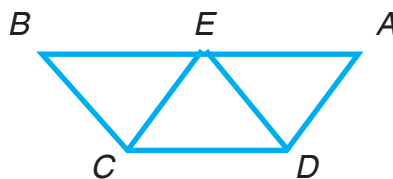
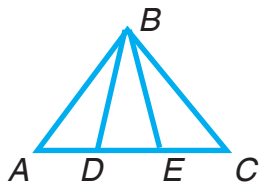

74. $809 - (243 + 127)$ $566 - (681 - 524)$

- 75.** 120 oqıwshı xojalıqqa miywe jıyın-teriminde, olardan 3 ese kem oqıwshı palız ónimlerin jıynawǵa járdemlesti. Xojalıqqa barlıǵı bolıp neshe oqıwshı járdem bergen?

- 76.** Súwrette kórsetilgen figuralardıń atın aytıń:

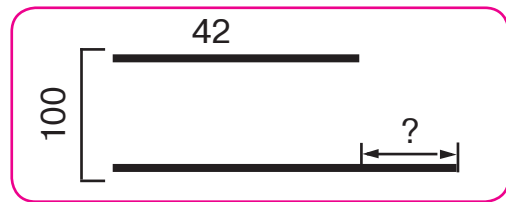
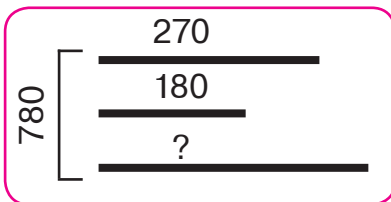

Hár bir figurada neshe úshmúyeshlik bar?

- 77.** Kóp tańbalı san joqarı klastan baslap jazıladı. Mısalı, úsh júz altı mıń altı júz on úshti jazıw ushın tómendegishe pikir júritiń:
- 1) bul sanda ekinshi klass birligi neshe eke- nin jazaman (306).
 - 2) birinshi klastıń birliklerin jazaman (613).
Klaslar arasında biraz orın qaldırıladı.
- Jazılıwı: 306613.

- 78.** Sanlardı oqırń hám jazırń:
- 1) ekinshi klastıń 40 birligi hám birinshi klastıń 650 birligi;
 - 2) ekinshi klastıń 3 birligi hám birinshi klastıń 400 birligi;
 - 3) ekinshi klastıń 4 birligi hám birinshi klastıń 100 birligi.
- 79.** Súwretke qarap máseleler dúziń hám olardı sheshiń:

- 80.** Ańlatpalardıń mánisin tabırń:

$$1000 - (685 + 129) \quad | \quad 280 : 4 \cdot 6 \quad | \quad 810 : 9 + 1000 : 2$$
$$819 + (356 - 175) \quad | \quad 350 : 7 \cdot 9 \quad | \quad 640 : 8 + 600 : 100$$

- 81.** Lentanıń tórtten bir bólegi 20 sm ge teń bol- sa, lentanıń uzınlıǵı neshe santimetr boladı?

82. $57 : 19 + 84 : 3$ | $(19 + 69) : 22$ | $4 \cdot (45 - 29)$
 $18 \cdot 3 : 9 + 44$ | $(76 - 68) \cdot 11$ | $2 \cdot (56 - 38)$

83. 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 cifrları menen qálegen sandı jazıw múmkin. San jazıwındaǵı cifrdıń mánisi onıń usı jazıwda ózi iyelegen ornına baylanıslı boladı.

309451, 697038, 173006 sanların oqırń.

Birinshi sannıń jazılıwında 3 cifrı 3 júz mıńlıqtı, ekinshi sannıń jazılıwında 3 onlıqtı, úshinshi sannıń jazılıwında 3 mıńlıqtı ańlatadı.

84. 183654, 700412, 90030 sanlarınıń jazılıwında hárbir cifr neni ańlatadı?

85. Sanlardı jazırń hám olardıń jazılıwında nol neni ańlatıwın túsindirip beriń:

- 1) bes júz jigirma jetti mıń;
- 2) bes júz jigirma jetti mıń segiz;
- 3) bes júz jigirma jetti mıń seksen tórt.

86. Mektep baǵınan oqıwshılar 64 kg alma, almadan 2 ese kem almurt, almurttan 16 kg kem ánjir terip aldı. Oqıwshılar ánjirden neshe kilogramm kóp alma terip alǵan?

87. $45 : 5 \cdot 4$ | $34 : 17 \cdot 28$ | $230 + (487 - 248)$

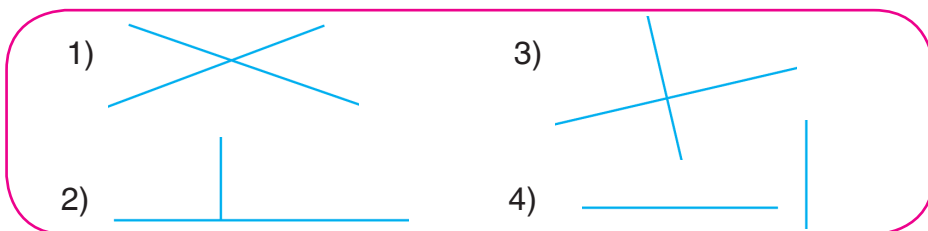
88. Qurılısqa 150 t cement, cementten 4 ese kóp qum keltirildi. Cementten neshe tonna kóp qum alıp kelinggen?

89. $40 \cdot 9$ | $540 : 9$ | $80 \cdot 3 : 4$ | $800 - 613 + 276$

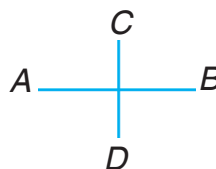
Tuwrı sızıqlardıń perpendikulyarlıǵı

90. Eki tuwrı sızıq qanday jaǵdaylarda tuwrı múyesh astında kesilisiwin tekseriń:

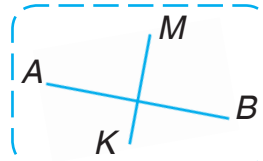
Tuwrı múyesh astında kesiliskeń AB hám CD tuwrı sızıqları **perpendikulyar tuwrı sızıqlar** dep ataladı.

Bul tómendegishe jazıladı:
 $AB \perp CD$ yamasa $CD \perp AB$

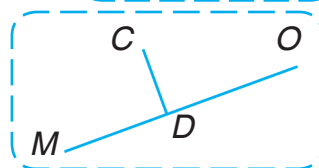

91. Tómendegi hárbir máseleni oqıń hám mánisin túsindirıń:

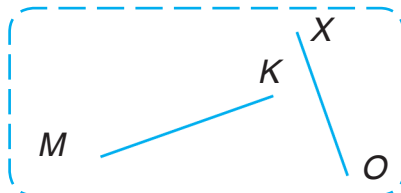
1) AB tuwrı sızıq MK tuwrı sızıǵına perpendikulyar;

2) MO hám CD tuwrı sızıqları perpendikulyar;

3) $MK \perp XO$.

92. Qálegen eki perpendikulyar tuwrı sızıq sızıń.

- 93.** Berilgen pikir durıs pa:
eger $AB \perp CP$ bolsa, ol jaǵdayda $CP \perp AB$
boladı?
Sızılma sızıp, ózińizdi tekseriń.

- 94.** Sanlardı salıstırıwda bılay pikir júritiledi:

1) Eki sannan qaysı biri sanawda aldın aytılsa, sonısı kishi, qaysı biri keyin aytılsa, sonısı úlken boladı.

Máselen: $9 < 10$ hám $10 > 9$; $88 < 90$ hám $90 > 88$.

2) Kóp tańbalı sanlardı joqarı tańbadan baslap tańbalar boyınsha salıstırıw da múmkin.

Máselen: $843 > 798$, sebebi 8 júzlik $>$ 7 júzlik;
 $7462 < 7832$, sebebi mıńlıqlar sanı birdey bolǵanı menen júzlikler birinshi sanda ekinshi sandaǵıdan kem.

- 95.** 37 824 hám 37 871 99 999 hám 100 000
400 050 hám 400 005 10 000 hám 9 999

96.

Súwret dógeregi ushın hárbirinde 6 qálemnen bolǵan 8 qutı hám hárbirinde 12 qálemnen bolǵan 3 qutı reńli qálem satıp alındı. Ulıwma qansha qálem satıp alınǵan?

- 97.** $70 \cdot 7$ | $480 : 8$ | $30 \cdot 4 : 2$ | $607 + 236 - 799$
 $40 \cdot 9$ | $540 : 9$ | $80 \cdot 3 : 4$ | $800 - 613 + 276$

- 98.** 1) 1, 10, 100, 1000 sanlarınıń jazılıwında 1 cifri neni ańlatadı?
2) 1 onlıq 1 birlikten neshe ese kóp?
1 júzlik 1 birlikten neshe ese kóp?

99. 1) Hár bir baǵanadaǵı sanlardı salıstırıń:

1	5	30	46
10	50	300	460
100	500	3 000	4 600
1 000	5 000	30 000	46 000

Birinshi baǵanadaǵı sanlardıń jazılıwında 1 cıfır neni ańlatadı? Ekinshi baǵanadaǵı 5 cıfır she? Sanlardıń jazılıwında onıń oń tárepine bir nol jazǵanda bul san neshe ese artadı? Eki nol jazǵanda she? Úsh nol jazǵanda she? 2) 1 000; 5 000; 30 000; 46 000 sanlarınıń oń tárepinen bir nol túsirip qaldırılса, bul sanlar qalay ózgeredi? Eki nol túsirip qaldırılса she? Úsh nol túsirip qaldırılса she?

100. 1) 63; 80; 900 sanların 10 ese, 100 ese, 1 000 ese márte arttırıń;
2) 4 000; 70 000; 285 000 sanların 10 ese, 100 ese, 1 000 ese kemeyttiriń.

Yadıńızda saqlań! 1) sannıń oń tárepine bir nol jazılса, san 10 ese, eki nol jazılса 100 ese, úsh nol jazılса, 1 000 ese artadı.

2) oń tárepten bir nol túsirip qaldırılса, san 10 ese, eki nol túsirip qaldırılса, 100 ese hám úsh nol túsirip qaldırılса, 1 000 ese kemeyedi.

101. $38\,000 : 1\,000$ | $45\,000 \cdot 10$ | $709\,000 : 10$
 $6\,000 : 100$ | $2\,100 \cdot 100$ | $709\,000 : 100$

102. Kesteler boyınsha másele dúziń hám sheshiń:

1)

1 qaltashanıń massası	Qaltashalar sanı	Barlıq qaltashanıń massası
Birdey	6 10	18 kg ?

2)

Bir bettiń bahası	Betler sanı	Barlıq betlerdiń bahası
Birdey	10 ?	800 swm 400 swm

103. Tuwrımúyeshliktiń uzınlığı 9 sm, eni onnan 3 ese kem. Tuwrımúyeshliktiń perimetrin tabıń. Dápterinińge sonday tuwrımúyeshlik sıziń.

104.

$890 - (520 - 270)$	$510 - 3 \cdot 8$	$62 + 81 : 9$
$710 - (190 + 330)$	$7 \cdot 7 + 346$	$42 - 56 : 8$
$(14 + 8) \cdot 4$	$7 \cdot 14 - 65$	$70 - 64 : 2$

105. 1) Ketekshelerge tiyisli sanlardı qoyıp kóshiriń:
7 júzl. = □ onl. = □ birl.

3 mıńl. = □ júzl. = □ onl. = □ birl.

25 mıńl. = □ júzl. = □ onl. = □ birl.

2) 3745 sanın jazıń:

a) Bul sanda **barlıgı bolıp neshe birlik** bar ekenligin tabamız.

Birlikler tańbasında **5 birlik** bar.

Onlıqlar tańbasında 4 onlıq bar.

1 onl. = 10 birl.; 4 onl. = **40 birl.**

Júzlikler tańbasında 7 júzlik bar.

1 júzl. = 10 onl. = 100 birl.; 7 júzl. = **700 birl.**
Mırılıqlar tańbasında 3 mırılıq bar.

1 mırıl. = 10 júzl. = 100 onl. = 1 000 birl.

3 mırıl. = **3 000 birl.**

Demek, **3 000 birl. + 700 birl. + 40 birl. +
+ 5 birl. = 3 745 birl.**

b) bul sanda **barlıǵı bolıp neshe onlıq** bar ekenligin tabamız.

Birlikler tańbasında onlıq joq. Onlıqlar tańbasında **4** onlıq bar.

Júzlikler tańbasında 7 júzlik bar.

1 júzl. = 10 onl.; 7 júzl. = **70 onl.**

Mırılıqlar tańbasında 3 mırılıq bar.

1 mırıl. = 10 júzl. = **100 onl.**

3 mırıl. = **300 onl.**

Demek, **300 onl. + 70 onl. + 4 onl. = 374 onl.**

d) 3745 sanında barlıǵı bolıp **neshe júzlik** bar?

e) 5 619, 78 042, 910 537 sanların kórip shıǵıń.
Astı sızılǵan sanlardıń qaysı biri sanda barlıǵı bolıp neshe onlıq; júzlik; mırılıq bar ekenligin kórsetedi?

- 106.** b hám c niń tómendegi mánislerinde $b \cdot c$ hám $b : c$ ańlatpalarınıń mánisin esaplań:

b	8000	1000	15000	600
c	10	100	10	100

- 107.** Bir qap qumshekerdiń massası 50 kg. Dúkanda túslikke shekem 3 qap hám túslikten keyin sonday 5 qap qumsheker satıldı. Usı kúni

barlıǵı bolıp neshe kilogramm qumsheker satılǵan?

108. Dúkanda 280 kg un bar edi. Keshte 60 kg un qaldı. Neshe kilogramm un satılǵan?

Bul máselege kerı másele dúzip, awızeki she-shiń.

109.

Tek juwapların jazıń:

$$(740 + 160) : 100$$

$$(420 + 580) : 1000$$

$$(985 - 900) \cdot 100$$

$$600 : (20 \cdot 5)$$

$$9 \cdot 6 \cdot 10000$$

$$72 : 8 \cdot 1000$$

$$72 : 24 \cdot 9$$

$$81 - 27 \cdot 3$$

$$66 : 33 \cdot 8$$

$$74 : 1$$

$$19 \cdot 1$$

$$19 \cdot 0$$

110. 1) 9 júz mıń sanın jazıń. Oǵan jáne 1 júz mıńdı qosıń. 10 júz mıń keyingi (jetinshi) tańba birli-
gin — milliondı payda etedi.

2) 999 mıń sanın jazıń. Oǵan 1 mıńdı qosıń. 1000 mıń keyingi (úshinshi) klass birli-
gin — milliondı payda etedi.

1	0	0	0	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---	---

1 million sanı mınaday jazıladı.

1000000 sanınıń jazılıwında neshe nol bar?
Bul jazıwdaǵı noller neni ańlatadı?

111. Dápterinińizge tómendegi kesteni sızıń hám on-
da 6 qatardı bos qaldırıń.

Mıńlıqlar klası			Birlikler klası		
Júz mıńl.	On mıńl.	Bir mıńl.	Júzlik	Onlıq	Birlik

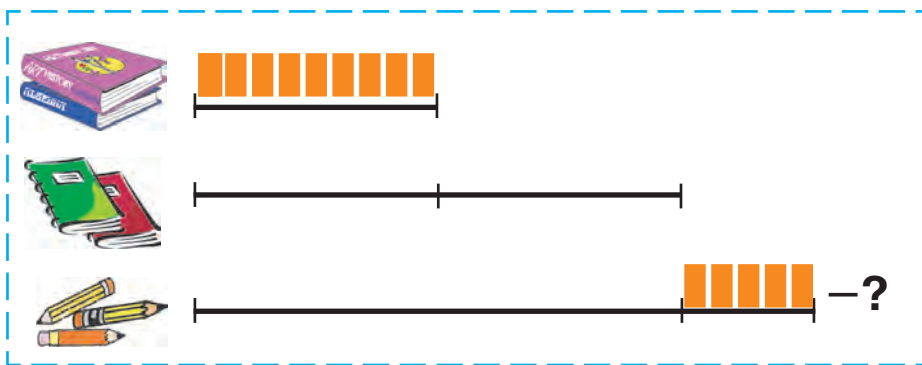
Usı kestege tómenдеgi sanlardı jazıń: altı mıń; qırq mıń; bir mıń toǵız júz toqsan jeti; otız toǵız mıń eki júz segiz; altı júz on tórt mıń segiz júz alpıs bes; toǵız júz segiz mıń altı júz jigirma.

112. $34\,000 \square 340 \cdot 100$ | $76\,000 \square 76 \cdot 10$
 $9\,000 : 100 \square 90$ | $50\,000 \square 500\,000 : 100$

113. 3 birdey sádep ushın 120 swm tólendi. Sonday 100 sádep ushın neshe swm tólew kerek?

114. Kitapxanaǵa birinshi kúni 4 baylamda 56, ekinshi kúni sonday baylamda 42 kitap alıp kelindi. Ekinshi kúni neshe baylam kitap alıp kelingeni?

115. Súwretke qarap másele dúziń hám onı she-shiń:

116. $800 \cdot 10 : 1\,000$ | $(780 - 90) \cdot 10$
 $(340 + 60) : 100$ | $(704 - 700) \cdot 1\,000$

Arifmetikalıq tórt ámel hám olardıń orınlanıw tártibi

- 117.** 1) Sanlardı qosıw, alıw, kóbeytiw, bóliw — bul arifmetikalıq ámeler. Olardı ańlatıw ushın arnawlı belgilerden paydalanıladı (+, −, ⋅, :). Eger eki san bul belgilerden biri menen birllestirilse, onda sanlı ańlatpa payda boladı. Sanlı ańlatpanıń mánisin biliw ushın onda keltirilgen ámeldi orınlaw kerek boladı.

2) Sabaqlıqtıń 190-betindegi ámel belgisi, ańlatpa hám sanlardı oqıń.

3) Tómendegi ańlatpalardıń mánisleri qalay esaplanǵanlıǵın túsindirín:

$$24\,000 + 6\,000 = 30\,000 \quad | \quad 140\,000 \cdot 2 = 280\,000$$

$$85\,000 - 50\,000 = 35\,000 \quad | \quad 42\,000 : 6 = 7\,000$$

4) 42 000 hám 2 sanlarınıń qosındısı, ayırması, kóbeymesi hám tiyindisin esaplań.

- 118.** 18 m gezlemeden 9 birdey er balalar kostyumu tigildi. 34 m gezlemeden neshe kostyum tigiw múmkin?

119. 118-máseleni oqır hám tómendegishe sorawdaǵı másele dúziń: «Sonday 17 kostyum tigiw ushın neshe metr gezleme kerek boladı?»

120. 1) Uzunlıq birlikleri kestesin tákirarlań:

$$\begin{aligned}1 \text{ sm} &= 10 \text{ mm} \\1 \text{ dm} &= 10 \text{ sm} = 100 \text{ mm} \\1 \text{ m} &= 10 \text{ dm} = 100 \text{ sm} \\1 \text{ km} &= 1000 \text{ m}\end{aligned}$$

2) 4 m, 600 mm, 2 m 15 sm di santimetrlerde;

3) 3 m, 500 sm, 1 m 3 dm di decimetrlerde ańlatıń;

4) tárepi 1 dm bolǵan kvadrat sızıń.

121.

$534 + 389$	$707 - 619$	$356 \cdot 2$	$804 : 3$
$945 - 624$	$216 + 423$	$940 : 4$	$195 \cdot 5$

122.

$4 \text{ m } 56 \text{ sm} = \square \text{ sm}$	$6 \text{ m } 09 \text{ sm} = \square \text{ sm}$
$9 \text{ sm } 8 \text{ mm} = \square \text{ mm}$	$5 \text{ dm } 7 \text{ sm} = \square \text{ sm}$

123. 3, 7, 8 cifrlarınan 6 úsh tańbalı san dúziń (sandı jazıwda cifrlar tákirarlanbasın). Dúzilgen eń úlken hám eń kishi sanlardıń ayırmasın tabıń. Eń úlken sanda 8 cifrı neni bildiredi? Eń kishi sanda-she? 3 cifrı 3 onlıqtı bildiretuǵın barlıq sanlardıń astın sızıń.

124. **Yadıńızda saqlań!** Eger ańlatpa tek qosıw hám alıw ámellerinen ibarat bolsa, ámeller berilgen tártipte (shepten ońǵa) orınlanadı.

Máselen, $380 - 250 + 200 - 100 = 230$.

Añlatpanıń mánisin tabıń:

$$96 - 45 + 43 - 69 \quad | \quad 78 + 12 - 56 + 40$$

- 125. Yadıńızda saqlañ!** Eger añlatpa tek kóbeytiw, bóliw ámellerinen ibarat bolsa, ámel-ler izbe-iz (shepten ońğa) orınlanadı.

Máselen, $240 : 60 \cdot 12 : 8 = 6$.

Añlatpanıń mánisin tabıń:

$$72 : 8 \cdot 4 : 3 \quad | \quad 5 \cdot 14 : 10 \cdot 7 \quad | \quad 2 \cdot 14 \cdot 3 : 4$$

- 126. Yadıńızda saqlañ!** Añlatpa hár qıylı arifmetikalıq ámellerden dúzilse, dáslep izbe-iz kóbeytiw yamasa bóliw ámelleri (shepten ońğa) orınlanadı, keyin qosıw hám alıw ámelleri (shepten ońğa) orınlanadı.

Máselen, $520 - 400 : 80 \cdot 20 = 420$.

Ámellerdi kishi cifrlar tártibi boyınsha orınlap, añlatpalardıń mánisin tabıń:

$$200 - 130 + 70 \cdot 3 \quad 810 : 9 + 40 - 5 \cdot 20$$

$$640 : 80 - 80 : 40$$

- 127.** Ketekshelerdiń ornına túsirip qaldırılğan san-lardı jazıń:

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 7 \text{ dm} = \square \text{ sm} & 3 \text{ m} = \square \text{ sm} & 60 \text{ dm} = \square \text{ m} \\ \hline 2 \text{ m} = \square \text{ dm} & 50 \text{ dm} = \square \text{ sm} & 90 \text{ sm} = \square \text{ dm} \\ \hline \end{array}$$

128.

Birinshi kesindiniń uzınlıǵı 15 sm, ekinshisiniń uzınlıǵı 5 sm. Birinshi kesindi ekinshisinen neshe santimetr uzın? Ekinshi kesindi birinshisinen neshe ese qısqa?

129.

$$400 - 640 : 8 + 70 \cdot 4 \qquad 700 - 150 \cdot 4$$

$$180 \cdot 3 + 230 \cdot 2 - 200 \qquad 270 + 420 : 6$$

130. Ámellerdiń orınlanıw tártibi haqqındaǵı qaǵıydalardı (191-betke qarań) esleń hám ańlatpalardıń mánisin esaplań:

$$74 - 50 + 16 - 11 \quad | \quad 56 : 7 \cdot 2 : 4 \quad | \quad 40 - 5 \cdot 5 + 12$$

$$88 + 12 - 45 + 10 \quad | \quad 64 : 8 : 4 \cdot 9 \quad | \quad 90 - 27 : 9 \cdot 3$$

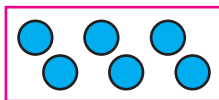
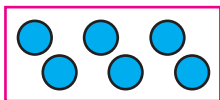
131. **Yadıńızda saqlań!** Ańlatpada bir yaki birneshe qawsırmalar bolsa, dáslep qawsırmalar ishindegi, keyin qalǵan ámeller orınlanadı.

$$\text{Máselen, } (340 + 60) - (420 - 90) = 400 - 330 = 70.$$

132. Ámellerdiń orınlanıw tártibin anıqlań. Sanlardı baǵana túrinde jazıp, ańlatpanıń mánisin tabıń:
 $583 + 167 - (900 - 623 + 184)$
 $(900 - 381 - 239) + (600 - 261)$

133. Qaldıqlı bóliw ámeliniń orınlanıwın esleń:

$$15 : 6 = 2 \text{ (qald. 3)}$$

15, 18, 20, 25, 28, 29 sanlarınıń hárbirin 3 ke bóliń. 3 ke bólgende qaldıq qalatuǵın sanlardı jazıń.

134. Tiyindi hám qaldıqtı tabırń hám tekseriń:

Úlgi: $385 : 6 = 64$ (1 qald.)

Sheshiliwi:

$$\begin{array}{r} - 385 \overline{) 6} \\ \underline{36} \\ - 25 \\ \underline{24} \\ 1 \end{array}$$

Tekseriw:

- 1) $1 < 6$
- 2) $64 \cdot 6 = 384$
- 3) $64 \cdot 6 + 1 = 385$

135.

$544 : 5$

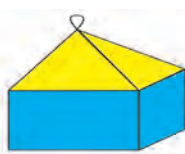
$207 : 7$

$409 : 9$

$$900 - (72 + 28) \cdot 4 \quad | \quad (2000 - 1860) + (23 + 77) \cdot 5$$

$$810 : 9 + (48 - 32) \quad | \quad 6 \cdot (450 - 430) - (760 - 750)$$

136. Hár bir qaǵaz fonarlar qanday figuralardan jelimlengen?

137. Noqatlardıń ornına $+$, $-$, \cdot , $:$ ámel belgilerin sonday etip qoyıń, teńlikler durıs bolsın:

$350 \dots 7 = 700 \dots 650$

$370 \dots 80 = 9 \dots 50$

$66 \dots 6 = 3 \dots 8$

$60 \dots 8 = 900 \dots 420$

138. 1) Massa birlikleri kestegin tákirarlań:

$1 \text{ kg} = 1000 \text{ g}, \quad 1 \text{ c} = 100 \text{ kg}, \quad 1 \text{ t} = 10 \text{ c} = 1000 \text{ kg}$

2) 6 kg; 2 kg 650 g dı gramlarda;

8 c; 6 c 15 kg; 1 t 003 kg dı kilogramlarda ańlatıń.

139. Ámellerdi orınlań hám túsindiriń. Ne ushın ámeller kók reńde kórsetilgen cifrlar tártibinde orınlangan?

$$490 - (250 + 80 : 4) \quad (810 + 18 \cdot 5) : 100$$

140. Ańlatpalardıń mánisin esaplań:

$$\begin{array}{l|l} 100 - (75 - 55) + 80 & (420 - 300) : (90 : 30) + 15 \\ 600 + (20 + 20) \cdot 4 & (55 + 45) - (890 - 870) : 2 \end{array}$$

141. Ózbekistanda birinshi planetariy 1963-jılı Tashkent qalasında qurılǵan. Usı jılı planetariy is baslaǵanına neshe jil toladı? Planetariy qaysı jılı óziniń 100 jılıǵın belgileydi?

142. Qısta sıyrǵa kúnine 4 kg láblebi beriledi. Bes kúnde 3 sıyrǵa neshe kg láblebi beriw kerek?

143.

$$\begin{array}{l|l} 67 + 80 : 4 \cdot 2 & 900 - (36 + 64) \cdot 5 \\ 180 : 2 + (98 - 34) & 87 + 56 : 8 \cdot 3 \end{array}$$

144. *BK* kesindisiniń uzınlıǵın ólshen hám jazıń. Uzınlıǵı *BK* kesindiden 4 sm artıq bolǵan kesindini sızıń.

145. Tómendegi jazıwdırń durıs ekenligin dálilleń:

$$3 \text{ km} > 980 \text{ m}$$

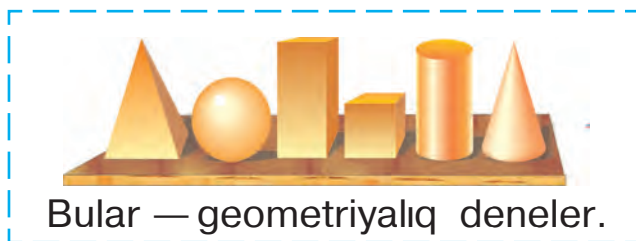
$$60 \text{ dm} > 550 \text{ sm}$$

146. Atızǵa 60 kg biyday, biydayǵa qaraǵanda 3 ese kem salı, biyday menen salı birgelikte qansha bolsa, onnan 2 ese kóp mákke dáni egildi. Atızǵa neshe kilogramm mákke dáni egildi?

147. Súwretlerge qarań.

1) Stol ústinde: piramida, shar, parallelepiped, kub, cilindr, konus turıptı.

2) Tómende dóńgelek, kvadrat, tuwrımúyeshlik, úshmúyeshlik, tórtmúyeshlik, besmúyeshlik, altımúyeshlik súwretlengen.

3) Geometriyalıq denelerde tegis figuralardı tabırń. Dóńgelekti qaysı geometriyalıq denede kórdińiz? Kvadrattı-she? Tuwrımúyeshlikti-she? Úshmúyeshlikti-she?

148.

Oqıwshılar bir qarıqtan 110 kg, ekinshisinen bolsa onnan 62 kg kóp kapusta úzdi. Oqıwshılar barlıǵı bolıp qansha kapusta úzgen?

149. 4 t; 7 c; 5 c 16 kg dı kilogramlarda;
5 000 kg; 300 000 kg; 715 000 kg dı tonnada;
2 kg; 3 kg 500 g; 11 kg 040 g dı gramda ańlatıń.

150. Hár bir úsh múyeshliktegi múyeshlerdiń túrlerin anıqlań. Ne ushın qızıl reńli úsh múyeshlik súyir múyeshli úsh múyeshlik, kók reńli úsh múyeshlik tuwrı múyeshli úsh múyeshlik, jasıl reńli úsh múyeshlik doǵal múyeshli úsh múyeshlik dep ataladı?

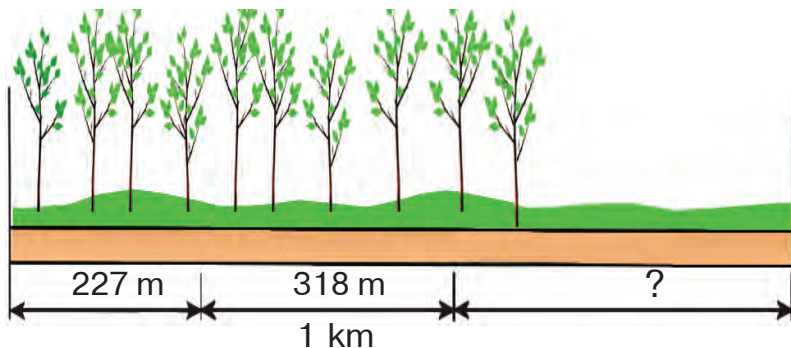

Barlıq múyeshleri súyir múyesh bolǵan úsh múyeshlik **súyir múyeshli úsh múyeshlik** delinedi.

Múyeshlerinen biri tuwrı múyesh bolǵan úsh múyeshlik **tuwrı múyeshli úsh múyeshlik** delinedi.

Múyeshlerinen biri doǵal múyesh bolǵan úsh múyeshlik **doǵal múyeshli úsh múyeshlik** delinedi.

151. Jumısshılarǵa 3 kúnde 1 km uzınlıqtaǵı joldıń shetine terek nállerin otırǵızw tapsırıldı. Birinshi kúni 227 m, ekinshi kún 318 m uzınlıqtaǵı jol shetine nál otırǵızdı. Úshinshi kún nál otırǵızılǵan joldıń uzınlıǵı ekinshi kúndegiden 97 m kóp. Jumısshılar wazıypanı orınlaǵan ba?

152. Añlatpalardıń mánislerin tabıń:

$$15 \cdot 3 : 9 + 361 - 954 : 3 \quad | \quad 64 \cdot (8 + 2) - 549 + 36 \cdot 9$$

153. «Eger eki sannıń qosındısı 5 ke bólinse, onda hárbir qosılıwshı da 5 ke bólinedi», — dedi Dáwlet.

Dáwlet nahaq ekenligin dálilleń. Buǵan ózińiz mısál keltiriń.

154. 1) Kvadrattıń tárepiniń uzınlıǵı 6 dm ge teń. Kvadrattıń perimetrin tabıń.

2) Kvadrattıń perimetri 24 sm ge teń. Kvadrattıń tárepiniń uzınlıǵı qanday?

155. Añlatpalardıń mánisin tabıń:

a) $(236 + 398 + 102) : 4 - 79$;

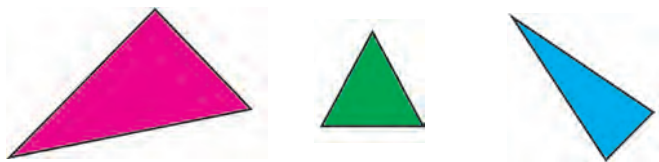
b) $2 \cdot (197 + 186 + 114) - 895$.

156. Hár úshmúyeshliktiń tárepleriniń uzınlıqların ólshesń. Úshmúyeshliklerde uzınlıqları boyınsha teń bolǵan tárepler bar ma? Olar ne shew?

Ne ushın qızıl reńli úshmúyeshlik — hár qıylı tárepli úshmúyeshlik, jasıl reńli úshmúyeshlik

— teń tárepli úshmúyeshlik, kók reńli úshmúyeshlik — teń qaptalı úshmúyeshlik dep ataladı?

Tárepleriniń uzınlıqları óz ara teń bolmaǵan úshmúyeshlik **hár qıylı tárepli úshmúyeshlik** dep ataladı.

Eki tárepiniń uzınlıqları boyınsha teń bolǵan úshmúyeshlik **teń qaptalı úshmúyeshlik** dep ataladı.

Tárepleriniń uzınlıqları boyınsha óz ara teń bolǵan úshmúyeshlik **teń tárepli úshmúyeshlik** dep ataladı.

157. Tárepleri hár qıylı bolǵan úshmúyeshlikti teń qaptalı úshmúyeshlik dep ataw múmkin be? Ne ushın?

158. Eki qurılısqa 10 birdey yashikte shege jiberildi. Qurılıslarda 60 kg shege isletilgennen soń, birinshi qurılısta 5 yashik, al ekinshisinde 2 yashik shege qaldı. Hár bir yashikte neshe kilogramnan shege bolǵan?

159. $120 + 180 : 2 \cdot 5$ $750 - (450 - 250) : 5$
 $120 + 180 : (2 \cdot 5)$ $750 - 450 - 250 : 5$
 $(120 + 180) : 2 \cdot 5$ $(750 - 450 - 250) : 5$

160.

Qawsırmalardı sonday etip qoyıń, nátiyjede durıs teńlikler payda bolsın:

$$100 - 24 : 2 = 38$$

$$300 + 20 \cdot 3 : 10 = 36$$

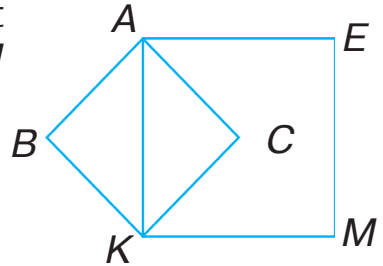
$$360 : 6 + 3 = 40$$

$$420 : 10 - 4 : 2 = 35$$

$$32 \cdot 2 - 2 = 0$$

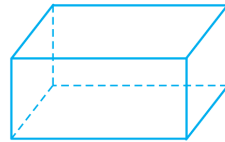
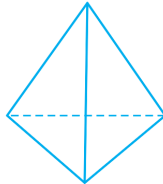
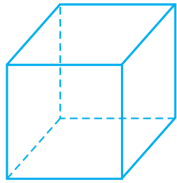
$$4 \cdot 120 - 120 : 6 = 0$$

161. AK kesindisi ABKC kvadrat ushın ne boladı? KAEM kvadrat ushın ne?

Kópjaqlı

162. Figuralardıń modellerin kórip shıǵıń.

Hárbir modeldiń sırtı qanday kópmúyeshliklerden ibarat?

Sırtı kópmúyeshliklerden ibarat bolǵan figura

kópjaqlı dep ataladı.

Kópmúyeshliklerdiń hárbiri kópjaqlınıń **jaqları** dep ataladı.

Kópmúyeshliktiń tárepleri kópjaqlınıń **qırları**, kópmúyeshliktiń tóbeleri kópjaqlınıń **tóbeleri** dep ataladı.

Hárbir kópjaqlı modeliniń neshe:

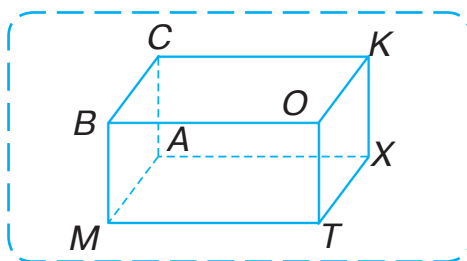
a) tóbesi; b) qırı; d) jaǵı bar?

Sizlerge tanıs bolğan qaysı figuralardı kópjaqlı dep aytıw múmkin?

- 163.** Berilgen buyımlar arasınan kópjaqlıǵa uqsas buyımlardı tabırń hám atın aytırń:

- 164.** Kópjaqlınıń hár bir tóbesin, qırın hám jaǵın aytırń.

- 165.** Jazǵı lagerde 250 adam dem almaqta. Ekshembi kúni úsh jetekshi menen 35 oqıwshı sayaxatqa, 16 oqıwshı ustazı bassılıǵında júziw boyınsha jarısqa ketti. Ekshembi kúni lager asxanasında neshe dem alıwshı awqatlanǵan?
- 166.** Qoymada 260 kg shiye bar edi. Mektep asxanasına hár birinde 6 kg nan 8 yashik, balalar baqshasına hár birinde 5 kg nan 7 yashik, shayxanaǵa 8 kg nan 9 yashik shiye jiberildi.
- 1) Qoymadan neshe kilogramm shiye jiberildi?

2) Qoymada neshe kilogramm shiye qaldı? Hár bir sorawǵa juwap beriw ushın ańlatpalar dúziń hám olardıń mánisin tabıń.

167.

Kamalda 9 dápter bar edi. Bul Murattıń dápterlerinen 2 ese kem, biraq Aydostıń dápterlerinen 3 ese artıq. Murat hám Aydosta barlıǵı bolıp neshe dápter bolǵan?

168. Ámellerdi orınlań.

$$358 + 264 - (42 + 63 : 7)$$

$$(166 - 134) : (64 : 8) \cdot (926 - 917)$$

Tuwrı múyeshli parallelepiped. Kub

169. Birneshe kóp jaqlıń modelerin kórip shıǵıń hám qant qutısına uqsas formanı tańlań. Qant qutısı, gerbish, yashiktiń formasına uqsas kóp jaqlı **tuwrı múyeshli parallelepiped** dep ataladı.

170. Tańlap alıńan modellerdiń birewin alıń hám sorawlarǵa juwap beriń.

Tuwrı múyeshli parallelepipedtiń hár bir jaǵı qanday formaǵa iye? Onıń neshe jaǵı bar? Onıń óz ara teń jaqları, qırları bar ma? Olar qaysılar?

Tuwrı múyeshli parallelepipedtiń neshe tóbesi hám qırı bar?

Hár bir tóbesinen neshe qırı shıǵadı?

Ne ushın tuwrı múyeshli parallelepiped tuwrı múyeshli delinedi?

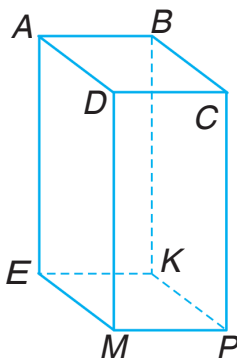
Tuwrı múyeshli parallelepipedtiń barlıq jaqları tuwrımúyeshliklerden ibarat boladı.

171. Kubtı tuwrı múyeshli parallelepiped dep aytıw múmkin be? Túsindirip berin.

Barlıq jaqları kvadrattan ibarat tuwrı múyeshli parallelepiped **kub** dep ataladı.

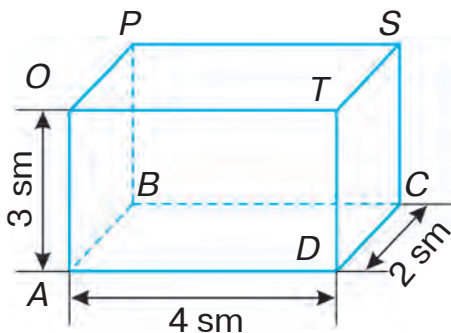
172. Tuwrı múyeshli parallelepipedtiń A hám K tóbelerinen shıqqan qır-ların aytıń.

Hárbir kórinetuǵın hám kórinbey-tuǵın qırın aytıń. Súwrette qaysı jaqları kórinedi, qaysı jaqları kó-rinbeydi. Teńdey jaqlar juplıqların aytıń.

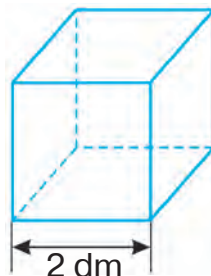

173. Tuwrı múyeshli parallelepipedtiń hárbir qırınıń uzınlıǵın aytıń.

a) hárbir jaqtıń maydanın; b) tuwrı múyeshli parallelepipedtiń barlıq jaqlarınıń maydanınıń qosındısın esaplań.

174. Sımnan kubtıń forması jasalǵan. Barlıǵı bolıp qansha sım qollanılǵan?

175. Qırınıń uzınlıǵı: a) 1 sm;
b) 5 sm; d) 4 sm bolǵan kubtıń bet maydanın (barlıq jaqlarınıń maydanın) esaplań.

176. Aygúl 26 bet qaǵazdan 3 birdey bloknot isledi. Sonnan keyin onda 2 bet qaǵaz qaldı. Hár bir bloknotqa neshe bet qaǵaz isletilgen?

177. Ańlatpalardıń mánisin tabıń:

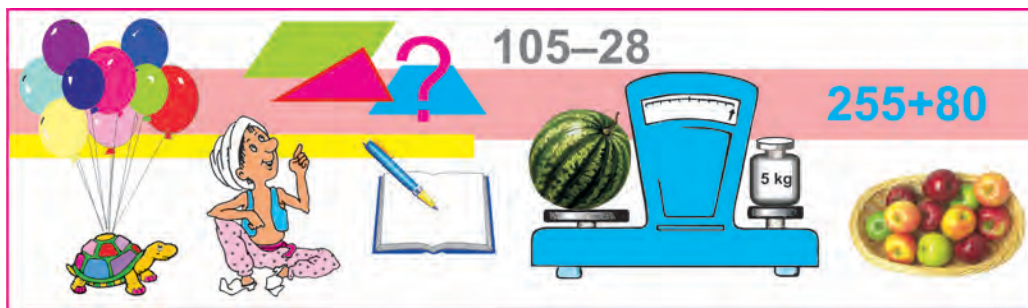
$$\begin{array}{l|l} 376 : (168 - 82 \cdot 2) & 42 : 3 \cdot 8 + 160 - 296 : 8 \\ 620 : 5 + 261 : 3 & 7 \cdot (281 - 156) - 6 \cdot 135 : 5 \end{array}$$

1 den 9 ǵa shekemgi bolǵan cifrlardı, olar ústinde orınlanatuǵın ámeller qaǵıydaların hám basqa kóp arifmetikalıq qaǵıydalardı ilimge birinshilerden bolıp watanlasımız, ullı matematik Al-Xorazmiy (783—850) kirgizgen. Onıń matematikaǵa tiyisli shıǵarmaları basqa tillerge awdarmalanıp, uzaq waqıtqa shekem Evropa universitetlerinde esap iliminen sabaqlıq wazıypasın atqarǵan.

Al-Xorazmiy matematikaǵa tiyisli júdá kóp miynetler jaratqan. Al-Xorazmiy matematika, astronomiya, geografiya ilimleriniń rawajlanıwına úlken úles qosqan.

QOSIW HÁM ALÍW

Qosiw hám alıwdıń jazba usılları

- 178.** Qosiw hám alıwdıń sizge belgili bolǵan qásiyetlerin yadıńızǵa túsiriń (191-betke qarań).

Yadıńızda saqlañ! Birneshe sannıń qosındısın esaplawda olardıń orınların túrli usıllar menen almastrıw hám gruppalam múmkin.

Mısalı: $74 + 43 + 57 + 6 = 74 + (43 + 57) + 6 =$
 $= 74 + 100 + 6 = 100 + (74 + 6) = 180.$

Qosılıwshılardı tómendegishe gruppalam da múmkin, onda jazıw qısqa túrde boladı:

$74 + 43 + 57 + 6 = (74 + 6) + (43 + 57) = 80 + 100 = 180$

- 179.** Birneshe sannıń qosındısın esaplaw ushın olardı baǵana túrinde jazıw qolaylı. Qosındınıń mánisin úlgi boyınsha tabıń:

$316 + 408 + 150$
 $436 + 188 + 168$
 $317 + 208 + 193 + 150$
 $299 + 102 + 185 + 384$

	2	1		
	3	6	4	
+	2	9	5	
	2	8	3	
	9	4	2	

180. Teńsizlikler durıs bolıw ushın ketekshelerdiń ornına qanday sanlardı qoyıw múmkin:

$$1436 > 14\square\square;$$

$$37\square\square < 37210;$$

$$41620 < 4\square620;$$

$$900138 > \square00804?$$

181. Bir kúnde 5 tawıqqa 15 g qosımsha azıq beriledi. 27 tawıqqa qansha qosımsha azıq kerek?

182. Ses hawada bir sekundta 330 m aralıqqa tarqaladı. 3 sekundta ses neshe metrge tarqaladı?

183.

$800 - 640 : 8$	$89 - 9 \cdot 6 + 8$	$210 + 90 \cdot 7$
$54 + 27 : 9 - 6$	$480 - 80 \cdot 5$	$75 - 5 + 9 \cdot 2$

184. Úlgige qarap ańlatpanıń mánisin esaplań: Úlgi:

$$1. (384 + 529) - (617 - 458) = 754$$

$$1) \begin{array}{r} + 384 \\ 529 \\ \hline 913 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} \overset{\cdot}{\underset{\cdot}{6}}17 \\ - 458 \\ \hline 159 \end{array}$$

$$3) \begin{array}{r} \overset{\cdot}{\underset{\cdot}{9}}13 \\ - 159 \\ \hline 754 \end{array}$$

$$2. (333 - 189) \cdot (813 - 807) = 864$$

$$1) \begin{array}{r} \overset{\cdot}{\underset{\cdot}{3}}33 \\ - 189 \\ \hline 144 \end{array}$$

$$2) 813 - 807 = 6$$

$$3) \begin{array}{r} \times 144 \\ 6 \\ \hline 864 \end{array}$$

$$379 + 94 \cdot 4$$

$$499 + 208 \cdot 2$$

$$(539 + 285) - (451 - 196)$$

$$50 \cdot 100 : 10$$

$$90 : 10 \cdot 100$$

$$(734 - 389) : (509 - 506)$$

- 185.** Kóp tańbalı sanlardı jazba qosıw hám alıw úsh tańbalı sanlardı qosıw hám alıw sıyaqlı orınlanadı.

$\begin{array}{r} + 8567 \\ 1129 \\ \hline 9696 \end{array}$	$\begin{array}{r} \cdot \cdot \\ - 35147 \\ 23956 \\ \hline 11191 \end{array}$
--	--

Bılay túsindiriledi:

Birliklerdi qosaman ...	Birliklerdi alaman ...
Onlıqlardı qosaman ...	Onlıqlardı alaman ...
Júzliklerdi qosaman ...	Júzliklerdi alaman ...
Mıńlıqlardı qosaman ...	Mıńlıqlardı alaman ...

Túsindiriwlerdi dawam ettiriń.

- 186.** Sheshiliwin baǵana túrinde jazıp, ámellerdi orınlań:

$$394\,056 + 108\,712$$

$$656\,112 + 274\,578$$

$$740\,315 - 526\,478$$

$$504\,102 - 271\,354$$

- 187.** Rayonda 3, qalada bolsa onnan 4 ese kóp kitapxana bar. Qalada neshe kitapxana bar?

1) Máseleni sheshiń.

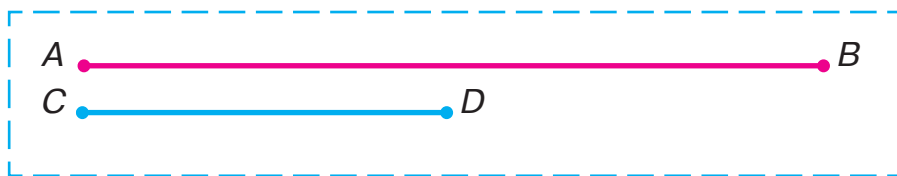
2) Sorawdı sonday etip qoyıń, másele eki ámel menen sheshilsin.

- 188.** Kinoteatrdá birinshi qatarda 8, ekinshisinde birinshisine qaraǵanda 2 ese artıq, úshinshisinde ekinshisine qaraǵanda 2 ge artıq orın bánt boldı. Úshinshi qatarda neshe orın bánt boldı?

189. $(528 + 642) - (743 - 587) \mid (500 - 720 : 8) - 844 : 4$

190.

CD kesindisi AB kesindisinen neshe ese qısqa?
 AB kesindisi CD kesindisinen neshe sm uzun?

191. Qolaylı usıl menen esaplań:

$$\begin{array}{l|l} 3 + 91 + 9 + 97 + 9 & 58 + 220 + 80 + 42 \\ 334 + 41 + 19 + 6 + 50 & 41 + 44 + 49 + 46 + 22 \end{array}$$

Qosıw hám alıwdı tekseriwdiń túrli usılların eske túsiriń (193-betke qarań).

192. $534 + 2\,749 + 301\,815$ kórinisindegi mısallardı túrli usıllar menen sheshiw múmkin:

I usıl		II usıl
$\begin{array}{r} + 2749 \\ + 534 \\ \hline 3283 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 301815 \\ + 3283 \\ \hline 305098 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 301815 \\ + 2749 \\ + 534 \\ \hline 305098 \end{array}$

193. Esaplań hám esaplawlardı qosıw menen tekseriń:

$$3805 + 24 + 8\,195 \mid 802\,904 + 23\,050 + 50\,749$$

194. Dúkánnan hárbiri 200 swmnan 7 qasıq hám 150 swmnan 10 vilka satıp alındı. Tómenдеgi ańlatpalardı esaplap, neni biliw múmkin:

$$\begin{array}{l|l|l} 200 \cdot 7 & 10 - 7 & 200 \cdot 7 + 150 \cdot 10 \\ 150 \cdot 10 & 200 - 150 & 150 \cdot 10 - 200 \cdot 7 \end{array}$$

195. 1) Waqit birlikleri kestesin tákirarlań:

1 saat = 60 min 1 min = 60 sek 1 sutka = 24 saat

2) 2 saat; 3 saat 20 min; 480 s tı minutlarda;
4 sutka; 2 sutka 2 saattı saatlarda ańlatıń.

196. Máselelerdi saattan paydalanıp sheshiń:

1) Tánepis saat 9 dan 15 minut ótkende baslandı hám 9 dan 25 minut ótkende tamamlandı. Tánepis neshe minut dawam etti?

2) Tánepis saat 10 nan 10 minut ótkende baslandı hám 20 minut dawam etti. Tánepis qashan tamamlandı?

3) Sabaq 45 minut dawam etti. Ol saat 11 den 25 minut ótkende tamamlandı. Sabaq qashan baslanǵan?

197.	$84\ 389 + 527\ 697$	$84 : 6$	$96 : 32 \cdot 27$
	$581\ 427 + 269\ 658$	$91 : 7$	$32 \cdot 3 : 8$
	$7\ 046 - 639$	$57 : 3$	$66 : 33 \cdot 46$

198. 120 kg biyday egildi hám 8 ese kóp ónim jıynap alındı. Neshe kg biyday jıynap alınǵan?

199. Sheshiliwin túsindiriniń:

$\begin{array}{r} \cdot 910 \\ 400 \\ - 47 \\ \hline 353 \end{array}$	$\begin{array}{r} \cdot 9910 \\ 1000 \\ - 521 \\ \hline 479 \end{array}$	$\begin{array}{r} \cdot 99910 \\ 60003 \\ - 284 \\ \hline 59719 \end{array}$
---	--	--

200.	$700 - 64$	$2000 - 796$	$50003 - 534$
	$7000 - 748$	$20000 - 846$	$64004 - 25069$

201. Qarıydar 400 swmnan 2 kg kartoshka hám 160 swmğa láblebi satıp aldı. Ol satıwshıǵa 1000 swm berdi. Qarıydar qansha qaytıw alıwı kerek?

202. Qoymada 4 t qumsheker bar. Bir dúkánǵa 1265 kg, ekinshisine onnan 375 kg artıq qumsheker jiberildi. Qoymada neshe kg qumsheker qaldı? (Tonnanı kilogramlar menen ańlatır).

203. $24\ 894 - (12\ 504 + 9\ 847)$ $480 : 8 \cdot 6$

204. Bir taqıya tigiw ushın 3 dm satin sarplandı. 12 m satinnen neshe taqıya tigiw múmkin?

205. Tiyindi hám qaldıqtı tabırń, nátiyjeni tekseriń:
 $85 : 7$ $567 : 4$ $813 : 7$

Tuwrı sızıqlardıń parallelligi

206. Mısallarda ámellerdiń orınlanıw tártibin túsindiriń:

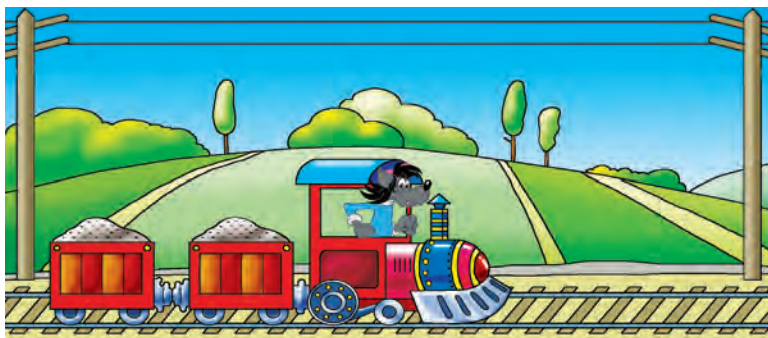
$$60 - 42 + 50 - 8$$

$$64 : 8 \cdot 5 : 4$$

$$60 - 36 : 6 + 30$$

$$70 + 30 - 8 \cdot 4$$

207.

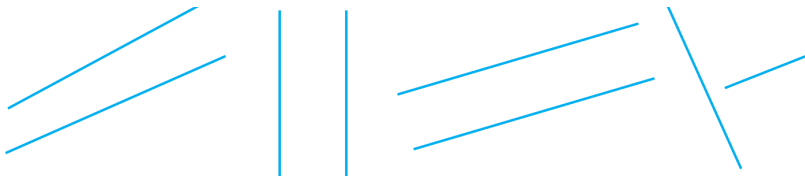

Ne dep oylaysız, elektr sımları, temir jol relsleri bir-biri menen kesilise me?

- 208.** Qansha davam ettirilgende de bir-biri menen kesilispeytuğın AB hám CD tuwrı sızıqları **parallel tuwrı sızıqlar** dep ataladı hám tómen-degishe belgilenedi: $AB \parallel CD$ yaqı $CD \parallel AB$.

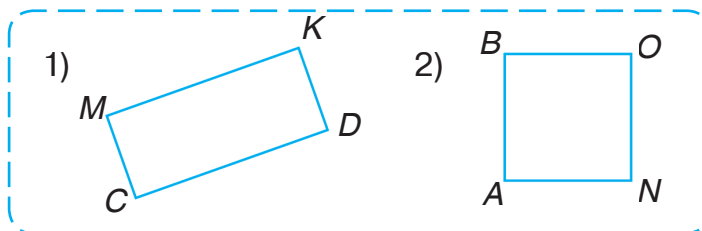
- 209.** Siziń pikirinizshe, súwrettegi qaysı sızıqlar parallel?

- 210.** Dápter ketekshesinen paydalanıp: 1) qızıl qálem menen; 2) kók qálem menen qálegen eki parallel tuwrı sızıq sızıń.

- 211.** Dápterde bir-birinen 3 sm aralıqta jaylasqan eki parallel tuwrı sızıq sızıń. Parallel tuwrı sızıqlarda jatqan kesindiler **parallel kesindiler** dep ataladı.

- 212.** Tuwrımúyeshliktiń qaysı tárepleri parallel ekenligin jazıń.

213.

Qurılısqa 60 c qum hám onnan 5 ese kem cement alıp kelindi. Qumnan neshe centner kem cement alıp kelingen?

214.

$$35 \cdot 100 : 10 \quad | \quad 70\,004 + (63\,001 - 54\,735)$$

$$812 \cdot 1000 : 100 \quad | \quad 40\,704 - (9\,358 + 8\,247)$$

215.

1) 192-betten qosıwda sanlar óz ara qalay baylanısqanlıǵın oqırń hám kesteni toltırń:

Qosılıwshı	24	45			2 997	3 071
Qosılıwshı			127	408		
Qosındı	99	200	427	909	8 999	7 102

2) Teńlemenıń sheshiliwin hám tekseriliwin túsindirıń:

$$x + 240 = 360$$

$$x = 360 - 240$$

$$x = 120$$

Tekseriw:

$$120 + 240 = 360$$

$$360 = 360$$

216.

Teńlemelerdi úlgi boyınsha sheshiń:

1) $(42 + x) + 30 = 100$ 2) $16 + (x + 25) = 80$

Úlgi: $(x + 186) + 127 = 542$

$$\begin{array}{r}
 x + 186 = 542 - 127 \\
 x + 186 = 415 \\
 x = 415 - 186 \\
 x = 229
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 542 \\
 - 127 \\
 \hline
 415
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 415 \\
 - 186 \\
 \hline
 229
 \end{array}$$

Tekseriw:

$$(229 + 186) + 127 = 415 + 127 = 542$$

$$\begin{array}{r}
 + 229 \\
 + 186 \\
 \hline
 415
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 + 415 \\
 + 127 \\
 \hline
 542
 \end{array}
 \qquad
 542 = 542$$

217. Máseleni teńleme dúzip sheshiń.

Eger belgisiz sanǵa 420 sanı qosılsa, 600 sanı payda boladı. Usı belgisiz sandı tabıń.

Mine minaday pikir júrgiziń: belgisiz sandı x háribi menen belgileymiz. x sanǵa 420 nı qossa, 600 kelip shıǵadı:

$$x + 420 = 600$$

Sheshiliwin orınlań.

218. Traktor bakinde 60 l janarmay bar edi. Traktor bir saatta 6 l janarmay sarplaydı. Eger traktorda 24 l janarmay qalǵan bolsa, ol neshe saat jumıs islegen?

219. Saat qaysı waqıttı kórsetpekte? Ol bir yarım saat aldın qaysı waqıttı kórsetken? Sherek saattan soń ol qaysı waqıttı kórsetedi?

220. $800 - 80 : 4 \cdot 5$ | $42 : 6 \cdot (385 - 285)$ | $7500 + 0$
 $600 - 200 \cdot 2 : 4$ | $84 : 7 \cdot (932 - 922)$ | $9100 - 0$

221. Tiyindi hám qaldıqtı tabıń, nátiyjeni tekseriń:

$317 : 9$

$806 : 8$

$911 : 7$

222. 1) 192-betten alıwda sanlar óz ara qalay baylanısqanlıǵın oqıń hám kesteni toltırıń:

Azayıwshı						
Alınıwshı	123	234	143	507	401	306
Ayırma	411	564	237	402	472	404

2) Teńlemenıń sheshiliwin hám tekseriliwin túsindirıń:

$$x - 240 = 510$$

$$x = 510 + 240$$

$$x = 750$$

Tekseriliwi:

$$750 - 240 = 510$$

$$510 = 510$$

223. Teńlemelerdi úlgi boyınsha sheshiń:

$$1) (x - 11) - 10 = 40$$

$$2) (x - 20) - 30 = 50$$

$$\text{Úlgi: } (x - 35) - 64 = 72$$

$$x - 35 = 72 + 64$$

$$x - 35 = 136$$

$$x = 136 + 35$$

$$x = 171$$

$$+ \begin{array}{r} 72 \\ 64 \\ \hline 136 \end{array}$$

$$+ \begin{array}{r} 136 \\ 35 \\ \hline 171 \end{array}$$

Tekseriliwi: $(171 - 35) - 64 = 136 - 64 = 72$

$$\begin{array}{r} - 171 \\ 35 \\ \hline 136 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 136 \\ 64 \\ \hline 72 \end{array}$$

$$72 = 72$$

224. Esaplawlardı orınlań, alıwdı qosıw menen, qosıwdı bolsa alıw menen tekseriń:

$$706 + 839\ 119$$

$$2\ 013 + 442\ 726$$

$$620\ 001 - 472\ 536$$

$$800\ 211 - 56\ 724$$

225. Eger $a = 58\ 072$; $a = 64\ 404$; $a = 50\ 207$ bolsa, $100\ 000 - a$ ańlatpasınıń mánisin tabıń.

226. 2 as qasıq 480 swm, 3 shay qasıq 240 swm turadı. As qasıq shay qasıqtan neshe ese qımbat turadı?

227.

$$80 + 630 : 9 \cdot (10 + 990) \mid 2700 : (4 + 5) + (240 - 90)$$

- 228.** Shofyor tirkemeli júk mashinasında 12 t gálle alıp keldi. Tirkemede 8 t gálle bar. Júk mashinasınıń ózinde qansha gálle bolǵan? Berilgen máselege kerı eki másele dúziń (awızeki).

- 229.** 1) 192-betke qarań. Alıwda sanlar óz ara qalay baylanısqanlıǵın oqıń hám kesteni toltırıń:

Azayıwshı	100	350	462	7820	67531
Alınıwshı					
Ayrma	30	220	108	935	10 432

- 2) Teńlemenıń sheshiliwi hám tekseriliwin túsindirıń:

$$500 - x = 350$$

$$x = 500 - 350$$

$$x = 150$$

Tekseriliwi:

$$500 - 150 = 350$$

$$350 = 350$$

- 230.** Teńlemelerdi úlgi boyınsha sheshiń:

$$1) 90 - (x + 20) = 60 \quad 2) 100 - (x - 10) = 80$$

$$\text{Úlgi: } 750 - (x + 130) = 90 \quad - \quad \begin{array}{r} 750 \\ - 90 \\ \hline 660 \end{array} \quad - \quad \begin{array}{r} 660 \\ - 130 \\ \hline 530 \end{array}$$

$$x + 130 = 750 - 90$$

$$x + 130 = 660$$

$$x = 660 - 130$$

$$x = 530$$

$$\text{Tekseriliwi: } 750 - (530 + 130) = 750 - 660 = 90.$$

- 231.** 1) Waqt birlikleri kestesin tákirarlań:

$$1 \text{ jil} = 12 \text{ ay} \quad 1 \text{ ásir} = 100 \text{ jil}$$

- 2) 2 jıldı; 5 jil 6 aydı aylarda;

300 jil; 900 jıldı ásirlerde ańlatıń.

232. Máselelerdi salıstırın hám ámeller boyınsha sheshiń.

1) Bir qapshıqta 27 kg, ekinshisinde onnan 24 kg artıq kartoshka bar. Ekinshi qapshıqtaǵı kartoshka 3 kg nan kishi qaltalarǵa salındı. Neshe qalta kerek boldı?

2) Bir qapshıqta 27 kg, ekinshisinde onnan 24 kg artıq kartoshka bar. Barlıq kartoshka 3 kg nan kishi qaltalarǵa salındı. Neshe qalta kerek boldı?

233. Hárqaysı imarat neshinshi jılı qurılǵan?

234. Xat tasıwshı 35 xattı tarqatıwı kerek edi. Ol birneshe xattı tarqatqannan keyin, onda 20 xat qaldı. Xat tasıwshı neshe xat tarqatqan?

235. $70002 - (253 + 16309)$ | $100 - 68 : 17 \cdot 20$
 $875131 + 34915 - 680173$ | $(54 + 46) : 50 \cdot 12$

236. 1) Waqıt birlikleri kestesinde tákirarlań:

1 ásir = 100 jil

1 jil = 12 ay

1 sutka = 24 saat

1 saat = 60 min

1 min = 60 s

Bir jil 365 yaki 366 sutka

Bir ay 30 yaki 31 sutka

(fevral 28 yaki 29 sutka)

2) 4 000 sm; 14 km; 8 900 sm di metrlerde;
 63 c; 32 t; 357 t nı kilogramlarda;
 3 saat; 2 saat 42 minuttı minutlarda ańlatıń.

237. Tárepleriniń uzınlıqları 13 mm hám 37 mm bolǵan tuwrımúyeshliktiń perimetrin tabıń. Juwabın santimetrlerde ańlatıń.

238. Túsirip qaldırılǵan qawsırmalardı ornına qoyıń:
 $500 - 720 : 8 + 210 = 200$ | $350 : 7 \cdot 2 + 36 = 7$

239. Qurılısshılar kóp qabatlı imaratlardadı 1 638 úydi qurıp tapsırdı. Olardan bir bólmeli úyler 125, eki bólmeli úyler bir bólmeli úylerden 6 ese kóp, qalǵanları úsh bólmeli úyler. Qurılısshılar neshe úsh bólmeli úydi qurıp tapsırǵan?

 240. $14\,826 + 7\,007 + 32\,509$ | $7\,200 - 315 \cdot 3 + 526$
 $50\,945 - 3\,874 - 22\,085$ | $3\,405 + 489 \cdot 4 - 4\,078$

241. Túsirip qaldırılǵan sanlardı jazıń:

 $8\text{ t } 2\text{ c} = \square\text{ c}$ | $726\text{ sm} = \square\text{ m } \square\text{ sm}$
 $2\text{ saat } 30\text{ min} = \square\text{ min}$ | $65\text{ min} = \square\text{ saat } \square\text{ min}$

242. Kópshilik ámeliy máselelerdi sheshiwde mánisleri túrli ólshem birlikleri menen ańlatılatuǵın shamalar menen ámeller orınlawǵa tuwra keledi. Eger esaplawlardı orınlaw ańsat bolsa, olar awızeki orınlanadı.

$5\text{ saat } 37\text{ min} + 21\text{ min} = 5\text{ saat } 58\text{ min},$

$5\text{ kg} + 650\text{ g} = 5\text{ kg } 650\text{ g}.$

Jazba esaplawlarda shamalardıń mánisi birdey ólshem birliklerinde ańlatıladı hám olar menen ámellerdi orınlaw sanlar menen orınlanǵanı sıyaqlı orınlanadı. Máselen:

$136\text{ m } 45\text{ sm} + 28\text{ m } 95\text{ sm} = 165\text{ m } 40\text{ sm}$

136 m 45 sm = 13 645 sm	+ 13 645
28 m 95 sm = 2 895 sm	<u>2 895</u>
16 540 sm = 165 m 40 sm	16 540
yaki	
24 t 805 kg – 7 t 926 kg =	– 24 805
= 16 t 879 kg	<u>7 926</u>
16 879 kg = 16 t 879 kg	16 879

243. Esaplawlardı awızeki orınlap, nátiyjeni jazıń:

95 km 090 m – 70 km	6 m 84 sm – 3 sm
24 km 057 m + 30 m	4 m 16 sm + 80 sm

244. Mısallardı baǵana túrinde sheshiń:

326 m 47 sm + 19 m 84 sm
 118 m 06 sm – 92 m 32 sm

245. Xojalıq mámleketke shártnama boyınsha 4860 t paxta tapsırwı kerek edi. Dáslep 4500 tonna, keyin jáne onıń toǵızdan bir bóli-mindey paxta tapsırıldı. Xojalıq mámleketke shártnamadaǵıdan neshe tonna artıq paxta tapsırǵan?

246. Tekseriń, ámeller durıs orınlangan ba? Eger nadurıs bolsa, qawsırmalardı teńlik durıs bolatúǵınday etip qoyıń:

$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 200$	$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 317$
$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 157$	$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 40$

247.

$88 : 44 \cdot 32$	$30091 - (8008 - 952)$
$55 : 11 \cdot 12$	$82002 - (24382 + 9634)$

248. Tiyindi hám qaldıqtı tabıń, nátiyjeni tekseriń:

$216 : 7$	$586 : 4$	$185 : 3$
-----------	-----------	-----------

249. Esaplawlardı awızeki orınlań.

$$6 \text{ kg } 400 \text{ g} + 300 \text{ g}$$

$$4 \text{ m } 30 \text{ sm} - 3 \text{ m}$$

$$7 \text{ kg } 500 \text{ g} - 230 \text{ g}$$

$$8 \text{ km } 020 \text{ m} - 6 \text{ km}$$

250. Mısalırdı baǵana túrinde jazıń hám ámellerdi orınlań.

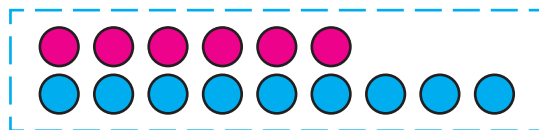
$$28 \text{ km } 250 \text{ m} - 13 \text{ km } 140 \text{ m}$$

$$3 \text{ saat } 50 \text{ min} - 45 \text{ min}$$

$$2 \text{ saat } 18 \text{ min} + 3 \text{ saat } 32 \text{ min}$$

$$14 \text{ t } 360 \text{ kg} + 620 \text{ kg}$$

251. Qızıl dóńgelekler 6 dana bolıp, kók dóńgeleklerden 3 ke kem. Kók dóńgelekler qızıl dóńgeleklerden 3 ke ...

252. Máselelerdiń shártin hám sheshiliwin salıstırń:

7 kitap

?, 4 ke
kem

7 kitap, 4 ke artıq ?

1) Tekshede 7 hám portfelde onnan 4 ke kem kitap bar. Portfeldegi kitaplar neshew?

2) Tekshede 7 kitap bolıp, portfeldegiden 4 ke artıq. Portfeldegi kitaplar neshew?

253. Eki tigiwshige 96 kóylekten tigiw tapsırması berildi. Birinshisi háptesine 12, al ekinshisi 16

kóylek tikti. Tigiwshilerdiń qaysı biri tapsırmanı aldın hám neshe hápte burın orınladı?

254.

Tárepiniń uzınlıǵı 5 sm bolǵan kvadrattıń perimetrin tabıń.

255.

$$\begin{array}{l|l} 3004 + (40\,011 - 38\,092) & 630 + 700 : 100 \cdot 4 \\ 72\,001 - (14\,008 + 7\,807) & 400 - 30 \cdot 3 + 110 \\ 80\,042 - (58\,315 - 33\,099) & 640 : 8 + 25 \cdot 4 \end{array}$$

256. Hár bir juptaǵı máselelerdiń shártin salıstırıń. Hár bir máselede úlken yaqı kishi sandı tabıw kerekligin túsindirıń hám sheshiń.

①

9 dana

?,4 ke kem

②

6 dana

?,3 ke kóp

- ①
- 1) Bir gúldástede 9 gúl, al ekinshisinde onnan 4 ke kem romashka bar. Ekinshi gúldástede neshe romashka bar?
 - 2) Bir gúldástede 9 romashka bar, bul ekinshisinen 4 ke artıq. Ekinshi gúldástede neshe romashka bar?
- ②
- 1) Nursultanda 6, Aydanada onnan 3 ke artıq shar bar. Aydanada neshe shar bar?
 - 2) Nursultanda 6 shar bar, bul Aydanadaǵıdan 3 ke kem. Aydanada neshe shar bar?

257. Añlatıń:

- 1) tonna hám centnerlerde: 85 c, 134 c, 4090 c;
- 2) decimetr hám santimetrde: 96 sm, 88 sm, 31 sm;
- 3) saat hám minutta: 65 min, 126 min, 248 min;
- 4) kilogramm hám gramda: 4024 g, 8050 g.

258. Máselelerge teńleme dúzip sheshiń:

- 1) 300 sanın birneshe birlik arttırıp, 670 payda etildi. Belgisiz sandı tabıń.
- 2) 1000 sanın birneshe birlik kemeyttirip, 790 payda etildi. Belgisiz sandı tabıń.

259. Bir traktor ushın bir kúnge 24 l janılıǵı ajıratıladı. Eger bir kúnde 19 l janılıǵı sarplansa, 14 kúnde qansha janılıǵı tejeledi?

260. Sheshiliwin baǵana túrinde jazıp, ámellerdi orınlań:

$$\begin{array}{l}
 5 \text{ km } 635 \text{ m} + 9 \text{ km } 038 \text{ m} \quad | \quad 6 \text{ t } 1 \text{ c} - 2 \text{ t } 3 \text{ c} \\
 75 \text{ m } 06 \text{ sm} - 14 \text{ m } 32 \text{ sm} \quad | \quad 5 \text{ kg } 068 \text{ g} - 4 \text{ kg } 524 \text{ g} \\
 \text{Úlgi:}
 \end{array}$$

+	8 km	675 m	-	11 kg	075 g
	9 km	794 m		4 kg	986 g
	17 km	1469 m		6 kg	089 g
	18 km	469 m			

261. Eger $a = 489\,004$ hám $b = 356\,749$ bolsa, $a + b$ hám $a - b$ ańlatpalarınıń mánislerin esaplań.

262. 6 yashik aq qanttıń massası 48 kg. Eger 1 yashik konfeta 1 yashik aq qanttın 3 kg awır bolsa, 8 yashik konfetanıń massası qansha?

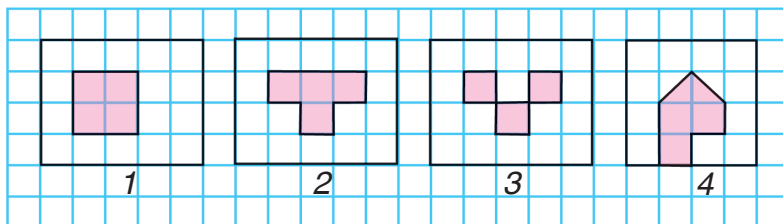
263. Kesteden paydalanıp, ańlatpalardı dúziń hám olardıń mánisin esaplań:

a	b	c	$a : c + b$	$a : b \cdot c$
64	16	8	$64 : 8 + 16$	
90	18	3		

264. Teńlemeni sheshiń:

$$(2000 + x) - 972 = 3564 \quad | \quad (7002 - x) - 160 = 5348$$

265. Mına figuralardaǵı ulıwmalıqtı kórsetiń. 3-figuralıń basqa figuralardan parqı nede?

266.

$$16 \cdot 4 + 92$$

$$100 - 17 \cdot 5$$

$$55709 + 315 + 4482$$

$$61001 - 48564 - 10565$$

267. Máselelerdi teńleme dúzip sheshiń:

1) Eger 184 sanı belgisiz sanǵa kemeyttirilse, 125 kelip shıǵadı. Belgisiz sandı tabıń.

2) Eger belgisiz sandı 184 ke kemeyttirilse, 125 kelip shıǵadı. Belgisiz sandı tabıń.

268. 8 quwırshaq ushın 4000 swm tólendi. Sonday 3 quwırshaq qansha turadı?

269. 1) 5 palto hám 4 plashqa teńnen 54 sádep tigildi. Hár bir kiyimge neshe sádepten tigildi?

2) 5 palto hám 4 plashqa 54 sádep teńnen tigildi. Barlıq paltolarǵa hám barlıq plashlarǵa neshe sádepten tigildi?

270. Qátelikti tabıń hám durıs sheshimdi jazıń:

$$84 : 21 = 3 \text{ (qald. 21)} \quad | \quad 71 : 8 = 7 \text{ (qald. 15)}$$

271. $200500 - 43 \cdot 5$ | $23 \cdot 9 + 15008$ | $95 : 5$

272.

Jol qurılısına birinshi kún 620 t, ekinshi kún birinshi kúndegiden 197 t kem, úshinshi kún ekinshi kúndegiden 86 t kem qum alıp kelindi. Úshinshi kún neshe tonna qum alıp kelingeni?

273. Ańlatıń:

minutlarda: 2 saat, 8 saat, 60 s, 4 saat 40 min;
sekundlarda: 3 min, 9 min, 1 min 10 s.

274. Túsirip qaldırılǵan sanlardı ketekshelerge qoyıń hám oqıń:

$$5 \text{ m} = \square \text{ mm}$$

$$4 \text{ m } 3 \text{ dm} = \square \text{ dm}$$

$$5 \text{ m} = \square \text{ sm}$$

$$4 \text{ m } 03 \text{ sm} = \square \text{ sm}$$

$$5 \text{ m} = \square \text{ dm}$$

$$4 \text{ m } 030 \text{ mm} = \square \text{ mm}$$

$$2000 \text{ sm} = \square \text{ m}$$

$$37000 \text{ m} = \square \text{ km}$$

275. Qoymadan hárbirinde 3 t dan 15 mashina biyday alıp ketildi. Soń qoymada 60 t biyday qaldı.

Tómendegi ámellerdi orınlap, neni biliw múmkin:

$$\begin{array}{lll} 3 \cdot 15; & 60 : 3; & 3 \cdot 15 + 60; \\ 60 - 3 \cdot 15; & 15 + 60 : 3? & \end{array}$$

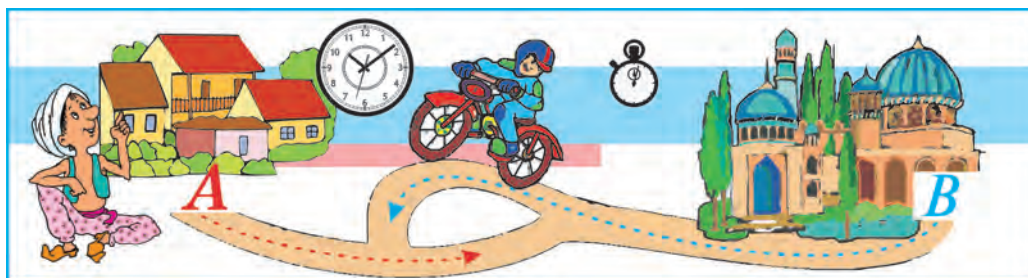
276. Úy biykesi atızdan túslikke shekem 4 shelek, túslikten soń 2 shelek pomidor terip aldı. Onıń tergen pomidorları 60 kg shıqtı. Úy biykesi túslikke shekem neshe kilogramm pomidor tergen? Túslikten keyin-she?

277. Reje boyınsha fabrika 350 paltonı 10 kúnde tigiwi kerek. Fabrika jumısshıları kúnine normadan 2 ge artıq palto tigiw menen rejedegi tapsırmanı artıǵı menen orınladı. 10 kúnde fabrikada neshe palto tigilgen?

278. $248\,906 + 30\,812 + 127\,854$
 $305\,061 - (216\,714 - 19\,369)$
4 t 064 kg – 990 kg
(2 c – 50 kg) : 2

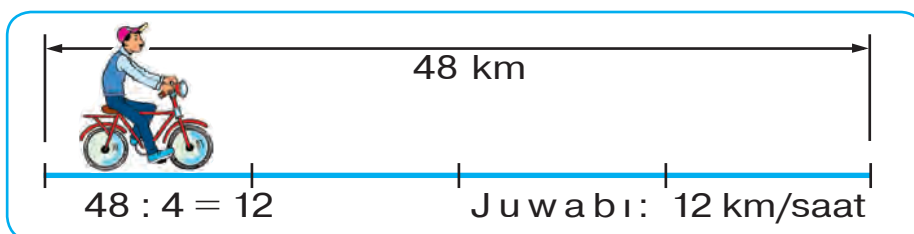
 279. 5 birdey qutınıń massası 30 kg. Sonday 30 qutınıń massası qansha?

 280. 10 c 08 kg – 4 c 12 kg
12 km 750 m + 4 km 075 m
47 650 – 857 – 6 599
5538 – (14 + 778)

Tezlik. Waqıt. Aralıq

281. 1) Velosipedshi 48 km aralıqtı saatına birdey tezlik penen júrip, 4 saatta basıp ótti. Velosipedshi bir saatta neshe kilometr jol júrgen?

Saatına 12 km — bul velosipedshiniń tezligi. Qısqasha tómendegishe jazıladı: **12 km/saat**.
 4 saat — velosipedshiniń sarplaǵan waqtı.
 48 km — velosipedshi basıp ótken aralıq.
 Qozǵalı tezliginiń qısqasha jazılıwı:
 km/saat, km/min, km/s, m/min, m/s.

- 2) Samolyot 10 minutta 110 km bolǵan aralıqtı ushıp ótedi. Samolyot hárbir minutta neshe kilometr aralıqtı ushıp ótedi?
 3) Tómenдеgi ańlatpalar neni bildiriwin túsindiriniń:
 a) piyadanıń tezligi 5 km/saat;

- b) poezddiń tezligi 60 km/saat;
 d) motociklshiniń tezligi 45 km/saat;
 e) kosmos kemesi 7 260 m/s tezlik penen uship ótedi.

282. 1) Vertolyot hárbir saatta bir qıylı aralıqtı uship, 2 saatta 460 km aralıqtı ótti. Ol qanday tezlik penen ushqan?

2) Velosipedshi bir qıylı tezlik penen júrip, 39 km aralıqtı 3 saatta basıp ótti. Velosipedshi qanday tezlik penen háreketlengen?

3) Vertolyottıń, velosipedshiniń tezligi hám háreketleniw waqtı hám de hárbiriniń basıp ótken jolı jazılǵan kesteni kórip shıǵıń:

	Tezlik	Waqt	Aralıq
	230 km/saat	2 saat	460 km
	13 km/saat	3 saat	39 km

Eger waqt hám aralıq belgili bolsa, tezlikti qalay tabıw múmkin?

Qozǵalı tezligin tabıw ushın aralıqtı waqtqa bóliw kerek.

283. Úsh cisternada 10 427 l benzin bar. Birinshi cisternada 4 574 l, ekinshisinde birinshisindegige qaraǵanda 1 696 l kem benzin bar. Úshinshi cisternada neshe litr benzin bar?

284. $320 \cdot 3 + 810 : 9$ | $658 \cdot 9$ | $32\,700 - 24\,713$
 $5\,000 - 410 \cdot 2$ | $907 \cdot 5$ | $11\,004 - 9\,376$

285.

Kesteni toltiriń:

a		16	28	35
b	4	5	3	
$a \cdot b$	40			70

a	64	64	64	
b	8		4	16
$a : b$		32		6

Úlgi: $40 : 4 = 10$

$64 : 8 = 8$

286. Jeńil avtomobil 4 saat jol júrip 240 km aralıqtı basıp ótti. Júk mashinası 3 saat jol júrip 120 km aralıqtı ótti. Jeńil avtomobildin tezligi júk mashinasınin tezliginen qansha artıq?

287. Piyada 4 km/saat tezlik penen 3 saat jol júrdi. Piyada qansha aralıqtı basıp ótti?

Eger qozǵalı tezligi hám waqıt belgili bolsa, aralıq qalay tabıladı?

Aralıqtı tabıw ushin qozǵalı tezligin waqıtqa kóbeytiw kerek.

288. Máselelerdi kestege jazıń hám sheshiń:

1) Motociklshi 40 km/saat tezlik penen júrdi. Ol 2 saatta qansha aralıqtı basıp ótedi?

	Tezlik	Waqıt	Aralıq
			
			

2) Tasbaqa 4 m/min tezlik penen háreketlendi. Ol 3 minutta qansha aralıqtı basıp ótedi?

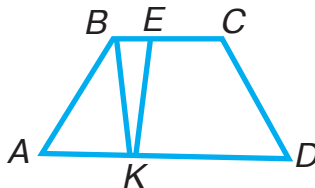
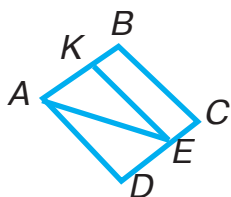
3) Tayınshaq 20 m/min tezlik penen júrdi. Tayınshaq 10 minutta qansha aralıqtı ótti?

289. $210 \cdot 4 - 88 : 44$ | $137 \cdot 4$ | $1809 : 9$
 $140 \cdot 5 + 51 : 17$ | $861 : 3$ | $253 \cdot 6$

290. Hár bir sızılmada $ABCD$ tórtmúyeshligin:

1) eki tórtmúyeshlikke; 2) tórtmúyeshlikke hám úshmúyeshlikke bóletúgín kesindini tabırń:

291. $400 - 540 : 6 + 80 \cdot 3$ | $1000 - 190 \cdot 3 - 120 \cdot 2$

292. Kesteni toltırń:

a	60 817	43 108	80 000
b	14 925	916	9 834
$a + b$			
$a - b$			

293. Vertolyot 4 saat 200 km/saat tezlik penen, 2 saat 230 km/saat tezlik penen ushtı. Ol sol waqıt ishinde qansha aralıqtı ushıp ótti? Vertolyot dáslepki tezlik penen neshe kilometr kóp aralıqtı ushıp ótti?

Jolawshı avtobusta 90 km jol júrdi. Avtobus 45 km/saat tezlikte júirse, jolawshı neshe saat jolda bolǵan? Máseleni kestege jazıń hám sheshiń:

Tezlik	Waqıt	Aralıq

Eger tezlik hám aralıq belgili bolsa, waqıt qalay tabıladı?

Qozǵalıw waqtın tabıw ushın aralıqtı tezlikke bóliw kerek.

294. Tashkent hám Samarqand qalaları arasındaǵı aralıq 300 km ge teń. Eger poezd 60 km/saat tezlik penen júirse, bul aralıqtı qansha waqıtta ótedi?

295. Qayıq 6 saatta 66 km aralıqtı júrip ótedi. Qayıqtıń tezligi 4 km/saatqa kemeirse, sol waqıt ishinde neshe kilometr aralıqtı ótedi?

296. Ańlatıń:

- 1) kilometr hám metrde: 4098 m; 45981 m;
- 2) tonna hám kilogramda: 28691 kg; 2790 kg;
- 3) tiyinde: 7 swm 08 tiyin; 469 swm 20 tiyin;
- 4) sekundta: 5 min 56 s; 8 min 20 s.

297.

$$19 \cdot 4 + 77 : 7$$

$$39 : 3 + 28 \cdot 3$$

$$54172 - 286 \cdot 3$$

$$28001 - 342 \cdot 2$$

298. Túye 4 kúnde 80 km jol júrdi. Túye qanday tezlik penen júrgen?

Berilgen máselege kerı másele dúziń, olardı kestege jazıń hám sheshiń:

Tezlik	Waqt	Aralıq
?	4 kun	80 km
☐	?	☐
☐	☐	?

299. Shabandoz 3 saatta 36 km, «Spark» avtomobili bolsa 2 saatta 120 km aralıqtı basıp ótti.

1) «Spark»tıń tezligi shabandozdıń tezliginen qansha artıq?

2) «Spark»tıń tezligi shabandozdıń tezliginen neshe ese artıq?

300. Bala 3 kúnde 30 betten hám jáne 40 bet kitap oqıdı. Eger kitap 200 betlik bolsa, bala jáne neshe bet oqıwı kerek?

301. $3 \cdot (16 + 17) \cdot 10$ $732 \cdot 7$ $4048 : 8$
 $6000 - 34 \cdot 2$ $636 : 6$ $903 \cdot 4$

302. 328 km 040 m – 179 km 825 m
 3 kg 054 g + 7 kg 820 g

303. Kitap shkafınıń 4 tekshesine 26 dan, 3 tekshesine 30 dan kitap taqlanǵan. Kitap shkafına barlıǵı bolıp neshe kitap taqlanǵan?

304. 47 swm 50 tiyin – 18 swm 75 tiyin
 5 t 423 kg + 2 t 908 kg

KÓBEYTIW HÁM BÓLIW

Bir tańbalı sanǵa kóbeytiw

- 305.** 1) Eki sannıń kóbeymesin birdey qosılıwshılardı qosıw menen esaplaw múmkin. Máse-len: $6 \cdot 5 = 30$, sebebi $6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 30$.
- 2) Teńlikler ne ushın durıs ekenligin túsindirıń:
- $$25 \cdot 4 = 25 + 25 + 25 + 25$$
- $$a \cdot 7 = a + a + a + a + a + a + a$$
- 3) Teńlikler ne ushın durıs ekenligin túsindirıń:
- $$17 \cdot 4 = 4 \cdot 17 \qquad 8 \cdot 26 \cdot 3 = 26 \cdot 3 \cdot 8$$
- 4) Teńlikler ne ushın durıs ekenligin túsindirıń:
- $$(7 + 4 + 5 + 3) \cdot 2 = 7 \cdot 2 + 4 \cdot 2 + 5 \cdot 2 + 3 \cdot 2$$
- (Kóbeytiwdiń sizge belgili bolǵan qásiyetlerin esleń. 192-betke qarań.)

- 306.** Esaplawlardı túsindiriw menen orınlań:

$$\begin{array}{r} \times 65 \\ 7 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 215 \\ 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 196 \\ 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 318 \\ 3 \\ \hline \end{array}$$

307. Tigiwshilik kárxanasında 150 m shayı bar. Onnan birdey 50 kóylek tigiw múmkin. 90 m shayı jumsaldı. Tómendegı ańlatpalardı esaplap, neni biliw múmkin:

$$\begin{array}{lll} 150 - 90 & 150 : 50 & 90 : (150 : 50) \\ (150 - 90) : (150 : 50) & & 90 - (150 - 90) \end{array}$$

308. Súwretlerge qarań hám tekstti oqıń.

Quyash keńislikte jaqtılıq nurların tarqatadı. Olar barlıq bağıt boyınsha sheksiz uzaqlıqqa shekem baradı. Murat quyash hám birneshe nurdıń súwretin sızdı. Barlıq nurlardı sızıw múmkin be? Óz juwabıńızdı túsindirıń.

Ádette, nur tómendegishe sızıladı:

A noqatı — nurdıń bası. B háribi usı nurdağı qálegen noqattı ańlatıwı múmkin. Nurdıń aqırı joq. Nurdı qálegen bağıtta sızıw múmkin. Ol hár qıylı bağıtta sheksiz dawam etedi.

309.

$$275 \cdot 3$$

$$13 \text{ t } 040 \text{ kg} - 8 \text{ t } 600 \text{ kg}$$

$$326 \cdot 2$$

$$26 \text{ m } 74 \text{ sm} + 18 \text{ m } 37 \text{ sm}$$

310. Keste boyınsha másele dúziń hám onı sheshiń:

	Tezlik	Waqıt	Aralıq
	15 km/saat	Birdey	45 km
	45 km/saat		?

311. Esaplaw usılın túsindiriń:

$$6348 \cdot 4 = (6000 + 300 + 40 + 8) \cdot 4 = 6\,000 \cdot 4 + 300 \cdot 4 + 40 \cdot 4 + 8 \cdot 4 = 24\,000 + 1\,200 + 160 + 32 = 25\,392$$

Qálegen kóp tańbalı sandı bir tańbalı sanǵa kóbeytiw úsh tańbalı sandı bir tańbalı sanǵa kóbeytiw sıyaqlı orınlanadı; dáslep birlikler, keyin onlıqlar, júzlikler hám t.b. kóbeytiriledi.

	6	3	4	8	
×				4	
<hr/>					
	2	5	3	9	2

312. Esaplawlar qalay orınlanǵanın túsindiriń:

		5	2	1	4			3	1	5	4	6			1	2	3	5	6	7				
	×				6			×			7			×					4					
<hr/>																								
		3	1	2	8	4			2	2	0	8	2	2					4	9	4	2	6	8

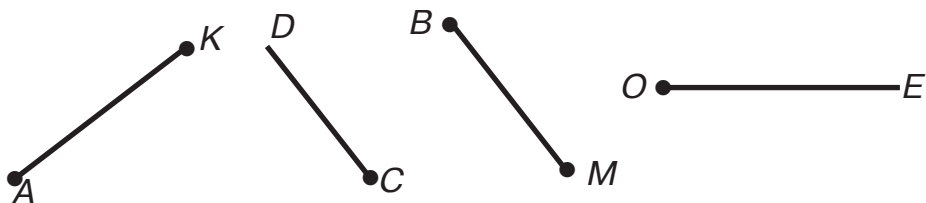
313. Miynet sabaǵı ushın hár beti 90 swmnan 900 swmǵa aq qaǵaz hám hár beti 100 swmnan 1200 swmǵa reńli qaǵaz satıp alındı. Miynet sabaǵı ushın barlıǵı bolıp neshe bet qaǵaz satıp alındı?

Máseleni ańlatpa dúzip sheshiń.

Máseleniń sorawın sonday etip ózgertiń, ol tómendegi ańlatpa boyınsha sheshilsin:

$$1200 : 100 - 900 : 90$$

314. Súwretten nurlardı tabırń hám olardı aytırń:

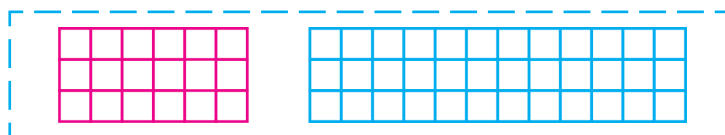
315.

Nur kesindiden nesi menen pariqlanadı?

$(10 t - 6 c) : 2$	$8 234 \cdot 5$	$1 000 \cdot 8 : 4$
$(2 m - 80 sm) : 4$	$62 758 \cdot 4$	$1 000 \cdot 6 : 100$

316.

Hár bir tuwrımúyeshlik neshe ketekshege bólinginligin eki usıl menen sanań:

317. Sheshiliwin túsindirirń:

$$\begin{array}{r} \times 709 \\ \quad 6 \\ \hline 4254 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 80306 \\ \quad \quad 9 \\ \hline 722754 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 60038 \\ \quad \quad \quad 7 \\ \hline 420266 \end{array}$$

318. Kóbeytiwdi túsindirip orınlań:

$3 048 \cdot 9$

$50 003 \cdot 8$

$45 004 \cdot 7$

319. 1) Jazıwları kórip shıgırń hám kóbeytiw qalay orınlanǵanlıǵın túsindirirń:

$8 \text{ km } 056 \text{ m} \cdot 4 = 32 \text{ km } 224 \text{ m}$

$8 \text{ km } 056 \text{ m} = 8 056 \text{ m}$

$32 224 \text{ m} = 32 \text{ km } 224 \text{ m}$

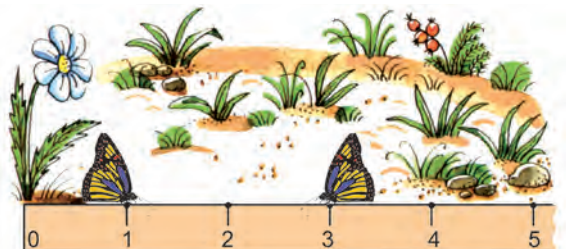
$$\begin{array}{r} \times 8 056 \\ \quad \quad 4 \\ \hline 32 224 \end{array}$$

2) Sheshirń: $2 \text{ t } 074 \text{ kg} \cdot 5$;

$14 \text{ c } 15 \text{ kg} \cdot 7$

320. Súwrette neni kórip tursız?

1) Qaysı gúbelek gúlden uzađıraققa qonđan?
Óz juwabırızdı tiykarlap beriń.

2) Aldırızǵa sızǵıshtı qoyırń hám onırń shkalasına qarań. Sanaq basın ańlatıwshı sannırń qarısındaǵı shtrixtı tabırń. Shtrixlar qarısındaǵı sanlardı aytırń. Sızǵısh shkalasında qanday eń úlken san jazılǵan? Shkalanıń 0 den 1 ge shekem, 1 den 2 ge shekem, 2 den 3 ke shekem hám usı sıyaqlı shkala aqırına shekem kesindilerin kórsetiń.

321.

Eger $a=3$; $a=30$; $a=300$ bolsa, $a \cdot 10 + 560$ ańlatpasınıń mánisin tabırń.

322.

$75602 \cdot 3 + 14856 \cdot 4$ $36 \text{ kg } 257 \text{ g} \cdot 5$

$2007 \cdot 9 - 3016 \cdot 2$ $15 \text{ c } 16 \text{ kg} \cdot 6$

323.

Kóbeytiwshilerdiń ornın almasırap, kóbeytiń:

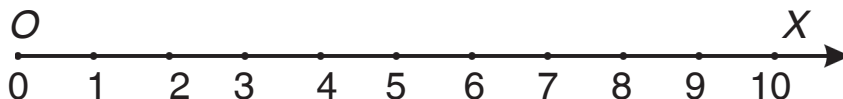
$3 \cdot 368$ | $4 \cdot 8012$ | $6 \cdot 12005$ | $7 \cdot 8009$

324.

Mashina túske shekem 2 saat, tústen keyin sonday tezlik penen jáne 4 saat júrdi. Ol barlıǵı bolıp 300 km jol júrdi. Mashina túske shekem, tústen keyin neshe kilometr júrgen?

325. Motociklshi 4 saatta 240 km aralıqtı basıp ótti. Eger motociklshi tezligin 8 km/saatqa arttırsa, usı waqıt ishinde qansha aralıqtı basıp ótedi? Máseleni eki usıl menen sheshiń.

326. 1) Sheksiz uzun sızgısh shkalasın kóz aldırızǵa keltiriń. Bul shkalanı nurǵa uqsatıw múmkin.

Nurdiń atın aytıń. Nurdiń basın (sanaq basın) kórsetiń. Ol qaysı hárip penen belgilengen? Qálegen eki qońsilas noqatlar arasındaǵı kesindini ólsheń. Ol neshege teń?

OX nurı san yamasa koordinata nurı, sonday-aq, sanlar kósheri dep ataladı.

O noqatı — nurdiń bası.

0 den 1 ge shekem kesindi birlik kesindi dep ataladı.

OX nurında onıń uzınlıǵı 1 sm ge teń.

2) Birlik kesindisiniń uzınlıǵı 2 sm ge, 1 sm ge, dápterdiń úsh ketekshesine teń bolǵan OX san nurın sızıń.

327.

Biriniń uzınlıǵı 4 sm 6 mm, ekinshisi birinshisinen 2 ese artıq hám úshinshisi ekinshisinen 4 sm qısqa bolǵan úsh kesindi sızıń.

328.

$$72030 - (3745 + 14075)$$

$$24005 \cdot 7$$

$$86000 - 72419 - 9068$$

$$6 \cdot 3856$$

329. 1) Sheshiliwin túsendiriń:

$$240 \cdot 5 = 24 \text{ onl.} \cdot 5 = 120 \text{ onl.} = 1\,200$$

$$400 \cdot 3 = 4 \text{ júzl.} \cdot 3 = 12 \text{ júzl.} = 1\,200$$

$$13\,000 \cdot 2 = 13 \text{ mıńl.} \cdot 2 = 26 \text{ mıńl.} = 26\,000$$

2) Bul esaplaw ne ushın qolaylı ekenligin tú-sindiriń:

	480		7500		97000
×	9	×	6	×	3
4320		45000		291000	

330. Baǵana túrinde jazıp, esaplań:

$$2500 \cdot 4$$

$$30900 \cdot 5$$

$$80\,020 \cdot 7$$

Yadıńızda tutıń! Kóbeytiwdi baǵana etip jazǵanda kóbeytiwshiler bir-biriniń astına son-day etip jazıladı, noller shette (oń tárepte) qaladı.

331. Dúkáńǵa birinshi kúni 118 m 60 sm, ekinshi kúni birinshi kúndegiden 62 m 70 sm kem, úshinshi kúni birinshi hám ekinshi kúnleri birgelikte alıp kelingenenen 84 m 40 sm kem gezleme alıp kelindi. Dúkáńǵa úsh kúnde ulıwma qansha gezleme alıp kelingen?

332. $5\,023 \cdot 9 + 32\,601$ $6 \cdot 24\,745 - 19\,805 \cdot 4$

333.

Ǵaz, tawıq hám túyetawıq tárezide ólshendi. Ǵazdıń massası 4 kg 950 g, tawıqtıń massası ǵazdıń massasınan 2 kg 130 g kem, túyetawıqtıń massası bolsa, ǵaz hám tawıqtıń birgeliktegi massasınan 1 kg 840 g kóp shıqtı. Túyetawıqtıń massası qansha?

- 334.** 1) 193-betten kóbeytiwde sanlardıń óz ara qalay baylanısqanlıǵın oqırń hám kesteni toltırń:

Kóbeytiwshi	94		42			84
Kóbeytiwshi		23	3	7	15	
Kóbeyme	94	46		84	60	0

- 335.** Teńlemenıń sheshiliwi hám tekseriliwin túsindirıń:

a) $x \cdot 9 = 45$
 $x = 45 : 9$
 $x = 5$

Tekseriliwi:
 $5 \cdot 9 = 45$
 $45 = 45$

b) $x \cdot 3 + 50 = 170$
 $x \cdot 3 = 170 - 50$
 $x \cdot 3 = 120$
 $x = 120 : 3$
 $x = 40$

Tekseriliwi:
 $40 \cdot 3 + 50 = 120 + 50 = 170$
 $170 = 170$

- 336.** Teńlemelerdi sheshiń:

$x \cdot 8 = 48$ | $4 \cdot x = 32$ | $x \cdot 11 - 30 = 36$

- 337.** Ańlatpanı esaplawdıń durıslıǵın tekseriń:

$7 \cdot 91\,203 - 856 : 4 + 708 : 3 = 638\,443$

1) $\begin{array}{r} \times 91\,203 \\ \quad \quad 7 \\ \hline 638\,421 \end{array}$

2) $\begin{array}{r} 856 \overline{)4} \\ \underline{8} \quad \quad 214 \\ \quad \quad \underline{5} \\ \quad \quad \quad \underline{4} \\ \quad \quad \quad \underline{16} \\ \quad \quad \quad \underline{16} \\ \quad \quad \quad \underline{0} \end{array}$

3) $\begin{array}{r} 708 \overline{)3} \\ \underline{6} \quad \quad 236 \\ \quad \quad \underline{10} \\ \quad \quad \quad \underline{9} \\ \quad \quad \quad \underline{18} \\ \quad \quad \quad \underline{18} \\ \quad \quad \quad \underline{0} \end{array}$

$$4) \begin{array}{r} 638421 \\ - 214 \\ \hline 638207 \end{array}$$

$$5) \begin{array}{r} 638207 \\ + 236 \\ \hline 638443 \end{array}$$

338.

Perimetri 32 sm ge teń bolǵan kvadrat hám sonday perimetrli tuwrımúyeshlik sızıń.

339.

$$7000 - 624 \cdot 3$$

$$924 + 492 \cdot 8$$

$$50403 \cdot 7 + 8032 \cdot 9$$

$$100000 - 4564 \cdot 9$$

340.

Gerbish teriwshi bir kúnde 1000 gerbish teriwi kerek. Ol kúnniń birinshi yarımında 487 gerbish teredi, bul onıń kúnniń ekinshi yarımında tergeninen 18 ge kem. Gerbish teriwshi kúnlük rejeni orınlaǵan ba?

341.

Tashkent hám Bekabad qalaları arasındaǵı aralıq 144 km. Avtobus bul aralıqtı 3 saatta júrip ótedi. Jeńil mashina bul joldı 72 km/saat tezlik penen júrip ótedi. Qaysı mashinaniń tezligi joqarı hám qansha joqarı?

342.

Máselelerdi teńleme dúzip sheshiń:

1) Belgisiz san 8 ese arttırılса, 1392 kelip shıǵadı. Belgisiz sandı tabıń.

2) Oylanǵan san 8 ge kemeyttirilse, 3485 kelip shıǵadı. Qanday san oylanǵan?

343.

$$(2456 + 52) : 4 \cdot 3$$

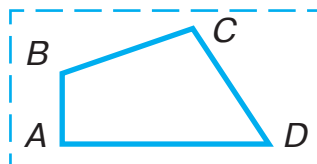
$$861 : 7 + 9 \cdot 3092$$

$$12 \text{ kg } 067 \text{ g} \cdot 4$$

$$5 \text{ sutka } 14 \text{ saat} \cdot 8$$

344.

$ABCD$ tórtmúyeshliktiń táreplerin millimetrde ólsheń hám perimetrin tabıń.

345. $a + b$ hám $a - b$ ańlatpasınıń mánislerin a hám b nıń berilgen mánislerinde esaplań:

1) $a = 626\,546$ hám $b = 90\,049$

2) $a = 99\,891$ hám $b = 46\,059$

Bir tańbalı sanǵa bóliw

346. Eki sannıń tiyindisin kóbeytiw ámelinen paydalanıp tabıw múmkin: bunıń ushın bóliwshige kóbeytilgende bóliniwshi shıǵatuǵın sandı tabıw kerek. Máselen: $60 : 5 = 12$, sebebi $12 \cdot 5 = 60$.

Teńliklerdiń durıslıǵın kóbeytiwden paydalanıp tekseriń:

$$75 : 5 = 15 \quad | \quad 80 : 20 = 4 \quad | \quad 720 : 8 = 90$$

347. Qaldıqlı bóliw qalay orınlanǵanlıǵın túsindiriń.

$$\begin{array}{r} 59 \overline{) 7} \\ \underline{56} \\ 3 \end{array}$$

Tekseriliwi:

$$3 < 7; 8 \cdot 7 = 56$$

$$8 \cdot 7 + 3 = 59$$

Yadıńızda tutıń! Qaldıqlı bóliwdiń durıs orınlanǵanlıǵın tekseriw ushın tiyindi bóliwshige kóbeytiledi hám nátiyjege qaldıq qosıladı.

348. Qaldıqlı bóliwdi tekseriw arqalı orınlań:

$$20 : 3$$

$$83 : 9$$

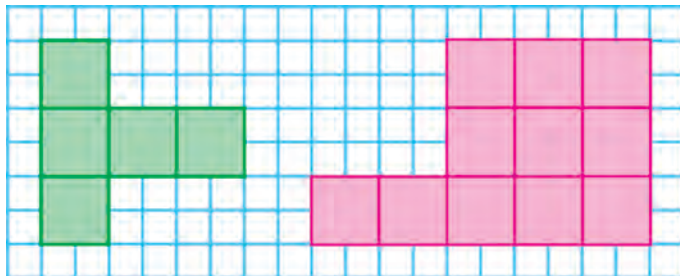
$$70 : 6$$

Yadıńızda tutıń! Qaldıq hámme waqıt bóliwshiden kishi boladı.

349. Eger pomidorlar 6 kg liq yashiklerge jaylas-tırılrsa, 5 yashik kerek boladı. Sonsha pomi-dordı neshe 10 kg liq yashikke salıwǵa boladı?

350.

Hár bir figuradaǵı kvadrat santimetrlerdi sa-nań. Hár bir figuranıń maydanı neshe kvadrat santimetrge teń?

351.

$$640 : 8 \quad | \quad 72 : 18 \quad | \quad 80 : 5 \quad | \quad 3083 \cdot 7 + 9806 \cdot 9$$

$$270 : 3 \quad | \quad 95 : 19 \quad | \quad 55 : 5 \quad | \quad 50604 \cdot 6 - 274325$$

352. Nátiyjeni qalay payda etkenińizdi túsindirıń:

$$0 : 85 \quad | \quad 0 : 16 \quad | \quad 34 : 1 \quad | \quad 93 : 1 \quad | \quad 57 : 57 \quad | \quad 90 : 90$$

353. Sheshimniń durıslıǵın túsindirıń:

$$(14 + 49 + 21) : 7 = 14 : 7 + 49 : 7 + 21 : 7 = 12$$

$$(15 + 30 + 18 + 9) : 3 = 15 : 3 + 30 : 3 + 18 : 3 + 9 : 3 = 24$$

354. 1) Bóliw qalay orınlanǵanlıǵın túsindirıń:

$$684 : 2 = (600 + 80 + 4) : 2 = 600 : 2 + 80 : 2 + 4 : 2 = 300 + 40 + 2 = 342$$

$$825 : 3 = (600 + 210 + 15) : 3 = 600 : 3 + 210 : 3 + 15 : 3 = 200 + 70 + 5 = 275$$

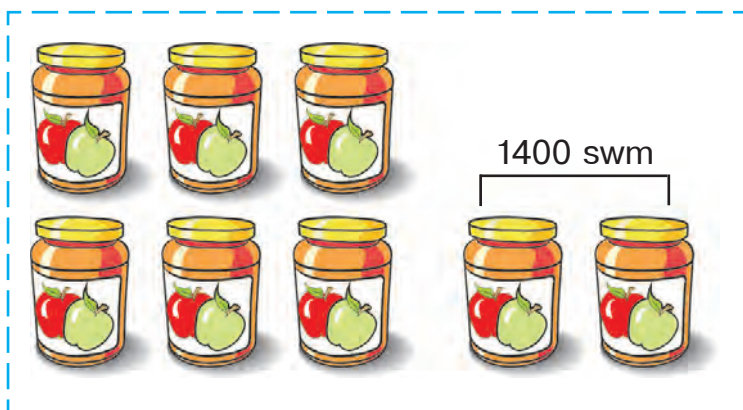
2) Bul mısallardıń sheshiliwin baǵana túrinde jazıp, tiyindini tabıń.

355. 1) Sheshiliwin baǵana túrinde jazıp, ámeldi orınlań:

$$508 : 2 \quad 852 : 3 \quad 784 : 4 \quad 630 : 5$$

2) Bóliwdi kóbeytiw menen tekseriń.

356. Yusup 3 banka, Salamat 5 banka alma sherbetin satıp aldı. Usı satıp alǵan zatlari ushin Salamat Yusupqa qaraǵanda 1400 swm kóp pul tóledi. 1 banka alma sherbeti qansha turadı? Yusup qansha pul tólegen? Salamat qansha pul tólegen?

Sheshiliwi:

- 1) $5 - 3 = 2$ (banka)
- 2) $1400 : 2 = 700$ (swm)
- 3) $700 \cdot 3 = 2100$ (swm)
- 4) $700 \cdot 5 = 3500$ (swm)

Tekseriw:

$$\begin{array}{r} - 3500 \\ - 2100 \\ \hline 1400 \end{array}$$

Hárbir ámeldi orınlap neni bilip aldırıńız?

357.

$$\begin{array}{|l|l|l|l|} \hline 460 : 2 & 550 : 5 & 0 : 124 & 6000 - (500 + 243 \cdot 4) \\ \hline 930 : 3 & 560 : 7 & 372 : 1 & 2894 + (800 - 94 \cdot 7) \\ \hline \end{array}$$

358. Poezd 316 km joldı ótiwi kerek edi. Ol 109 km joldı ótti. Poezd jáne ótkenininen neshe kilometr kóp joldı ótiwi kerek?

359. Kóp tańbalı sandı bir tańbalı sanǵa jazba bóliw úsh tańbalı sandı bir tańbalı sanǵa bóliw sıyaqlı orınlanadı.

Úsh tańbalı san bir tańbalı sanǵa qalay bólingenin túsindirıń. Tórt tańbalı san bir tańbalı sanǵa qalay bóliniwın kórip shıǵamız:

85623		2854
<u>6</u>	2854	<u>3</u>
25	••••	8562
<u>24</u>		
16		
<u>15</u>		
12		
<u>12</u>		
0		

Túsindiriw: 8562 ni 3 ke bóliw kerek.

Mıńlıqlardı bólemiz:

8 mıń — **birinshi tolıq emes bóliniwshi**. 8 sanı 3 ke bólinedi. Demek, tiyindide mıńlıqlar, júzlikler, onlıqlar hám birlikler, yaǵnıy 4 cifr boladı. Hár bir cifrdıń ornına noqat qoyıp shıǵıw múmkin.

Bólemiz: $8 : 3 = 2$ — tiyindide 2 mıńlıq boladı.

Kóbeytemiz: $2 \cdot 3 = 6$ — sonsha mıńdı bóldik.

Alamız: $8 - 6 = 2$ — sonsha mıńdı bólmedik.

Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız: qaldıq (2) bóliwshi (3) den kishi. Demek, bóliwdi dawam ettiriw múmkin.

Júzliklerdi bólemiz:

2 mırnıq — bul 20 júzl. hám 5 júzl., barlıǵı 25 júzl.

Bul **ekinshi tolıq emes bóliniwshi.**

Bólemiz: $25 : 3$ — tiyindide 8 júzlik boladı.

Túsindiriwdi dawam ettiriń. Tekseriw qalay orınlanǵanın túsindiririń.

360. Bóliwdi baǵana túrinde jazıp, túsindirip orınlań:

$$8\ 635 : 5$$

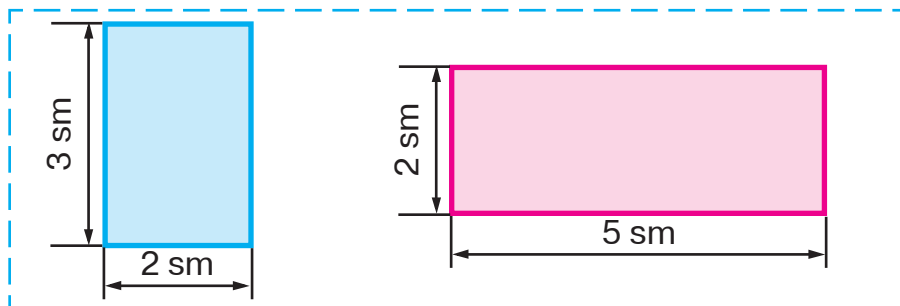
$$5\ 032 : 4$$

$$9\ 042 : 2$$

361. Jańa jıl arshası ushın Nasiba 7 birdey bahada oynshıq, Karima bolsa sonday 9 oynshıq satıp aldı. Satıp alınǵan oynshıqlar ushın Karima Nasibaǵa qaraǵanda 1060 swm kóp pul tóledi. Nasiba satıp alǵan oynshıqlar ushın qansha pul tólegen? Karima satıp alǵan zatları ushın qansha pul tólegen?

362. Samolyotta 145 jolawshı ushın orınlıq bar. Samolyottıń 4 reysine 514 bilet satıldı. Bul reyslerge jáne neshe bilet satıw múmkin?

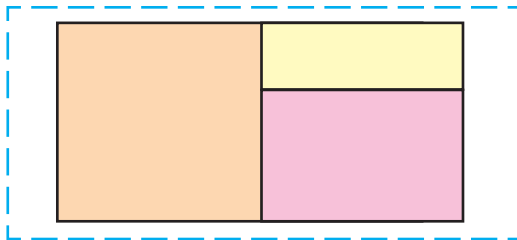
363. Berilgen maǵlıwmatlar boyınsha tuwrımúyeshliklerdiń perimetri hám maydanın tabıń:

364.

$$\begin{array}{|l|l|l|l|} \hline 7242 : 3 & 7146 : 6 & 9 \cdot 4058 & 747 : 747 \\ \hline 7940 : 4 & 7406 : 7 & 6 \cdot 3240 & 482 : 1 \\ \hline \end{array}$$

365. Tuwrımúyeshlik 3 tuwrımúyeshlikke bólindi. Kerikli ólshewlerdi orınlań hám hárbir tuwrımúyeshliktiń maydanın esaplań.

366. 1) Tárepi 1 m bolǵan kvadrat — **kvadrat**

metr delinedi. Bul maydan ólsheminiń jańa, úlkenirek birligi esaplanadı. Sanlar menen kelgende kvadrat metr sózi qısqartıp jazıladı: 14 kv.m; 14 m².

2) Bólmeniń uzınlıǵı 4 m, eni 3 m. Bólmeniń maydanın kvadrat metrlerde ańlatıń.

3) Klass bólmesiniń uzınlıǵın hám enin ólşeń. Onıń maydanın kvadrat metrlerde tabıń.

367. Atızdan hárbiri 11 kg nan 4 yashik qıyar hám 5 birdey yashikte pomidor terip alındı. Barlıǵı bolıp 89 kg pomidor hám qıyar terildi. Hárbir yashikke neshe kilogramnan pomidor jaylastırılǵan?

368. Teń qaptallı hám teń tárepli úshmúyeshlikler birdey perimetrge iye. Teń tárepli úshmúyeshliktiń tárepleri 18 sm, teń qaptallı úshmúyeshliktiń ultanı 20 sm. Teń qaptallı úshmúyeshliktiń qaptal tárepin tabıń.

369. 1) Sheshimlerin baǵana túrinde jazıń:

$$5372 : 4$$

$$97055 : 7$$

$$732415 : 5$$

2) Qaldıqlı bóliwdi orınlań:

$$70 : 9$$

$$50 : 8$$

$$21 : 13$$

$$23 : 17$$

370.

Qaldıqlı bóliwdi orınlań:

$$51 : 6$$

$$85 : 9$$

$$13 : 5$$

$$12 : 7$$

371. Uzunlıǵı 7 sm, eni onnan 2 sm qısqa tuwrımúyeshlik sızırń. Sonday perimetrli kvadrat sızırń.

372. Úsh tańbalı sannırń bir tańbalı sanǵa qalay bólingenin túsendiriń. Tórt tańbalı sannırń bir tańbalı sanǵa bóliniwın kórip shıǵırń.

$\begin{array}{r} 3764 \\ - 36 \quad 94 \\ \hline 16 \\ - 16 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 57246 \\ - 54 \quad 954 \\ \hline 32 \quad \bullet \bullet \bullet \\ - 30 \\ \hline 24 \\ - 24 \\ \hline 0 \end{array}$
---	--

Túsindiriw: 5724 ti 6 ǵa bóliw kerek. 5 mırdı 6 ǵa bólsek, 0 mırdı kelip shıǵadı, biraq sannırń basında 0 jazılmadı.

Júzliklerdi bólemiz.

57 júzlik — **birinshi tolıq emes bóliniwshi.** Demek, tiyindide júzlikler, onlıqlar hám birlikler boladı.

Bólemiz: $57 : 6$ — tiyindide 9 júzlik boladı.

Kóbeytemiz: $9 \cdot 6 = 54$ — sonsha júzdi bóldik.

Alamız: $57 - 54 = 3$ — sonsha júzdi bólmedik.

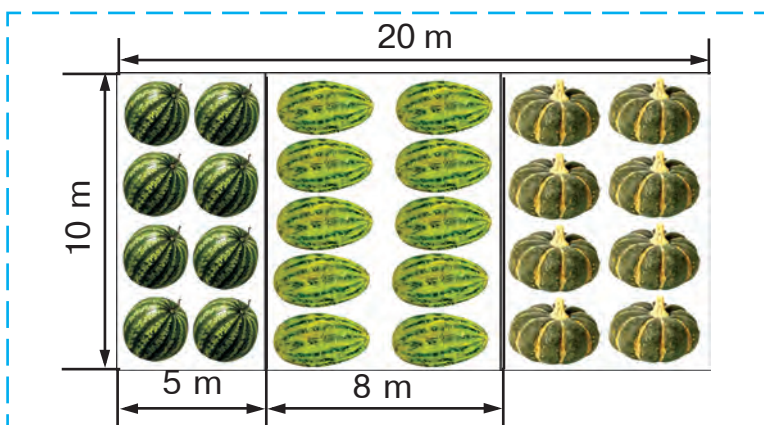
Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız:
qaldıq (3) bóliwshiden (6) kishi. Demek,
bóliwdi dawam ettiriw múmkin. Túsindiriwdi
dawam ettiriń. Sheshiliwin tekseriń.

373. Túsindirip sheshiń hám tekseriń:

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 1856 : 4 & 38576 : 4 & 134542 : 2 \\ \hline 3234 : 7 & 61384 : 8 & 247932 : 3 \\ \hline \end{array}$$

374. Ulzada 118 betli kitaptı dáslep hár kúni 16 betten 4 kún, keyingi kúnleri 18 betten oqıp tamamladı. Ol kitaptı neshe kúnde oqıp bolǵan?

375. Berilgen maǵlıwmatlardan paydalanıp, ǵarbız, qawın hám asqabaq ushın qansha jer maydanı ajratılǵanlıǵın anıqlań:

376. 4 000 swmǵa 5 birdey stol satıp alındı. Tap sonday bahada 6 kitap tekshesin satıp alıw ushın qansha pul kerek boladı?

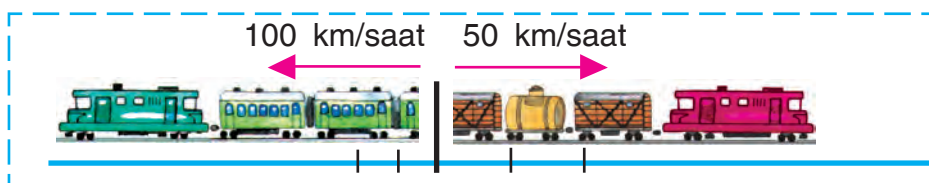
377.

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline 19284 : 6 & 24948 : 7 & (8014 - 7945) \cdot 9 \\ \hline 25016 : 4 & 26120 : 8 & 8 \cdot (2356 + 6127) \\ \hline \end{array}$$

- 378.** 1) Júk hám jeńil mashinalar 1 saatta neshe km jaqınlasadı? 2 saatta-she? 6 saatta-she?

- 2) Júk poezdı hám tez júrer poezd 1 saatta bir-birinen neshe kilometrge uzaqlasadı? 2 saatta-she? 6 saatta-she?

- 379.** Tárepi 1 mm bolǵan kvadrat **kvadrat millimetr** delinedi. Bul maydan ólshem birligi. Sanlar menen kelgende kvadrat millimetr sózi qısqartıp jazıladı: 72 kv. mm, 9 mm². Lentanıń uzınlıǵı hám enin millimetrlerde ólsheń. Onıń maydanın tabırń.

- 380.** Hayallar kóylegin bezew ushın shetlerine tuwrımúyeshlik formasındaǵı lenta tigip shıǵıldı. Lentanıń eni 20 mm, uzınlıǵı 400 mm. Lentanıń maydanın tabırń.

381. Súwretler boyınsha máseleler dúziń hám olardı sheshiń. Toliq juwabın aytıń.

1)

500 swm,
4 ese arzan
?

2)

8 kg,
5 kg awır
?

382. $894 : 3$ | $5536 : 8$ | $10703 : 7$ | $37284 : 4$
 $980 : 4$ | $4655 : 5$ | $39258 : 6$ | $43668 : 9$

Úsh tańbalı sannıń bir tańbalı sanǵa qalay bólingenligin 372-mısaldan oqıń. Mısallardıń sheshiliwin tómendegi reje boyınsha túsindirıń:

- 1) Birinshi toliq emes bóliniwshi ...
- 2) Bólemiz: ...
- 3) Kóbeytemiz: ...
- 4) Alamız: ...
- 5) Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız: ...
- 6) Ekinshi toliq emes bóliniwshi

383. Sanlardı san nurı járdeminde salıstırıw múmkin.

OA kesindisiniń uzınlıǵı 5 birlik kesindige teń, OB kesindisiniń uzınlıǵı bolsa 7 birlik kesindi uzınlıǵına teń. Nurda A noqatı B noqatınan shep tárepte jaylasqan. OA kesindisi OB kesindisinen kishi, 5 sanı 7 sanınan kishi. B no-

qatı A noqatınan oń tárepte jaylasadı, OB kesindisi OA kesindisinen uzın, 7 sanı 5 sanınan úlken.

384. 1) Sayaxatshılar hárbirinde 40 adamnan eki avtobusta hám hárbirinde 5 adamnan tórt jeńil mashinada jolǵa shıqtı. Avtobusta jeńil mashinalardaǵıǵa qaraǵanda neshe ese kóp sayaxatshı jolǵa shıqtı?

2) Máseleniń sorawın sonday etip ózgertiń, ol $40 \cdot 2 + 5 \cdot 4$ ańlatpası menen sheshilsin.

385. Kóp qabatlı jaylardıń birinde 48, ekinshisinde 36 kvartira bar. Jańa jilda 54 úy iyeleri kóship keldi. Jáne neshe kvartira bos turıptı?

386. $10\ 572 : 4$ | $55\ 488 : 6$ | $7 \cdot 4\ 045$ | $749 : 749$
 $20\ 881 : 7$ | $18\ 992 : 8$ | $9 \cdot 3\ 480$ | $452 : 1$

387. Kesteni toltırıń:

a	80		84	48	1	
b	16	7		1	1	35
$a : b$		12	12			0

1) Bóliwshi hám tiyindi belgili bolsa, bóliniwshi qalay tabıladı?

2) Bóliniwshi hám tiyindi belgili bolsa, bóliwshi qalay tabıladı?

3) Teńlemelerdi sheshiń hám túsindiriniń:

$x : 4 = 15$	$90 : x = 18$	$x : 4 - 60 = 120$
$x = 15 \cdot 4$	$x = 90 : 18$	$x : 4 = 120 + 60$
$x = 60$	$x = 5$	$x : 4 = 180$
		$x = 180 \cdot 4$
		$x = 720$

$$\begin{array}{l} \text{Tekseriw:} \\ 60 : 4 = 15 \\ 15 = 15 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Tekseriw:} \\ 90 : 5 = 18 \\ 18 = 18 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Tekseriw:} \\ 720 : 4 - 60 = \\ = 180 - 60 = 120 \\ 120 = 120 \end{array}$$

388. Teñlemelerdi sheshiñ:

$$\begin{array}{l|l|l} 42 : x = 2 & x \cdot 13 = 39 & 90 - 60 : x = 87 \\ x \cdot 16 = 48 & x - 18 = 54 & 80 : x + 4 = 8 \end{array}$$

389. $4\,376 : 8$ | $9\,478 : 7$ | $34\,172 : 4$

390. Sayaxatshılar qayıqta 52 km júzdi. Dáslepki 4 saatta joldı 7 km/saat tezlik penen, qalğan joldı bolsa 8 km/saat tezlik penen ótti. Sayaxatshılar jolda barlıǵı bolıp qansha waqıt bolǵan?

391. $(2\,000 - 1\,705) \cdot 9$ | $8\,000 - (4\,536 + 160 \cdot 3)$

392. Sheshiliwin baǵana túrinde jazıp, tiyindini ta-bır:

$$24\,759 : 3 \quad | \quad 7\,948 : 4 \quad | \quad 3\,190 : 5 \quad | \quad 4\,152 : 6$$

393. $(30\,000 - 9\,864) \cdot 3$ | $0 \cdot 4$ | $356 : 1$ | $639 : 639$
 $30\,000 - 9\,864 \cdot 3$ | $0 : 4$ | $843 \cdot 1$ | $1 \cdot 524$

394. 382-shınıǵıwda kórsetilgen rejeden paydalanıp, bóliwdi túsindiriy:

	2	7	2	0	8		3	5	6	3	7
-	2	4			3	4	-	3	5		5
	3	2							6		
	3	2							0		
			0						6	3	
			0						6	3	
			0						0		

395. Tiyyindini tabıń, nátiyjeniń durıs ekenligin kó-beytiw arqalı tekseriń:

$$1740 : 6 \quad | \quad 7680 : 8 \quad | \quad 2745 : 9 \quad | \quad 2535 : 5$$

396. Qoymadan hárbirinde 7 kg bolǵan 32 qutı pechenie hám hárbirinde 9 kg bolǵan birneshe qutı konfeta jiberildi. Barlıǵı bolıp pechenie hám konfetalardan birgelikte 449 kg jiberildi. Neshe qutı konfeta jiberilgen?

397. AB nurında jatqan noqatlardı hám usı nurda jatpaytuǵın noqatlardı aytıń.

398. $(5000 - 3893) : 9$ | $8000 - (2778 + 439 \cdot 6)$
 $3063 + 5094 \cdot 8$ | $2145 + (7070 - 900 : 3)$

399. Teńlemelerdi sheshiń hám tekseriń:

$$x : 15 = 3 \quad | \quad 72 : x = 3 \quad | \quad 18 : x + 16 = 18$$

400. Túsindirip sheshiń hám nátiyjeni tekseriń:

$$142800 : 4 \quad | \quad 29004 : 6 \quad | \quad 509700 : 5$$

401. Tokar 100 detal tayarladı. Dáslepki 3 saattıń hárbir saatında 12 detaldan, keyingi hárbir saatta 16 detaldan tayarlaǵan. Ol neshe saat 16 detaldan tayarlaǵan?

Sheshiliwi:

- 1) $12 \cdot 3 = 36$ (d.)
- 2) $100 - 36 = 64$ (d.)
- 3) $64 : 16 = 4$ (saat)

Hárbir ámel menen neni bilip alǵanıńızdı túsindiríń.

402. Kesteden paydalanıp, másele dúzip sheshiń.

Bahası	Muǵdarı	Bahası
25 swm	6 kg] 270 swm
?	3 kg	

Sheshiliwi:

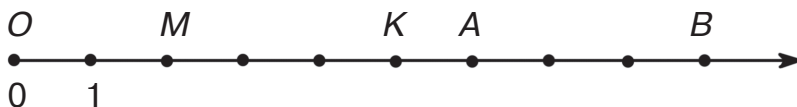
1) $25 \cdot 6 = 150$ (swm)

2) $270 - \square = \square$ (swm)

3) $\square : \square = \square$ (swm)

403. Bir qapta 48 kg, ekinshisinde 36 kg qumsheker bar. Barlıq qumsheker 42 birdey kishi qaltaraǵa salındı. Hárbir qaptaǵı qumshekerdi jaylastırıw ushın neshe kishi qalta kerek bolǵan?

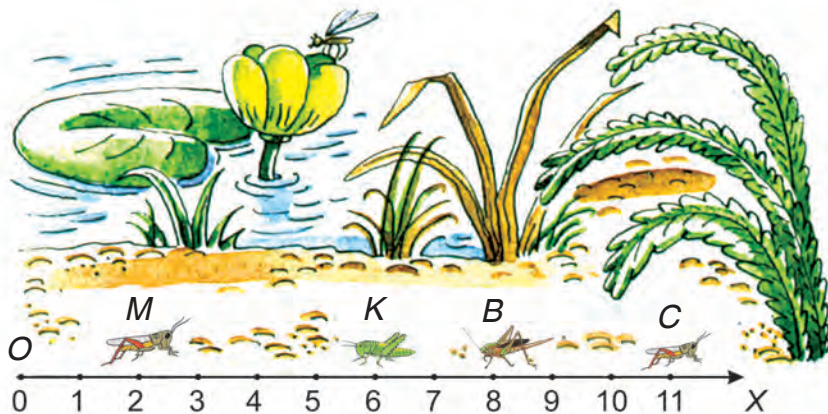
404. M, K, A, B noqatlarına qaysı sanlar sáykes keledi?

San (koordinata) nuri noqatına sáykes keliwshi san usı noqattıń **koordinatası** dep ataladı.

Noqat	Koordinata	Jazılıwı
O	0	$O(0)$
M	2	$M(2)$
A	6	$A(6)$

- 405.** Shegirtkeler qonǵan noqatlardıń koordinataların oqırń.

Qaysı noqat shepte: $M(2)$ me yaki $B(8)$ be?
Qaysı noqat ońda: $K(6)$ ma yaki $C(11)$ me?

406.

Birewiniń tárepi 3 sm 9 mm, ekinshisiniń tárepi 4 sm 3 mm bolǵan eki kvadrat sızırń hám olardı qıyıp alırń. Hár bir kvadrattırń perimetrin tabırń.

407.

74 196 : 4 | 29 571 : 3 | 172 942 : 2 | 748 915 : 5
80 080 : 8 | 15 009 : 3 | 27 063 : 9 | 96 180 : 2

- 408.** Eger súwrettegi saat 15 minut ozǵan bolsa, anıq waqıttı esaplań. Eger 20 minut keyinde júrshe?

- 409.** 45 054 sanın 9 ǵa bólip, bir oqırshı tiyindide 506 sanın, ekinshi oqırshı 5006 sanın, úshinshi oqırshı 56 sanın payda etti. Misaldı olardan qaysısı durıs orınlaǵanın tekserirń.

Kóp tańbalı sandı bir tańbalı sanğa bóliwde tiyindiniń jazılıwında neshe cifr bolıwın aldınnan anıqlap alıw paydalı. Bul bóliwde qátelikke jol qoyıwdıń aldın aladı.

- 410.** 382-shınıǵıwda kórsetilgen rejeden paydalanıp, bóliwdiń qalay orınlanganlıǵın túsindiriyń:

$\begin{array}{r} 4364 \\ - 4 \\ \hline 3 \\ - 0 \\ \hline 36 \\ - 36 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 54126 \\ - 54 \\ \hline 1 \\ - 0 \\ \hline 12 \\ - 12 \\ \hline 0 \end{array}$
---	---

- 411.** Dáslep, bóliwde neshe cifr payda bolatuǵının anıqlań. Bunı bóliw menen tekseriyń:

$693 : 3$	$3\ 295 : 5$	$7\ 812 : 6$	$7\ 620 : 4$
$772 : 4$	$4\ 884 : 6$	$8\ 012 : 4$	$10\ 005 : 5$

- 412.** Tárepi 1 km bolǵan kvadrat — **kvadrat kilometr** delinedi. Bul maydan ólsheminiń jańa, ádewir úlken birligi bolıp tabıladı. Sanlar menen kelgende kvadrat kilometr sózi qısqartılıp jazıladı: 2 kv.km, 7 km².

- 413.** Tárepi 5 m bolǵan kvadrat tárizli bólmege uzınlıǵı 4 m, eni 3 m bolǵan tuwrı múyeshli formadaǵı palas tóseldi. Bul bólmeniń neshe kvadrat metri palas penen jawımay qalǵan?

414.

$1\ 792 + 5\ 628 : 7$	$86\ 886 - 4\ 437 : 9$
$(1\ 792 + 5\ 628) : 7$	$(86\ 886 - 4\ 437) : 9$

415. 68 000 m = \square km
 \square kg = 64 t

92 800 tiyin = \square swm
 \square kg = 279 c

416. 1) 382-shınıǵıwda kórsetilgen rejeden paydalanıp, bóliw qalay orınlanǵanlıǵın túsindirir:

$\begin{array}{r} 3150\overline{)7} \\ -28 \\ \hline 35 \\ -35 \\ \hline 0 \\ -0 \\ \hline 0 \\ -0 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 5424\overline{)6} \\ -54 \\ \hline 2 \\ -0 \\ \hline 24 \\ -24 \\ \hline 0 \end{array}$
--	--

2) Bóliwdiń qısqasha jazılıwı menen joqarıdaǵı jazılıwın salıstırır hám sheshimin túsindirir:

$\begin{array}{r} 3150\overline{)7} \\ -28 \\ \hline 35 \\ -35 \\ \hline 0 \\ -0 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 5424\overline{)6} \\ -54 \\ \hline 24 \\ -24 \\ \hline 0 \end{array}$
--	--

417. 1) Bóliwdi orınlamay turıp, teńliklerden qaysıları naduris ekenin aytır:

$63\,126 : 7 = 9018$

$50\,600 : 8 = 6\,325$

$35\,133 : 7 = 519$

$90\,470 : 5 = 1\,894$

2) Esaplawdaǵı qátelikti tabır.

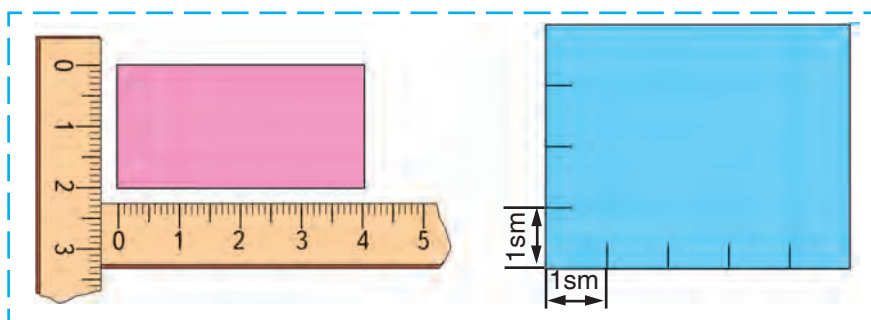
418. 1) Kesteni kórip shıǵır:

Tezlik	12 km/saat	36 km/saat
Aralıq	60 km	216 km

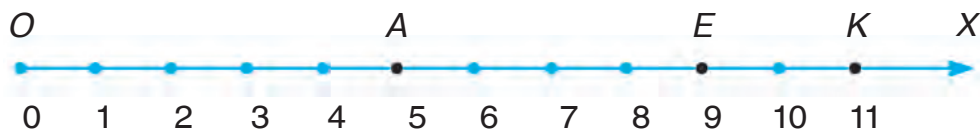
2) Kestedeǵı maǵlıwmattan paydalanıp, ańlatpalar neni bildiretuǵının túsindirir:

$60 : 12$	$36 : 12$	$60 : 12 + 216 : 36$
$216 : 36$	$36 - 12$	$216 : 36 - 60 : 12$

- 419.** 1) Máselelerdiń sheshiliwin salıstırń:
 Operator birinshi kúni 35 bet, ekinshi kúni 42 bet tekst terdi. Ol saatına birdey ónim menen islep, bul iske 11 saat sarpladı. Operator usı eki kúnde neshe saattan islegen?
 2) Operator eki kúnde 70 bet tekst terdi. Ol birinshi kún 4 saat, ekinshi kún 6 saat isledi. Operator kúnine neshe betten tekst tergen?
- 420.** Súwretten paydalanıp, qaysı tuwrımúyeshliktiń maydanı úlken hám qansha kvadrat santimetr úlken ekenligin anıqlań:

- 421.** Qaysı noqat 5; 9; 11 koordinatasına iye?

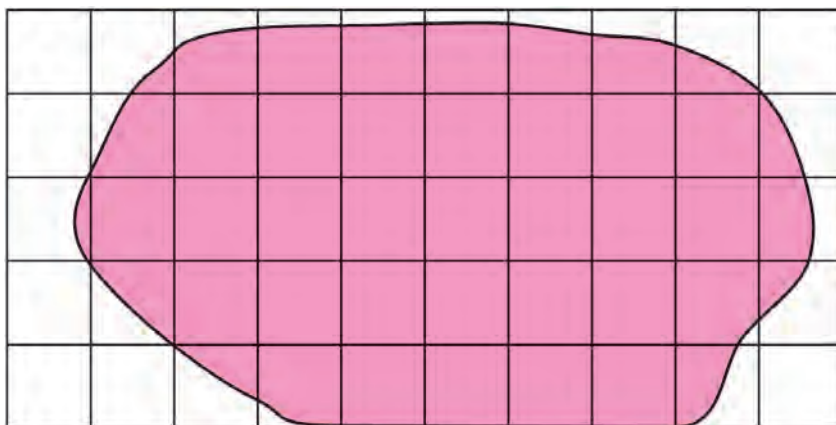

- 422.** Úsh saat dawamında lotereya bileteri satıldı. Birinshi saatta 40, al ekinshi saatta birinshi saatta satılǵanına qaraǵanda 4 ke kem, úshin-

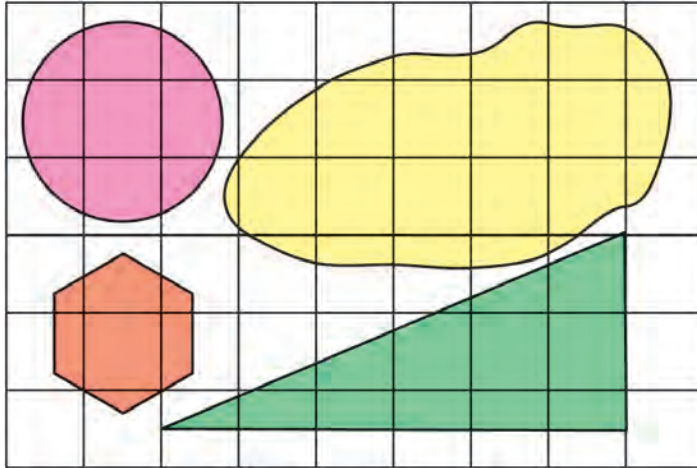
shı saatta ekinshi saattaǵıǵa qaraǵanda 4 ese kem bilet satıldı. Úshınshi saatta neshe lotereya bileti satılǵan?

423. $3\ 615 - 2\ 743$ | $8\ 435 : 7$ | $523\ 200 : 5$
 $872 \cdot 600$ | $104\ 640 - 96\ 205$ | $1\ 205 \cdot 3$

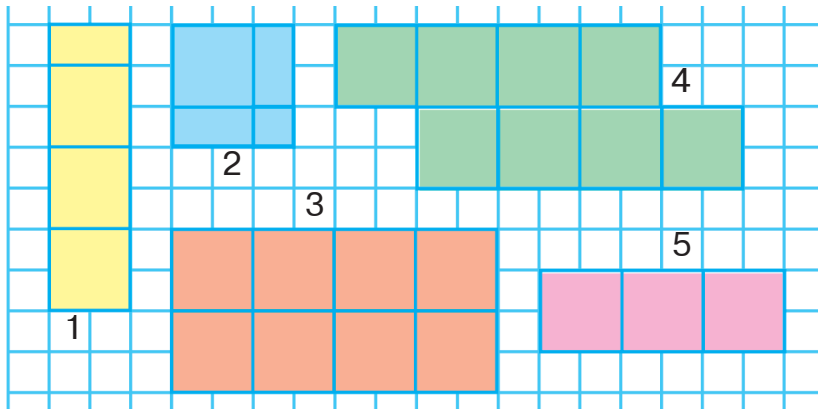
- 424.** Figuranıń maydanın tabıw ushın paletkadan paydalanıladı. Ol kvadrat santimetrlerge bólingen shıyshe plastinka. Súwrette paletka figura ústine qoyılǵan. Figuranıń maydanın tabıw ushın, birinshi gezekte, usı figurada neshe tolıq kvadrat santimetr jaylasqanın anıqlaymız. Olar 25. Keyin tolıq emes kvadrat santimetrlerdi sanaymız. Olar 18. Usı sandı 2 ge bólemiz. Shama menen 9 tolıq kvadrat shıqtı. Demek, bul figuranıń maydanı tómendegishe boladı: $25 + 9 = 34$.
J u w a b ı: figuranıń maydanı 34 sm^2 qa teń.

425. Paletkadan paydalanıp, berilgen figuralardıń maydanın esaplań:

426. Súwrette kórsetilgen figuralardıń maydanın hám perimetrin tabıń:

427. Eki qutıda 16 arsha oyınshıqları bar. Birinshi qutı 350 swm, ekinshi qutı 450 swm turadı. Eger oyınshıqlar bahası birdey bolsa, hár bir qutıda neshe oyınshıqtan bar?

428. $4184 : 8 + 1912 : 8$ $(665 - 665) \cdot 7 + 12 \cdot 10$

429.

Teńlemelerdi sheshiń:

$$50 - 4 \cdot x = 14 \quad | \quad 87 : x = 58 - 55 \quad | \quad 200 - x \cdot 2 = 162$$

430.

$$24\,120 : 8 + 6\,095 \qquad 4\,090 : 5 \cdot 7$$

$$10\,980 : 9 - 999 \qquad 7\,020 \cdot 3 : 9$$

431.

1) Eki velosipedshi bir waqıtta bir-birine qarap jolǵa shıqtı hám ushırastı. Velosipedshiler ushırasqanǵa shekem sarplaǵan waqtı haqqında ne aytıw múmkin?

Yadıńızda tutıń! Eger deneler bir waqıtta bir-birine qarap júrip baslasa, olar ushırasqanǵa shekem birdey hárekette boladı.

2) Buxara hám Nawayı qalalarından bir waqıtta bir-birine qarap eki avtobus jolǵa shıqtı hám bir saattan keyin ushırastı. Ushırasqanǵa shekem hárbir avtobus neshe saat jolda boldı?

432. Velosipedshi 5 saatta 65 km, motociklshi 4 saatta 208 km aralıqtı basıp ótti. Motociklshiniń tezligi velosipedshiniń tezliginen neshe kilometrge artıq? Velosipedshiniń tezligi motociklshiniń tezliginen neshe ese kem?

433. Maydan ólshem birliklerin esleń!

$$1 \text{ sm}^2 = 100 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ m}^2 = 100 \text{ dm}^2$$

$$1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ sm}^2$$

$$1 \text{ m}^2 = 10\,000 \text{ sm}^2$$

$$1 \text{ dm}^2 = 10\,000 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ km}^2 = 1\,000\,000 \text{ m}^2$$

434. Ketekshelerdi toltırın:

$$400 \text{ dm}^2 = \square \text{ m}^2$$

$$3\,000 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$700 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$9 \text{ m}^2 = \square \text{ dm}^2$$

435. 7 qutıda 42 reńli qálem bar. Sonday 9 qutıda neshe reńli qálem bar?

436. Nurda $A(25)$ hám $B(31)$ noqatları arasında jaylasqan noqatlardıń koordinataların aytıń.

437. Eger samolyot 540 km/saat tezlik penen ush-sa, ol 3 saatta qansha aralıqtı basıp ótedi?

438.

$$39\ 072 : 4 : 3$$

$$350\ 647 - 36\ 008 \cdot 5$$

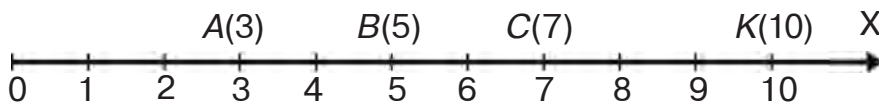
$$30\ 960 : 9 - 2891$$

$$120\ 094 \cdot 7 - 609304 : 4$$

Koordinata múyeshi

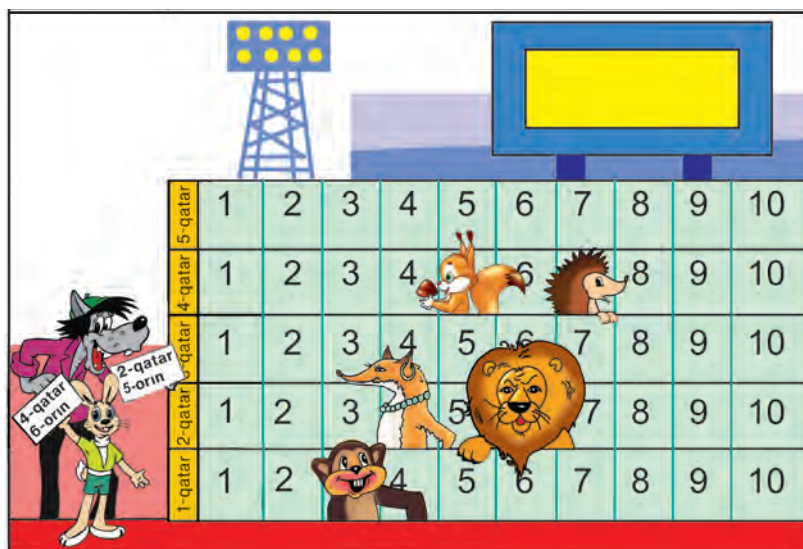
439. 1) Biz sizler menen sanlar nurında noqatlardıń koordinataların tabıwdı bilemiz.

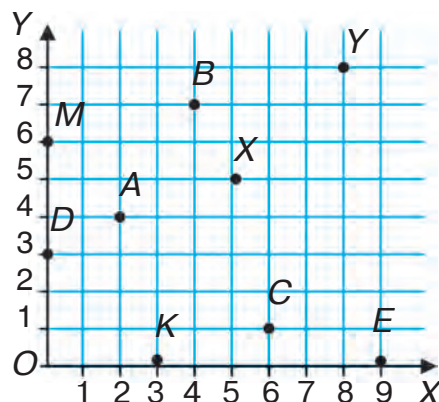
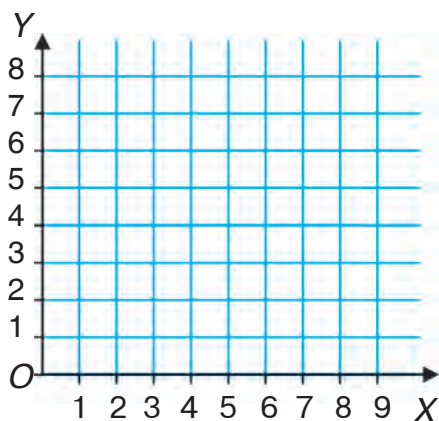
Sanlar nurında koordinataları menen belgi-lengen noqatlardı aytıń.

2) «Oylap tabıń» oyını. Súwretke qarań. Qo-yan tamashagóylerdiń qaysısınıń ortasında otırıwın kórsetiń. Qasqır qaysı haywanlardıń ortasında otıradı? Qaysı haywan qoyannan oń táreptegi orında, qaysı haywan qasqırdan sheptegi orında otırıptı? Maymıl hám arıslannıń билетlerinde qanday sanlar boladı?

Qanday da bir zattıń jaylasqan ornın anıq ay-tıw ushın onıń koordinatalar torındaǵı koor-dinataları kórsetiledi.

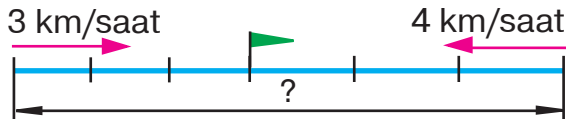

Koordinatalar tori tóمندegishe sızladı. O noqatı (koordinata bası) tańlanadı hám onnan óz ara perpendikulyar eki OX hám de OY san nurları ótkeriledi. Bul nurlar **koordinata kósherleri** dep ataladı. Hárqanday noqattır jaylasıw ornı eki koordinata menen anıqlanadı: birinshi koordinata OX gorizontal kósheri boyınsha, ekinshisi OY vertikal kósheri boyınsha.

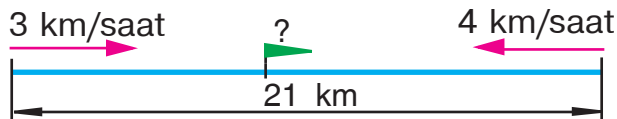

Mısalı, A noqatınıń birinshi koordinatası 2, ekinshi koordinatası 4. Bul tómendegishe jazıladı: $A(2; 4)$.
 K noqatı $(3; 0)$, M noqatı $(0; 6)$, koordinatalar bası O noqatı bolsa $(0; 0)$ koordinatalarǵa iye. Qalǵan noqatlardıń koordinataların oqırń.

440. 1) Eki awıldan bir waqıtta bir-birine qarap eki piyada jolǵa shıqtı hám 3 saattan keyin ushırası. Birinshi piyada 3 m/saat tezlik penen, ekinshisi 4 km/saat tezlik penen júrdi. Awillar arasındaqı aralıq qansha?

- 2) Aralarındaqı aralıq 21 km bolǵan eki awıldan bir waqıtta bir-birine qarap eki piyada jolǵa shıqtı. Olardan biri 3 km/saat , al ekinshisi 4 km/saat tezlik penen júrdi. Olar neshe saattan keyin ushırasqan?

- 3) Aralarındaqı aralıq 21 km bolǵan eki awıldan bir waqıtta bir-birine qarap eki piyada jolǵa shıqtı hám 3 saattan keyin ushırası. Birinshi piyadanıń tezligi 3 km/saat . Ekinshisiniń tezligin anıqlań.

- 441.** Tárepleri 6 dm hám 4 dm bolǵan tuwrımúyeshliktiń hám de tárepi 5 dm bolǵan kvadrattıń perimetri hám maydanın esaplań. Bul figuralardıń perimetrlerin, maydanların salıstırıń.

442.

$$\begin{array}{l|l} 20000 - 780 : 3 \cdot 9 & 3 \text{ m } 20 \text{ sm} : 8 \text{ sm} \\ 3 \cdot 32024 - 47989 & 14 \text{ m } 7 \text{ dm} : 7 \text{ dm} \end{array}$$

- 443.** Kesteni kórip shıǵıń:
Kestedegi maǵlıwmattan paydalanıp, tómendegi ańlatpalar neni bildiretuǵının túsindirıń:

1 sádeptiń bahası	40 swm	80 swm
Satıp alıw bahası	2400 swm	1600 swm

$$\begin{array}{l|l|l} 1) 2400 : 40 & 3) 80 : 40 & 5) 2400 : 40 + 1600 : 80 \\ 2) 1600 : 80 & 4) 80 - 40 & 6) 2400 : 40 - 1600 : 80 \end{array}$$

- 444.** Eki qaladan bir waqıtta bir-birine qarap eki poezd jolǵa shıqtı hám 4 saattan keyin ushı-rastı. 1- poezddiń tezligi 50 km/saat, 2-siniki 70 km/saat. Eki qala arasındaqı aralıqtı tabıń. Máseleniń túrli usıllar menen sheshiliwin kóriń, hár bir ámel menen ne tabılǵanın túsindirıń.

Sheshiliwi:

1 - usıl	2 - usıl
1) $50 \cdot 4 = 200$ (km)	1) $50 + 70 = 120$ (km/saat)
2) $70 \cdot 4 = 280$ (km)	2) $120 \cdot 4 = 480$ (km)
3) $200 + 280 = 480$ (km)	
Juwabı: 480 km	Juwabı: 480 km

445. Aralarındağı aralıq 90 km bolğan eki qaladan bir waqıtta bir-birine qarap eki velosipedshi jolğa shıqtı. Birewiniń tezligi 8 km/saat, ekinshisiniki 10 km/saat. Velosipedshiler neshe saattan keyin ushırasadı?

Sheshiliw jobası:

1) 1 saatta velosipedshiler bir-birine qansha aralıqqa jaqınlasadı?

2) Velosipedshiler neshe saattan keyin ushırasadı?

446. Aralarındağı aralıq 44 km bolğan eki awıldan bir waqıtta bir-birine qarap eki velosipedshi jolğa shıqtı hám 2 saattan keyin ushırastı. Olardan biriniń tezligi 12 km/saat. Ekinshisiniń tezligin anıqlań.

Mına esaplawdı orınlap, neni bilip alasız:

1 - usıl	2 - usıl
1) $12 \cdot 2 = \square$	1) $44 : 2 = \square$
2) $44 - 24 = \square$	2) $22 - 12 = \square$
3) $20 : 2 = \square$	

447. Tiyindiniń jazıwında neshe cifr payda bolıwın aldınnan anıqlań hám bóliwdi orınlań:

$$2\ 895 : 3 \quad | \quad 52\ 184 : 8 \quad | \quad 165\ 578 : 7 \quad | \quad 180\ 052 : 2$$

$$1\ 434 : 6 \quad | \quad 46\ 185 : 5 \quad | \quad 368\ 356 : 4 \quad | \quad 477\ 189 : 9$$

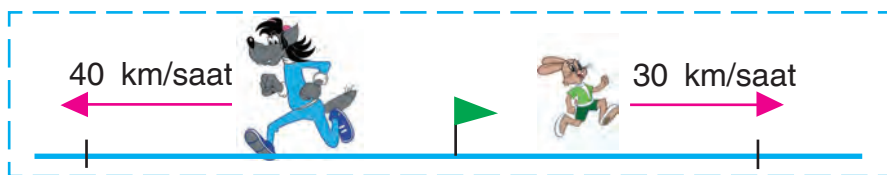
448.

Qalada 240 mashınağa 2 taksomotor sarayı bar. Jáne sonday 3 saray qurılmaqta. Eger barlıq saraylarda teńnen mashına bolsa, jańa saraylarğa neshe mashına jaylastırıladı?

449. $14042 : 7$ | $6 \cdot (2001 - 948 + 137)$ | $6 \cdot 9 : 3$
 $27522 : 9$ | $9800 - (560 - 496) \cdot 8$ | $8 \cdot 8 : 4$

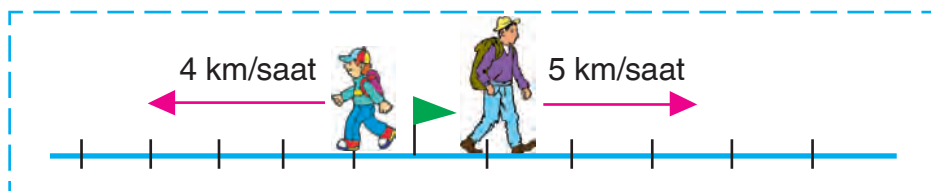
450. 1) Qasqır hám qoyan bir waqıtta bir orınnan qarama-qarsı tárepke qaray juwırmaqta. Eger qasqırdıń tezligi 40 km/saat, qoyannıń tezligi 30 km/saat bolsa, olar 1 saatta bir-birinen neshe kilometr uzaqlasadı?

- 2) Bir qaladan bir waqıtta eki sayaxatshı qarama-qarsı tárepke jolǵa shıqtı. Birinshi sayaxatshı saatına 5 km, ekinshisi 4 km tezlik penen júrdi. 5 saattan keyin olar arasındaǵı aralıq neshe kilometrge teń boladı?

Sheshiliw jobası:

- 1 saattan keyin sayaxatshılar arasındaǵı aralıq neshe kilometr boladı?
- 5 saattan keyin-she?

451. Stanciyadan eki elektropoezd bir waqıtta qarama-qarsı baǵıtta jolǵa shıqtı. Birinshi elektropoezddiń tezligi 80 km/saat, ekinshisi-

niki onnan 5 km/saat kem. 3 saattan soń olar arasyndaǵy aralıq neshe kilometr boladı?

452. $(48\ 096 : 8 + 204) \cdot 7$ | $450\ 918 : (2 + 63 : 9)$

453. Teńlemelerdi sheshiń:

$$64 - 16 \cdot x = 32 \quad | \quad x : 15 + 32 = 32 \quad | \quad 720 - x = 630$$

$$90 : x = 2 \cdot 9 \quad | \quad 14 \cdot x + 19 = 47 \quad | \quad x : 12 = 8$$

454. $x \cdot 3 = 480 - 90$ | $x : 2 - 480 = 0$ | $150 : x = 3$

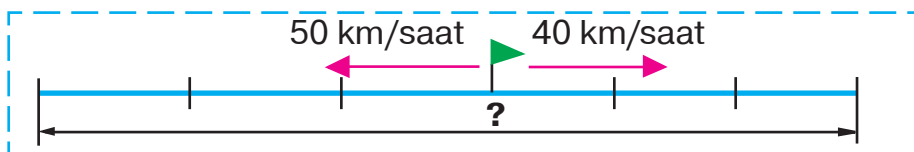
455. Keste boyynsha másele dúziń hám sheshiń:

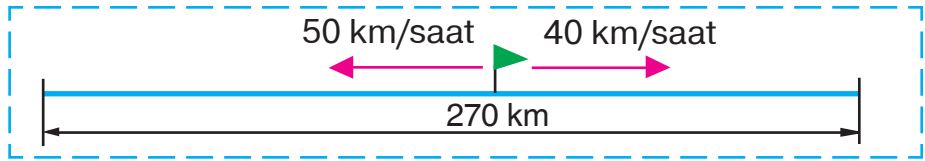
Tezlik	Waqt	Aralıq
45 km/saat	Bir waqıtta	90 km
13 km/saat		?

}

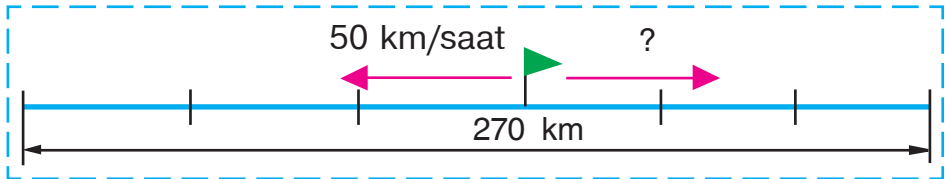
456. 1) Temir jol stanciyasınan bir waqıtta qarama-qarsı baǵıtta eki júk poezdı jolǵa shıqtı. Birinshi poezd 50 km/saat, ekinshisi 40 km/saat tezlikte baratırǵan bolsa, 3 saattan keyin olar arasyndaǵy aralıq qansha boladı?

2) Temir jol stanciyasınan birdey waqıtta qarama-qarsı baǵıtta eki júk poezdı jolǵa shıqtı. Birinshi poezd 50 km/saat, ekinshi poezd 40 km/saat tezlik penen baratırǵan bolsa, neshe saattan keyin olar arasyndaǵy aralıq 270 km boladı?

3) Temir jol stanciyasınan bir waqıtta qarama-qarsı bağıtta eki júk poezdı jolğa shıqtı hám 3 saattan keyin olar arasındağı aralıq 270 km boldı. Poezdlardıń biri 50 km/saat tezlik penen baratırǵan bolsa, ekinshi poezddıń tezligin tabıń.

457. Úyde eki bólmeler bolıp, bólmelerden biriniń uzunlıǵı 5 m, eni 3 m, ekinshisiniki 4 m hám 3 m. Eger 1 m^2 polǵa 100 g boyaw sarplansa, bul eki bólmenniń polın boyaw ushın qansha boyaw kerek boladı?

458. $24\,708 \cdot 4 - 24\,708 : 4 \mid (24\,708 \cdot 4 - 24\,708) : 4$

459. Sayaxatshılar 65 km/saat tezlik penen 2 saat poezdda, keyin 40 km/saat tezlik penen 3 saat avtobusta júrdi. Olar qansha aralıqtı ótken?

460.

43 m 08 sm = sm

8 min 7 s = s

3 saat 30 min = min

3 844 kg = t kg

784 mm = sm mm

906 m = dm sm

461. Bir orinnan bir waqıtta qarama-qarsı bağıtta eki piyada jolğa shıqtı. Birinshisiniń tezligi 4 km/saat, ekinshisini 5 km/saat. 2 saattan soń piyadalar arasındaqı aralıq qansha boladı?

$$4 \cdot 2 + 5 \cdot 2$$

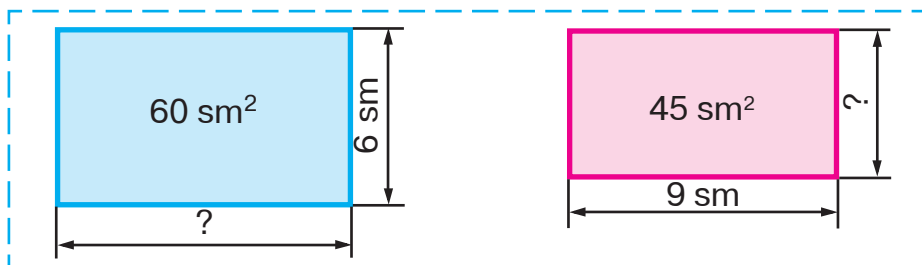
$$(4 + 5) \cdot 2$$

Sheshiwdiń eki usılın túsindiriniń.

462. Tuwrımúyeshlik formasındaqı bađdıń uzınlıqı 40 m, eni onnan 10 m qısqa. Bađdıń úshten bir bólegin alma ağashları, qalğan bólegin basqa miywe ağashları iyelegen. Basqa miywe ağashları qansha maydandı iyelegen?

463. Awıldan qalağa piyada hám sol waqıtta qaladan awılğa velosipedshi jolğa shıqtı. Awıl menen qala arasındaqı aralıq 34 km. Piyada menen velosipedshi 2 saattan keyin ushırastı. Piyada 4 km/saat tezlik penen júrgen bolsa, velosipedshiniń tezligin tabıń.

464. Tuwrımúyeshliktiń maydanı hám táreplerinen biri belgili bolğanda, ekinshi tárepi qalay tabılğanlıqın túsindiriniń:

$$x \cdot 6 = 60$$

$$x = 60 : 6$$

$$x = 10$$

Juwabi: 10 sm.

$$9 \cdot x = 45$$

$$x = 45 : 9$$

$$x = 5$$

Juwabi: 5 sm.

465.

Eki biyday orıwshı kombayn 4 saatta 448 t biyday ordı. Bir sonday kombayn 5 saatta neshe tonna biyday oradı?

466.

$$81\,147 : 3$$

$$14\,079 \cdot 8$$

$$19\,251 : 9$$

$$245\,351 - 245\,351$$

$$308\,479 + 56\,814$$

$$24\,906 + 28\,408$$

$$597 : 597$$

$$0 : 6\,349$$

$$7\,184 \cdot 0$$

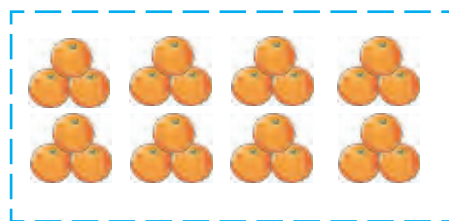
Nol menen tamamlanatuǵın sanlarǵa kóbeytiw

467. Neshe apelsin bar ekenligin anıqlawdıń túrli usıllarınan paydalanıp túsindirip beriń:

$$3 \cdot (4 \cdot 2) = 24$$

$$(3 \cdot 4) \cdot 2 = 24$$

$$(3 \cdot 2) \cdot 4 = 24$$

Sandı kóbeymege kóbeytiwdi túrli usıllar menen orınlaw múmkin:

$$1) 7 \cdot (8 \cdot 5) = 7 \cdot 40 = 280$$

Kóbeymeni esaplaw hám sandı oǵan kóbeytiw.

$$2) 7 \cdot (8 \cdot 5) = (7 \cdot 8) \cdot 5 = 56 \cdot 5 = 280$$

Sandı birinshi kóbeytiwshige kóbeytiw hám nátiyjeni ekinshi kóbeytiwshige kóbeytiw.

$$3) 7 \cdot (8 \cdot 5) = (7 \cdot 5) \cdot 8 = 35 \cdot 8 = 280$$

Sandı ekinshi kóbeytiwshige kóbeytiw hám nátiyjeni birinshi kóbeytiwshige kóbeytiw.

468. 1) Esaplań:

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = 6 \cdot 20 = \square$$

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = (6 \cdot 5) \cdot 4 = \square$$

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = (6 \cdot 4) \cdot 5 = \square$$

2) Mısallarda ne ushın birdey nátiyje kelip shıqqanlıǵın túsindirıń.

469. Nátiyjeni qolaylı usıl menen esaplań:

$$17 \cdot (10 \cdot 2)$$

$$25 \cdot (2 \cdot 4)$$

$$14 \cdot (3 \cdot 5)$$

470. Ańlatpalardı belgi hám simvollar járdeminde jazıń hám olardıń mánisin tabıń:

1) 7 km 308 m hám 9 sanlarınıń tiyindisin 2 ge bóliw;

2) 8 kg 480 g hám 8 sanlarınıń tiyindisin 3 ke kóbeytiw.

$$\text{Úlgi: } (3544 \text{ m } 66 \text{ sm} : 7) : 2 = 253 \text{ m } 19 \text{ sm}$$

$$3544 \text{ m } 66 \text{ sm} = 354466 \text{ sm}$$

$$\begin{array}{r} 354466 \overline{) 7} \\ \underline{35} \\ 44 \\ \underline{42} \\ 26 \\ \underline{21} \\ 56 \\ \underline{56} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 50638 \overline{) 2} \\ \underline{4} \\ 10 \\ \underline{10} \\ 6 \\ \underline{6} \\ 3 \\ \underline{2} \\ 18 \\ \underline{18} \\ 0 \end{array}$$

$$25319 \text{ sm} = 253 \text{ m } 19 \text{ sm}$$

471.

Sútshi hayal hárbirinde 3 litrden 3 banka sýt sattı. Eger 1 litr sýt 700 swm tursa, bankalardağı barlıq sýt neshe swm turadı?

472.

$$243\,600 : 7$$

$$1\,804 \cdot 2 \cdot 10 + 8\,631$$

$$114\,300 : 6$$

$$320 \cdot 4 \cdot 100 - 29\,075$$

473. Esaplaw usılın túsindiriń:

$$19 \cdot 40 = 19 \cdot (4 \cdot 10) = (19 \cdot 4) \cdot 10 = 76 \cdot 10 = 760$$

$$24 \cdot 15 = 24 \cdot (5 \cdot 3) = (24 \cdot 5) \cdot 3 = 120 \cdot 3 = 360$$

$$24 \cdot 15 = 24 \cdot (5 + 10) = 24 \cdot 5 + 24 \cdot 10 = 120 + 240 = 360$$

474. Sheshiwdi orınlań hám esaplaw usılların sa-
listiriń:

$$14 \cdot 50 = 14 \cdot (5 \cdot 10) = \square \quad | \quad 16 \cdot 18 = 16 \cdot (10 + 8) = \square$$

$$14 \cdot 12 = 14 \cdot (10 + 2) = \square \quad | \quad 16 \cdot 80 = 16 \cdot (8 \cdot 10) = \square$$

475. 473-shınıǵıwdağı esaplaw usıllarınan payda-
lanıp, tómendegi mısallardı sheshiń:

$$12 \cdot 20 \quad | \quad 12 \cdot 15 \quad | \quad 14 \cdot 60 \quad | \quad 14 \cdot 17$$

476. Bir almanıń massası 100 g bolıp, ol ekinshi
almanıń massasınan 2 ese kem. Eki almanıń
massasın tabıń.

477. Esaplań:

$$75 \text{ m } 24 \text{ sm} : 9$$

$$6 \text{ swm} : 5 \text{ tiyin}$$

$$6 \text{ kg } 375 \text{ g} : 5$$

$$70 \text{ dm} : 2 \text{ sm}$$

478.

127 432 hám 93 599 sanlarınıń qosındısın hám
ayırmasın tabıń.

479. «Dóngelek» mısallardı sheshiń:

$$605 + 29\,897$$

$$30\,502 - 13\,478$$

$$5\,445 : 9$$

$$17\,024 \cdot 6$$

$$34\,048 - 28\,603$$

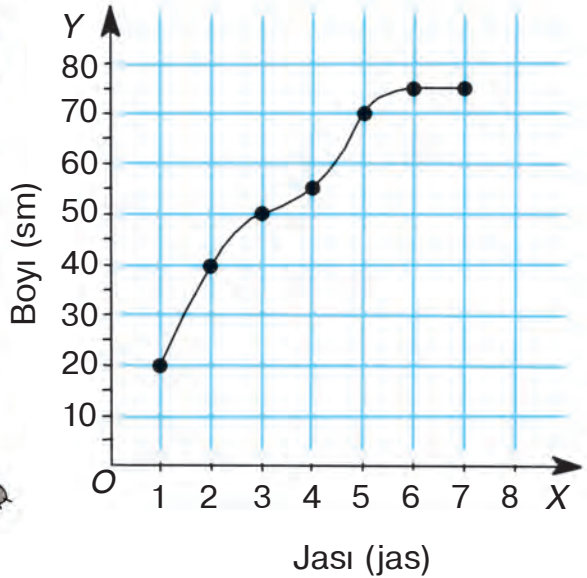
$$102\,144 : 3$$

Grafikler

480. Hár jılı Qasqırdırnı tuwılğan kúnde Qoyan onıń boyın santimetrlerde ólshep, belgilep qoyadı.

Qasqırdırnı boyınıń ósiw grafıgı

Qasqırdırnı boyınıń ósiw grafıgın kórip shıgırnı hám sorawlarǵa juwap berir.

Ne ushın noqatlar bir-biri menen tegis iymek sızıqlar járdeminde tutastırılǵan?

Qasqır 1 jas bolǵanda onıń boyı qanday bolǵan? 3 jasta-she? 4 jasta-she? 6 jasta-she? Aqırǵı bir jılda Qasqırdırnı boyı ósken be?

Qasqirdiń boyı 40 sm bolǵanda ol neshe jasta edi? 50 sm bolǵanda-she? 70 sm bolǵanda-she? 75 sm bolǵanda-she?

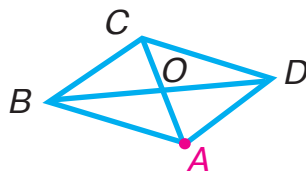
Qasqır:

- a) 1 jastan 3 jasqa shekem;
b) 3 jastan 7 jasqa shekem neshe santimetr ósken?

481. Qapta 48 kg geshir bar edi. 4 kún dawamında kúnine teńneń geshir alıńǵannan keyin qapta 32 kg geshir qaldı. Hár kúni qaptan neshe kilogramnan geshir alıńǵan?

482. $37009 - 1108 \cdot 8 + 4508$ 2 t : 8 kg

483. Tóbelerinen biri A noqatı bolǵan kópmúyeshliklerdi aytırń.

484. Teńlemelerdi sheshiń:

$$654 + x = 810$$

$$720 - x = 426$$

$$35 \cdot x = 0$$

$$x : 27 = 0$$

485. $3725 : 5$ $61376 : 8$ $108120 : 4$

486. Geologlar 144 km jol júrdi. Olar dáslep 60 km/saat tezlik penen 2 saat mashinada, keyin qalǵan joldı 8 km/saat tezlik penen atta júrip ótti. Olar qansha waqıt atta júrgen?

487. Kóbeytiw usılın túsindiriń:

$$425 \cdot 40 = 425 \cdot (4 \cdot 10) = 425 \cdot 4 \cdot 10 = 17000$$

$$547 \cdot 800 = 547 \cdot (8 \cdot 100) = 547 \cdot 8 \cdot 100 = 437600$$

Sheshiliwin tóمندegishe jazıw múmkin:

x	4	2	5												
			4	0											
	1	7	0	0	0										

x	5	4	7												
			8	0	0										
	4	3	7	6	0	0									

488. Túsindirip sheshiń:

$$\begin{array}{l|l|l|l} 526 \cdot 50 & 659 \cdot 70 & 3042 \cdot 200 & 2307 \cdot 400 \\ 384 \cdot 30 & 291 \cdot 90 & 2709 \cdot 300 & 4122 \cdot 200 \end{array}$$

489. Kitapxanaǵa jańa kitaplar alıp kelindi. Kitapxanashı 3 tekshege 45 kitaptan qoyıp shıqqaninan keyin jáne 80 kitap awısıp qaldı. Kitapxanaǵa neshe kitap alıp kelingin?

490. Teńlemelerdi sheshiń:

$$x:50=81-9 \quad | \quad 2 \cdot x+356=900 \quad | \quad x-206=100+45$$

491.

$$\begin{array}{l|l|l|l} 605 \cdot 30 & 7043 \cdot 70 & 806 \cdot 200 & 1487 \cdot 40 \\ 328 \cdot 90 & 694 \cdot 600 & 456 \cdot 500 & 6391 \cdot 20 \end{array}$$

492.

Maydanı 56 sm^2 hám bir tárepiniń uzınlıǵı 8 sm bolǵan tuwrımúyeshlik sızıń.

493.

Dúkanda 360 m gezleme bar. Birinshi kúni gezlemeninń tórtten bir bólegi, ekinshi kúni qalǵan gezlemeninń besten bir bólegi satıldı. Ekinshi kúni gezlemeninń neshe metri satıldı? Sheshiliw jobası

1) Birinshi kúni neshe metr gezleme satıldı?

2) Neshe metr qaldı?

3) Ekinshi kúni neshe metr gezleme satıldı?

494. Tuwrımúyeshlik formasındaǵı baǵdıń uzınlıǵı 20 m, eni 10 m. Baǵ maydanınıń yarımın

almurt ağashları iyelegen. Almurt ağashları iyelegen jerdiń maydanın anıqlań.

495. Teńlemelerdi sheshiń:

$$54 \cdot x + 96 = 204$$

$$\text{Úlgi: } (139 - x) : 8 = 14$$

$$139 - x = 14 \cdot 8$$

$$139 - x = 112$$

$$x = 139 - 112$$

$$x = 27$$

$$780 : (x - 7) = 78$$

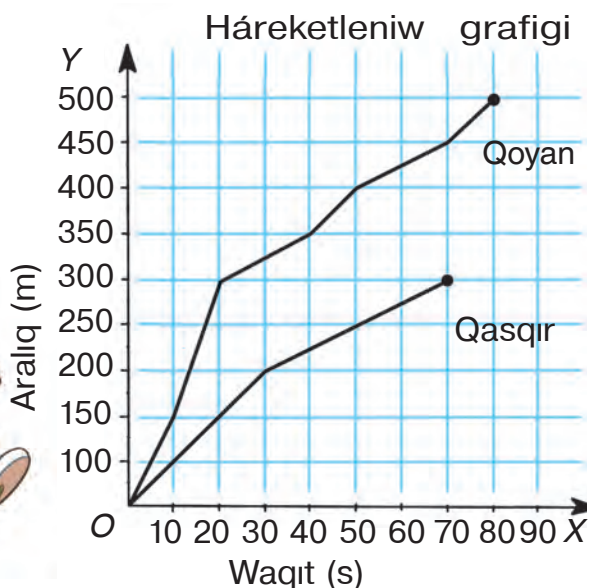
Tekseriw

$$(139 - 27) : 8 = 14$$

$$112 : 8 = 14$$

$$14 = 14$$

496. Qasqır menen Qoyan juwırw jarısın ótkerdi. Qasqır menen Qoyannıń háreketleniw grafigin kórip shıǵıń hám sorawlarǵa juwap beriń.

Qasqır menen Qoyan qanday aralıqtı juwırıp ótiwi kerek edi?

Olardan qaysı biri finishke jetip keldi?

Qasqır neshe sekund hám Qoyan neshe sekund juwırdı?

Qasqır finishke shekem neshe metr jetip kele almadı?

Grafikten olardan qaysı biri tezirek juwırğanın bilip alw múmkin be?

300 metrdi Qasqır neshe sekundta hám Qoyan neshe sekundta juwırıp ótedi?

Birinshi 10 sekundta Qasqır qanday aralıqtı hám Qoyan qanday aralıqtı ótti?

497.

Tuwrımúyeshliktiń perimetri 36 sm, táreplerinen biriniń uzınlığı 12 sm. Tuwrımúyeshliktiń maydanın tabırń.

498.

Esaplań:

$17600 : 4$

$575 \cdot 5$

$(63\ 144 - 7\ 191) : 3$

$17600 \cdot 4$

$575 : 5$

$63\ 144 - 7\ 191 : 3$

499. Sheshiliwin túsindirıń:

$$\begin{aligned}
 1) & 40 \cdot 70 = \\
 & = 4 \text{ onl.} \cdot (7 \cdot 10) = \\
 & = (4 \text{ onl.} \cdot 7) \cdot 10 = \\
 & = 28 \text{ onl.} \cdot 10 = \\
 & = 280 \text{ onl.} = 2800
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 2) & 800 \cdot 500 = \\
 & = 8 \text{ júzl.} \cdot (5 \cdot 100) = \\
 & = (8 \text{ júzl.} \cdot 5) \cdot 100 = \\
 & = 40 \text{ júzl.} \cdot 100 = \\
 & = 4000 \text{ júzl.} = 400\ 000
 \end{aligned}$$

Nol menen tamamlanatuǵın kóp tańbalı sanlar tómendegishe kóbeytiledi:

		x	6	4	0	0				x	3	1	7	0					
					9	0								3	0	0			
					<u>5</u>	<u>7</u>	<u>6</u>	<u>0</u>	<u>0</u>					<u>9</u>	<u>5</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>

500. Túsindirip sheshiń:
 $4800 \cdot 40$ $1840 \cdot 30$ $2040 \cdot 400$

501. Awızeki esaplań hám tek juwabın jazıń:

$400 \cdot 30$ $250 \cdot 200$
 $400 \cdot 600$ $7\,000 \cdot 40$
 $90 \cdot 200$ $60 \cdot 900$
 $300 \cdot 700$ $50 \cdot 2\,000$

502. Kinoteatrdıń úlken zalında 28 orınlıqtan 30 qatar, kishi zalında 18 orınlıqtan 20 qatar bar. Eki zalda ulıwma neshe orınlıq bar?

503. $6\,845 + 34 \cdot (91 - 89)$ $10\,332 : 4 + 36\,846 : 9$

504. Teńlemelerdi sheshiń:

$760 - x = 312$
 $x : 10 = 230$
 $x \cdot 10 = 450$
 $670 : x = 670$

505. Sheshiń hám nátiyjeni tekseriń:

$56\,792 + 42\,009$ $80\,014 - 72\,935$

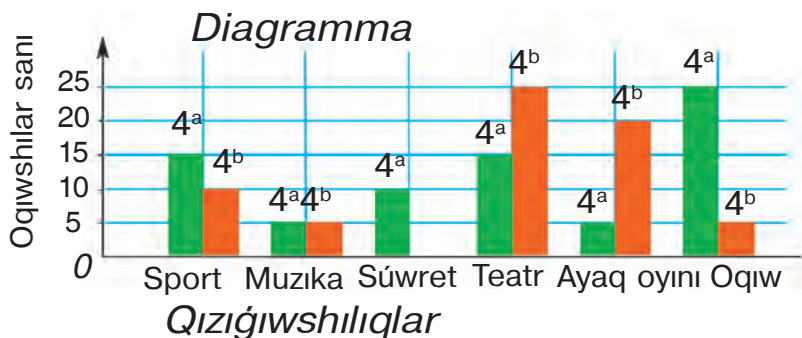
Diagrammalar. Kesteler

506. Qasqır menen Qoyan mektebindegi tórtinshi klass oqıwshılarınıń qızıǵıwshılıqları haqqında maǵlıwmat jıynadı. Olar nátiyjelerdi kestege jazıp, Ayıwǵa berdi.

Qızıǵıwshılıq	Klass	
	4 ^a	4 ^b
Sport	15	10
Muzıka	5	5
Súwret	10	—
Teatr	15	25
Ayaq oyını	5	20
Oqıw	25	5

Ayıw nátiyjelerdi tómendegishe ańlattı.

Ne ushın Ayıw diagrammadan paydalanıwǵa qarar etti? Diagrammanı kórip shıǵırń hám sorawlarǵa juwap beriń.

Qaysı klass oqıwshıları teatrǵa kóbirek qızıǵadı? Sportqa-she? Oqıwǵa-she? Ayaq oyınına-she? Qaysı klasta bir de oqıwshı súwret sızıwǵa qızıqpaydı? Hár bir klasta neshe oqıwshı muzıkaǵa qızıǵadı?

Gazeta, jurnal, maǵlıwmatnama, enciklopediyalarda hár qıylı maǵlıwmatlardı beriw ushın **kesteler, diagrammalar, grafiklerden** paydalanıladı. Olar maǵlıwmatlardı qısqa hám kórgizbeli jetkerip beriwge járdem beredi.

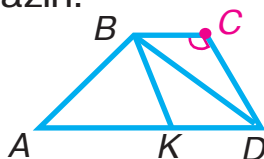
507. Velosipedshi túske shekem 3 saat, tústén keyin 2 saat jolda boldı. Túske shekem 42 km jol júrdı. Eger velosipedshi tústén keyin tezligin 2 km ge arttırǵan bolsa, ol barlıǵı bolıp neshe kilometr jol júrgen?

508. $13\,048 : 4 \cdot 2 - 756 - 2\,875$ $46\,949 : 7$

509. 1) C múyeshin óz ishine alǵan barlıq figuralardı jazıń.

2) BCD hám BKD úshmúyeshlikleri ushın ulıwma bolǵan tárepin jazıń.

510.

Tigiw fabrikasında 3 kún kúnine 112 kóylekten tigildi. Keyingi 5 kún ishinde kúnine 126 kóylekten tigildi. Barlıǵı bolıp neshe kóylek tigilgen?

511. Mısallardı sheshiń, sheshimniń durıslıǵın kóbeytiw menen tekseriń:

$14\,812 : 4$

$351\,540 : 7$

512. Túsindirip sheshiń:

$809 \cdot 60$

$826 \cdot 400$

$410 \cdot 200$

513. $408 \cdot 300$ | $1\,752 \cdot 30$ | $49\,700 : 7$ | $581 \cdot 200 : 7$

514. Kvadrat santimetrlerde ańlatıń:

3 dm^2

4 m^2

900 mm^2

515. $(53 + 28) \cdot (24 - 19)$ | $8\,115 : 5 - 1\,806 : 3$

516. Eki birdey avtobusta 56 orınlıq bar. Usınday 5 avtobusta neshe orınlıq bar?

517.

Dúkánğa televizor, muzlatqısh hám kompyuterler alıp kelindi. Olardıń barlıǵı birgelikte 296 dana. Solardan 78i muzlatqısh, al kompyuterler muzlatqıshlardan 2 ese kóp, qalǵanları televizorlar. Dúkánğa neshe televizor alıp kelingen?

518.

286 · 300 | 63 · 500 : 3 | 954 · 40 | 21420 : 9

519.

Máselelerdi sheshiń, olardıń shártlerin hám sheshiliwlerin salıstırıń.

1) Dúkánda bir kúnde 8 banka alsha hám 10 banka alma vareniesi satıldı, bunda alma vareniesi alsha vareniesine qaraǵanda 4 kg artıq satıldı. Bir kúnde hárqaysı varenieleden neshe kilogramm satılǵan?

2) Dúkánda bir kúnde 16 kg alsha hám de 20 kg alma vareniesi satıldı, bunda alma vareniesi alsha vareniesine qaraǵanda 2 banka artıq satıldı. Eger bankalar birdey bolsa, hár qaysı varenieden neshe banka satılǵan?

520.

Bir qarıqtan 3 qap kartoshka, ekinshisinen sonday 4 qap kartoshka alındı. Barlıq kartoshkanıń massası 315 kg. Hárqaysı qarıqtan neshe kilogramnan kartoshka alınǵan?

521.

9583 : 7 | 20364 : 3 | 100040 – 3805 · 8

522.

Velosipedshi 3 saat jol júrgennen keyin, jáne 48 km jol júriwi kerek. Eger barlıq jol 84 km bolsa, ol qanday tezlik penen júrgen?

523.

$$204012 : 6 \quad | \quad 7 \cdot 27004 \quad | \quad 361809 : 3 \quad | \quad 9 \cdot 12030$$

524. Teńliklerdiń durıs ekenligin túsindirıń:

$$6 \cdot 8 \cdot 5 = 5 \cdot 6 \cdot 8$$

$$7 \cdot 9 \cdot 4 = 7 \cdot (9 \cdot 4)$$

$$35 \cdot 4 \cdot 10 \cdot 3 = 35 \cdot 10 \cdot 4 \cdot 3$$

$$6 \cdot 2 \cdot 9 \cdot 5 = (6 \cdot 9) \cdot (2 \cdot 5)$$

Yadıńızda tutıń! Kóbeytiwshilerdiń ornın túrli usıllar menen almasırw hám gruppalam múmkin.

$$\text{Máselen: } 7 \cdot 2 \cdot 500 \cdot 9 = (7 \cdot 9) \cdot (500 \cdot 2)$$

525. Kóbeyme qalay esaplanganın túsindirıń:

$$50 \cdot 49 \cdot 2 = 49 \cdot 50 \cdot 2 = 49 \cdot 100 = 4900$$

$$7 \cdot 25 \cdot 8 \cdot 4 = (7 \cdot 8) \cdot (25 \cdot 4) = 56 \cdot 100 = 5600$$

526. Qolaylı usıl menen esaplań:

$$9 \cdot 25 \cdot 7 \cdot 4 \quad | \quad 16 \cdot 7 \cdot 10 \cdot 5 \quad | \quad 45 \cdot 4 \cdot 2 \cdot 5 \quad | \quad 25 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 4$$

527. Birdey 4 oram aq jip hám 6 hawareń jip birdey bahada satıp alındı. Barlıq jipler ushın 9600 swm tólendi. Bir oram jip neshe swm turadı? Barlıq aq jip neshe swm turadı? Barlıq hawareń jip neshe swm turadı?

528.

Eger $a = 6412$ hám $b = 4$ bolsa, $a \cdot b$ hám $a : b$ ańlatpalarınıń mánisin tabıń.

529. Ámellerdi orınlań:

$$35\,532 : 9 \cdot 4 + 15\,618 \cdot 3$$

$$(294\,883 - 49\,295 - 294) : 7$$

$$60\,001 - 13\,284 : 9$$

$$21\,476 : 7$$

$$16\,272 : 8$$

$$24\,348 : 6$$

530. Eki qaladan qarama-qarsi bağıtta bir waqıtta eki velosipedshi jolğa shıqtı. Ushirasqanğa shekem birinshisi 24 km, al ekinshisi 2 ese kóp aralıqtı basıp ótti. Tóمندegi ańlatpalar neni bildiredi?

1) $24 \cdot 2$ | 2) $24 \cdot 2 + 24$ | 3) $24 \cdot 2 - 24$

531. Bir dúkánğa 18 yashik, ekinshisine sonday 15 yashik palız ónimleri alıp kelindi. Ekinshi dúkánğa birinshisine qarağanda 24 kg kem palız ónimleri alıp kelindi. Hár bir dúkánğa neshe kilogramnan palız ónimleri alıp kelingeni?

532. Fergana hám Qoqan qalaları arasındaqı aralıq 170 km. Bul qalalardan bir-birlerine qarap bir waqıtta eki motociklshi jolğa shıqtı. Birinshi motociklshi barlıq joldıń onnan bir bólegin, ekinshisi besten bir bólegin basıp ótti. Usı waqıtta olar ushırasa ma? Eger ushırasasa, olar sol waqıtta bir-birinen qanday aralıqta bolğan?

533. $36\,016 : 2 + 50\,045 : 5$ | $8\,016 : 8 - 8\,16 : 8$
 $1\,327 \cdot 4 + 1\,027 \cdot 6$ | $407 \cdot 5 - 9\,018 : 9$

534. Eger $a = 884$ bolsa, $(a \cdot 9 - a : 2) \cdot 3$ ańlatpasınıń mánisin tabıń.

535. $1\,307 \cdot 2$ | $37\,206 : 3$ | $6\,010 \cdot 8$ | $2\,418 : 6$
 $20\,418 \cdot 3$ | $672 : 3$ | $6\,408 : 2$ | $6\,008 \cdot 3$

536. Sheshiń hám nátiyjeni tekseriń:

$256\,008 + 300\,174$ | $90\,021 - 44\,536$

Nol menen tamamlanatuǵın sanlarǵa bóliw

- 537.** 12 qoyandı túrli usıllar menen teń toparlarǵa qalay ajratıw múmkinligin túsindirıń: Endi 12 sanın 3 hám 2 sanlarınıń kóbeymesine bóliwdiń túrli usılların túsindirıń:

$$1) 12 : (3 \cdot 2) = 12 : 6 = 2$$

Kóbeyme esaplanadı hám 12 sanı sol kóbeymege bólinedi.

$$2) 12 : (3 \cdot 2) = (12 : 2) : 3 = 6 : 3 = 2$$

12 sanı ekinshi kóbeytiwshige bólinedi hám nátiyje birinshi kóbeytiwshige bólinedi.

$$3) 12 : (3 \cdot 2) = (12 : 3) : 2 = 4 : 2 = 2$$

12 sanı birinshi kóbeytiwshige bólinedi hám nátiyje ekinshi kóbeytiwshige bólinedi.

- 538.** Esaplań:

$$30 : (3 \cdot 5) = 30 : 15 = \square \quad | \quad 28 : (7 \cdot 2) = 28 : 14 = \square$$

$$30 : (3 \cdot 5) = (30 : 3) : 5 = \square \quad | \quad 28 : (7 \cdot 2) = (28 : 7) : 2 = \square$$

$$30 : (3 \cdot 5) = (30 : 5) : 3 = \square \quad | \quad 28 : (7 \cdot 2) = (28 : 2) : 7 = \square$$

Ne ushın hárbir baǵanada birdey nátiyjeler kelip shıqqanlıǵın túsindirıń.

539. Nátiyjeni qolaylı usıl menen esaplań:

$$\begin{array}{lll} 80 : (5 \cdot 4) & 140 : (4 \cdot 7) & 360 : (10 \cdot 2) \\ 90 : (6 \cdot 3) & 270 : (9 \cdot 6) & 7200 : (100 \cdot 9) \end{array}$$

540. Sayaxatshılar 90 km jol júriwdi rejelestirdi. Bir kún jol júrgennen soń olar jáne birinshi kún ótken joldıń yarımınday joldı ótiwi kerek ekenin bildi. Sayaxatshılar jáne neshe kilometr jol júriwi kerek?

 541. Kitap 100 betli. Nursulıw birinshi kúni onıń 75 betin, ekinshi kúni bolsa birinshi kúni oqıǵanıń besten bir bólegin oqıdı. Nursulıw kitaptıń jáne neshe betin oqıwı kerek?

542. $620 \cdot 400$ $50050 - 8000$ $490 \cdot 40 : 8$
 $780 \cdot 90$ $3600 \cdot 30$ $20881 : 7$

543. Bóliw qalay orınlanganın túsindirıń:

$$\begin{array}{l} 240 : 60 = 240 : (10 \cdot 6) = 240 : 10 : 6 = 4 \\ 640 : 16 = 640 : (8 \cdot 2) = 640 : 8 : 2 = 40 \\ 5600 : 700 = 5600 : (100 \cdot 7) = 5600 : 100 : 7 = 8 \end{array}$$

544. Sheshiliwin awızeki túsindirıń:

$$800 : 40 \quad | \quad 2400 : 30 \quad | \quad 4200 : 600$$

545. $280 : 70$ | $540 : 36$ | $300 : 15$ | $1400 : 700$
 $720 : 90$ | $490 : 70$ | $720 : 45$ | $6300 : 900$

546. Ustaxanada 1971 m gezleme bar. 1095 m gezleme hayallar kostyumın tigiwge sarplandı. Balalar kostyumına hayallar kostyumına sarplanganınıń besten bir bólegi sarplandı. Qansha gezleme qalǵan?

547.

Tigiwshi birinshi kúni 3 birdey kópshik qaptı, ekinshi kúni sonday 4 kópshik qaptı tikti. Barlıǵı bolıp 14 m gezleme sarpladı. Tigiwshi birinshi kúni neshe metr gezleme sarplaǵan?

548.

$$2340 \cdot 80 - 164840$$

$$16130 : 10 \cdot 9$$

$$2943 + 205480 : 8$$

$$5600 : 700 \cdot 4$$

549. Qaldıqlı bóliw qalay orınlanganın kóriń:

1) $274 : 10$

$$274 : 10 = 27 \text{ (qald. 4).}$$

2) $457 : 100$

$$457 : 100 = 4 \text{ (qald. 57).}$$

Túsindiriw:

274 sanı 10 ǵa qaldıqsız bólinbeydi. 270 ti 10 ǵa bólsek, tiyindi 27, qaldıq 4 boladı.

457 sanı 100 ge qaldıqsız bólinbeydi. 400 di 100 ge bólsek, tiyindi 4, qaldıq 57 boladı.

Tekseriw:

$$27 \cdot 10 + 4 = 274$$

$$4 \cdot 100 + 57 = 457$$

550. Tiyindi hám qaldıqtı tabırń. Tekseriń:

$$386 : 10$$

$$6247 : 100$$

$$72835 : 1000$$

$$1254 : 10$$

$$53913 : 100$$

$$263924 : 1000$$

Hárbir bóliniwshide, tiyindide bolatuǵın cifrlardıń astına bir, qaldıqtaǵı cifrlardıń astına eki sıziq sıziıp shıǵırń. Neni sezdińiz?

551. 5 birdey kanistrde 90 l benzin bar edi. Bir avtomobilge 54 l benzin, ekinshisine 36 l benzin quyıldı. Birinshi avtomobilge neshe kanistr benzin quyıldı? Ekinshisine-she?

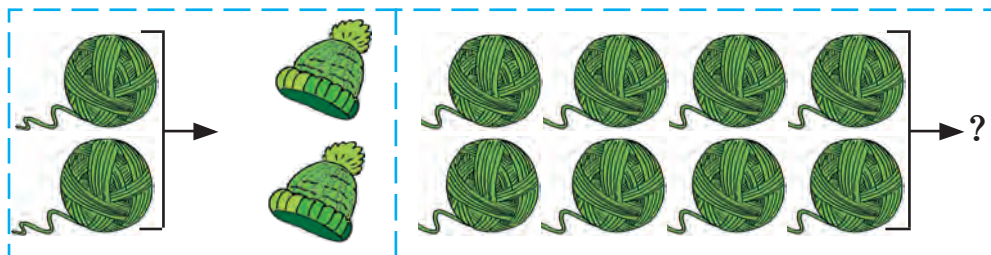
552. $x : 20 = 180 : 9 \mid 100 + x \cdot 20 = 240 \mid 60 + 360 : x = 100$

553. Eger $a = 300$ bolsa, $160 \cdot a - a \cdot 8$ ańlatpasınıń mánisin tabıń.

554. 6 qoydan bir jılda 36 kg jún alınadı. 24 kg jún neshe qoydan alınadı?

555. $(827 + 453) \cdot 70$ | $10\ 297 : (403 - 396)$
 $580 \cdot (356 + 244)$ | $425 \cdot 2 \cdot 600$
 $(50\ 103 - 35\ 073) : 9$ | $50 \cdot 76 \cdot 2 \cdot 10$

556. Eki domalaq jún jipten 3 bas kiyim toqıw múmkin. Sonday 8 domalaq jipten neshe bas kiyim toqıw múmkin?

Túsindiriw: hár eki domalaq jipten 3 bas kiyim shıǵatuǵını belgili. Eger biz 8 domalaqta 2 domalaqtan neshewi barlıǵın bilsek, máseleni sheshe alamız. Birinshi sorawdı bılay ańlatıw múmkin: 8 domalaqta 2 domalaqtan neshewi bar?

Máseleniń sheshiliwin orınláń.

557. 1) 10 litr súttan 2 kg qaymaq alınadı. 50 litr súttan neshe kilogramm qaymaq alınadı?

2) 100 kg unnan 135 kg nan jabıladı. 500 kg unnan neshe kilogramm nan jabıladı?

558. Nanbayxanağa túske shekem 4200 kg, tús-ten keyin 2800 kg un alıp kelindi. Barlıq un 100 qap boldı. Nanbayxanağa túske shekem hám tústen keyin neshe qap un alıp kelingen?

559. Qaldıqlı bóliwdi orınlań hám tekseriń:

$$2783 : 10 \quad 48509 : 100 \quad 317461 : 1000$$

560. Teńleme dúziń hám sheshiń:

- 1) belgisiz sannan 380 di alsaq 70 kelip shıǵadı;
- 2) belgisiz sandı 60 qa kóbeytsek 540 kelip shıǵadı.
- 3) belgisiz sandı 10 ǵa bólsek 700 kelip shıǵadı.

561. $38412 : 6 \quad 840192 : 6 \quad 709 \cdot 6 - 13200 : 100$
 $24056 : 8 \quad 751410 : 9 \quad 53060 : 10 + 478 \cdot 2$

562. 1) Sheshiliwin túsindiriń, nátiyjeni esaplań:

$$540 : 90 = 540 : (9 \cdot 10) = 540 : 10 : 9 = \square$$

$$7200 : 800 = 7200 : (8 \cdot 100) = 7200 : 100 : 8 = \square$$

2) Qaldıqlı bóliwdi bılay orınlaw múmkin:

$\begin{array}{r} 41860 \\ - 3606 \\ \hline 58 \end{array}$	$\begin{array}{r} 2510600 \\ - 24004 \\ \hline 110 \end{array}$
---	---

Túsindiriw:

418 di 60 qa bóliw kerek.

Bólemiz: 418 di aldın 10 ǵa, keyin kelip shıqqan sandı (41 di) 6 ǵa bólemiz. 6 kelip shıǵadı.

Kóbeytemiz: 6 nı 60 qa, 360 payda boladı.

Alamız: 360 tı 418 den. 58 qaladı. 58 — bul qaldıq.

Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız: 58 kishi 60 tan.

Demek, bóliw durıs orınlangan.

Juwaptı oqıymız: tiyindi 6, qaldıq 58.

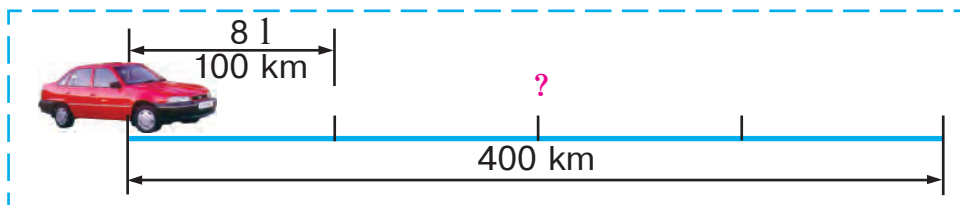
Tekseriw: $58 < 60$, $6 \cdot 60 + 58 = 418$.

563. 2510 dı 600 ge qalay bólgenińizdi jazıp tú-sindiriyń.

564. Qaldıqlı bóliwdi orınlań:

157 : 30 | 174 : 50 | 670 : 300 | 1900 : 600

565. «Neksiya» avtomobili 100 km jolǵa 8 l benzin sarplaydı. Ol 400 km jolǵa neshe litr benzin sarplaydı?

566. Oqıwshılardıń eki toparı 8 sebet geshir terdi. Birinshi topar 39 kg, ekinshi topar 65 kg geshir terdi. Hár bir topar neshe sebet geshir terdi?

567. $167\,004 + 320 \cdot 3 : 4$
 $910\,000 - 548 \cdot 2 : 8$

$7\,720 : 8 \cdot 30$
 $2\,682 : 9 \cdot 60$

568. 1) $5520 : 80$ bóliw qalay orınlanganın kóriń:

$\begin{array}{r} 552080 \\ - 48069 \\ \hline 720 \\ - 720 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 1416040 \\ - 120354 \\ \hline 216 \\ - 200 \\ \hline 160 \\ - 160 \\ \hline 0 \end{array}$
---	--

Túsindiriw: 5520 nı 80 ge bóliw kerek. 552 onlıq — **birinshi tolıq emes bóliniwshi.**

Demek, tiyindide onlıqlar hám birlikler, yaǵnıy 2 san boladı.

Bólemiz: 552 ni 80 ge. Bunıń ushın 55 ti 8 ge bólemiz, 6 shıǵadı — tiyindide sonsha onlıq boladı.

Kóbeytemiz: 80 di 6 ǵa, 480 shıǵadı — sonsha onlıqtı bóldik.

Alamız: 480 di 552 den, 72 shıǵadı — sonsha onlıq bólinbedi.

Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız: 80 nen kishi onlıq qaldı ($72 < 80$).

720 birlik — **ekinshi tolıq emes bóliniwshi.**

Bólemiz: 720 nı 80 ge. Bunıń ushın 72 ni 8 ge bólemiz. 9 shıǵadı — tiyindide sonsha birlik boladı.

Kóbeytemiz: 80 di 9 ǵa, 720 shıǵadı. Barlıq birlikler bólini.

Juwaptı oqıymız: tiyindi 69 ǵa teń. Tekseriw qalay orınlanganlıǵın túsindiriy.

2) 14 160 tı 40 qa qalay bólgemizdi jazıp túsindiríń. Tekseriwdi orınláń.

569. Joqarıdağı túsindiriwler boyınsha sheshiń:
 $2340 : 30$ $5360 : 40$ $12350 : 50$

570. Eki júk mashinasında 80 t kartoshka alıp kelindi. Birinshi mashinada 30 t, ekinshisinde qalğan kartoshka alıp kelindi. Mashinalar bir qıylı awırılıqtağı júk aladı. Mashinalar ulıwma 16 márte qatnadı. Hár bir mashina neshe márte qatnağan?

571. Termiz hám Denov qalaları arasındaqı aralıq 180 km. Bul eki qaladan bir-birine qaray bir waqıtta eki avtobus jolğa shıqtı. Avtobuslardan biri barlıq joldıń yarımın, ekinshisi barlıq joldıń úshten bir bólegin ótken waqıtta avtobuslar arasındaqı aralıq qansha boladı?

572. 181 sút 4 tabaq hám 5 bankağa quyıldı. Tabaq hám bankalardıń sıyımlılıǵı birdey. Bankalarda neshe litr sút bolğan?

573. Teńlemelerdi sheshiń:

$$170 + 540 : x = 260$$

$$100 + x : 40 = 115$$

574. Bóliw qalay orınlanǵanın túsindiríń:

68600700	238500900
$- 630098$	$- 1800265$
5600	5850
$- 5600$	$- 5400$
0	4500
	$- 4500$
	0

575. $32800:800$ | $42300:900$ | $249500:500$

576. Mektep hávlisinde gúller ushın 60m^2 jer ajıratıldı. Bul pútkil hávliniń besten bir bólegin quraydı. Pútkil mektep hávlisiniń maydanı qansha?

577. Tasbaqa hám qurt qarama-qarsı tárepke háreketlenbekte. Tasbaqanıń tezligi 22 sm/min , qurttıń tezligi 14 sm/min bolsa, 2 minuttan keyin olar arasındadı aralıq qansha boladı?

578. Eger $c = 308$, $d = 90$; $c = 627$, $d = 400$; $c = 7060$, $d = 8$ bolsa, cd ańlatpasınıń mánisin tabıń.

579. $55140 : 6 \cdot 30 + 560 \cdot 400$ $720 - (300 - 420 : 6)$

580. 721 benzin 4 kanistrge teńdey quyıldı. 90 l benzindi quyıw ushın sonday kanistrden neshewi kerek?

581. 1) Sheshiliwin túsindiriń:

$$\begin{array}{r|l}
 28800 & 80 \\
 -240 & \underline{360} \\
 \hline
 480 & \\
 -480 & \\
 \hline
 0 & \\
 -0 & \\
 \hline
 0 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r|l}
 364200 & 600 \\
 -3600 & \underline{607} \\
 \hline
 420 & \\
 -0 & \\
 \hline
 4200 & \\
 -4200 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r|l}
 285600 & 70 \\
 -280 & \underline{4080} \\
 \hline
 56 & \\
 -0 & \\
 \hline
 560 & \\
 -560 & \\
 \hline
 0 & \\
 -0 & \\
 \hline
 0 &
 \end{array}$$

2) Mısaltardı sheshiwdiń qısqa jazılıwın túsindiriń:

$$\begin{array}{r|l} 28800 & 80 \\ - 240 & \underline{360} \\ \hline - 480 & \\ - 480 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

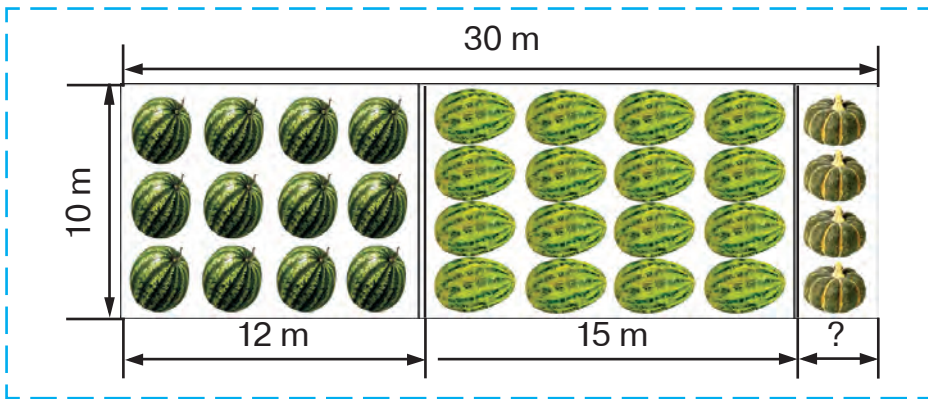
$$\begin{array}{r|l} 364200 & 600 \\ - 3600 & \underline{607} \\ \hline - 4200 & \\ - 4200 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 285600 & 70 \\ - 280 & \underline{4080} \\ \hline - 560 & \\ - 560 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

582. $78\,400 : 800$ $69\,680 : 40$ $27\,720 : 30$

583. Aydana birinshi kitaptı 7 saatta, ekinshisin 5 saatta oqıp shıqtı. Eger birinshi kitap ekinshisine qaraǵanda 40 bet artıq bolsa, Aydana bir saatta neshe bet oqıǵan?

584. Egislik maydanınıń berilgen ólshemleri boynsha ǵarbız, qawın hám asqabaq ushın ajratılǵan jerdiń maydanın tabıń.

585. Uzunlıǵı 5 sm, eni 4 sm bolǵan tuwrımúyeshlik sızıń. Onıń maydanın tabıń.

586. Ańlatpalardı salıstırın:

$$420 \cdot 5 \cdot 10 \square 420 \cdot 50 \quad | \quad 650 \cdot 10 + 650 \cdot 3 \square 650 \cdot 30$$

587. Sheshiliwin túsindirini:

-	284200	700		-	41600	40
-	2800	406		-	40	1040
-	4200	...		-	160	...
-	4200			-	160	
	0				0	

588. Ámellerdi orinlań hám tekseriń:

$$276\,300 : 900 \quad 44\,400 : 60 \quad 102\,000 : 300$$

589. Bir awıldan eki atlı bir waqıtta qarama-qarsı táreplerge qaray jolǵa shıqtı. Biriniń tezligi 14 km/saat, ekinshisini 12 km/saat. Atlılar 4 saat jolda bolsa, $14 + 12$; $14 \cdot 4$; $12 \cdot 4$; $14 \cdot 4 + 12 \cdot 4$; $(14 + 12) \cdot 4$ ańlatpalar boyınsha neni bilip alıw múmkin?

590. Ulıwma maydanı $1\,750\text{ m}^2$ bolǵan eki atızǵa miywe aǵashları egildi. Birinshi atızǵa 20 túp, ekinshi atızǵa 30 túp terek egildi. Eger hár bir terekke birdey ólshemde jer ajratılǵan bolsa, hár bir atızdıń maydanın tabıń.

591. $160 : 4 + 6 \cdot 2$ ańlatpasınıń mánisin tabıń. Onıń mánisi 32 ge teń bolıwı ushın qawsırmalar qalay qoyıladı? 10 ǵa teń bolıwı ushın-she? 92 ge teń bolıwı ushın-she?

592.

28 m gezlemeden 7 kóylek tigiw múmkin bolsa, 56 m gezlemeden neshe kóylek shıǵadı?

593.

$$350 \cdot 30 : 70 \quad | \quad 354\,000 : 200 \cdot 8 \quad | \quad 85 \cdot 5 \cdot 0$$

594. Sheshiliwin túsindiriń. Tiyindi hám qaldıqtı aytıń:

$$\begin{array}{r} \underline{2419} \mid 50 \\ \underline{200} \mid 48 \\ 419 \\ - \underline{400} \\ 19 \end{array}$$

Tekseriw:

1) $19 < 50$
2) $\begin{array}{r} 48 \\ \times 50 \\ \hline 2400 \end{array}$

3) $2400 + 19 = 2419$

4) $48 \cdot 50 + 19 = 2419$

595. Qaldıqlı bóliwdi orınlań hám tekseriń:

$3333 : 40$

$1307 : 20$

$20200 : 300$

596. Teńlemeler dúziń hám sheshiń:

1) 70 sanın birneshe ese arttırıp, 630 payda etildi. 70 sanı neshe ese arttırılğan?

2) 720 sanı birneshe ese kemeyttirildi hám 80 payda etildi. 720 sanı neshe ese kemeyttirilgen?

597. 3 alma 25swm turadı. Sonday 6 alma qansha turadı?

598.

Eki piyada bir waqıtta bir awıldan qarama-qarsı jóneliste jolğa shıqtı. 3 saattan keyin olar arasındaqı aralıq 33 km boldı. Eger piyadalardan biriniń tezligi 5 km/saat bolsa, ekinshisiniń tezligin tabıń.

599.

Ámellerdi orınlań hám tekseriń:

$38960 : 80 \mid 780 : 60 \mid 34500 : 300 \mid 83 \cdot 700$

Eki hám úsh tańbalı sanǵa kóbeytiw

600.

Barlıq qálemler neshew?

Qálemlerdiń ulıwma sanın eki usıl menen tabıw múmkin:

1 - usıl	2 - usıl
$4 \cdot (3 + 2) = 4 \cdot 5 =$ $= 20 \text{ (qálem)}$	$4 \cdot (3 + 2) = 4 \cdot 3 + 4 \cdot 2 =$ $= 12 + 8 = 20 \text{ (qálem)}$

Sheshimlerdi salıstırıń hám sandı qosındıǵa qalay kóbeytiw múmkinligin túsindirıń.

Yadıńızda tutıń! Sandı qosındıǵa túrli usıllar menen kóbeytiw múmkin:

- 1) qosındını esaplap, soń sandı shıqqan qosındıǵa kóbeytiw múmkin;
- 2) bul sandı hárbir qosılıwshıǵa óz aldına kóbeytip, shıqqan nátiyjelerdi qosıw múmkin.

601. Esaplawdıń túrli usılların túsindirıń:

$$7 \cdot (6 + 2) = 7 \cdot 8 = 56$$

$$7 \cdot (6 + 2) = 7 \cdot 6 + 7 \cdot 2 = 42 + 14 = 56$$

602. Qolaylı usıl menen esaplań:

$$3 \cdot (4 + 10) \quad | \quad 8 \cdot (5 + 3) \quad | \quad 2 \cdot (40 + 7) \quad | \quad 15 \cdot (7 + 3)$$

603. Fermer ulıwma massası 1828 kg birdey 2 sıyr hám birdey 4 ógiz sattı. Bir sıyırdıń massası 286 kg. Bir ógizdiń massası qansha?

604. Ańlatpalardı salıstırń:

$$7 \cdot 2 + 7 \cdot 8 \dots 7 \cdot 10$$

$$16 \cdot 10 + 16 \cdot 4 \dots 16 \cdot 40$$

605. $12460 : (3079 - 3059) \cdot 50$

$$(811 - 12720 : 30) : 9$$

606. $740 \cdot 300 - 85800 : 60$

$$574350 : 70 + 64 \cdot 700$$

607. Kóbeytiw qalay orınlanǵanlıǵın túsindiriń:

$$14 \cdot 13 = 14 \cdot (10 + 3) = 14 \cdot 10 + 14 \cdot 3 = 140 + 42 = 182$$

$$60 \cdot 12 = 60 \cdot (10 + 2) = 60 \cdot 10 + 60 \cdot 2 = 600 + 120 = 720$$

608. Nátiyjelerdi esaplań hám esaplaw usılların salıstırń:

$$45 \cdot 18 = 45 \cdot (10 + 8) = 45 \cdot 10 + 45 \cdot 8 = \dots$$

$$45 \cdot 80 = 45 \cdot (8 \cdot 10) = 45 \cdot 8 \cdot 10 = \dots$$

609. Xojalıqqa járdem beriw ushın joqarı klaslardan 50 oqıwshı alma teriwge shıqtı hám hárbir oqıwshı 20 sebetten alma terdi. Eger bir sebetke 10 kg alma sıysa, oqıwshılar barlıǵı bolıp neshe kilogramm alma tergen? Máseleni túrli usıllar menen sheshiń.

610. Traktorshı jumıstı saat 6 dan 30 minut ótkende baslap, saat 20 dan 15 minut ótkende tamamladı. Ol 1 saat 45 minut dem aldı. Traktorshı neshe saat islegen?

611. Bos ketekshelerdi toltırırñ:

$$4 \text{ km } 060 \text{ m} = \square \text{ m}$$

$$1 \text{ saat } 40 \text{ min} = \square \text{ min}$$

$$8 \text{ t } 9 \text{ c} = \square \text{ c}$$

$$374 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$$

$$612. \quad 227\,340 : 6 \cdot 4 - 7\,500 : 30 \quad | \quad 30 \cdot 70 \quad | \quad 18 \cdot 13$$

$$496\,072 : 8 \cdot 5 - 212\,400 : 60 \quad | \quad 30 \cdot 17 \quad | \quad 8 \cdot 30$$

613. 1) 39 sani 58 ge qalay kóbeytilgenin túsindiririñ:

$$39 \cdot 58 = 39 \cdot (50 + 8) = 39 \cdot 50 + 39 \cdot 8 = 2\,262$$

a)

$$\begin{array}{r} \times 39 \\ \quad \quad \times 8 \\ \hline 312 \end{array}$$

312 — birinshi
tolıq emes
kóbeyme

b)

$$\begin{array}{r} \times 39 \\ \quad \quad \times 50 \\ \hline 1950 \end{array}$$

1950 yaki
1950 onl. — ekinshi
tolıq emes kóbeyme

d) $\begin{array}{r} + 312 \\ \quad 1950 \\ \hline 2262 \end{array}$

2262 sani 39 hám 58 lerdiñ
kóbeymesi

Sheshiwdi bılay
jazıw múmkin:

		x	3	9	
			5	8	
		+	3	1	2
			1	9	5
			2	2	6
			2	2	6

Qısqasha bılay
jazıladı:

		x	3	9	
			5	8	
		+	3	1	2
			1	9	5
			2	2	6
			2	2	6

Tekseriw:

		x	5	8	
			3	9	
		+	5	2	2
			1	7	4
			2	2	6
			2	2	6

Túsindiriw: 39 dı 58 ge kóbeytiw gerek.

Kóbeytemiz: 39 dı 8 ge, **birinshi tolıq emes kóbeyme** 312 ni payda etemiz.

Kóbeytemiz: 39 dı 50 ge, **ekinshi tolıq emes kóbeyme** 1950 di payda etemiz. Ekin-

shı tolıq emes kóbeyme aqırına noldı jazbaw qabıl etilgen. Sonıń ushın ekinshi tolıq emes kóbeymeni (195 onl.) onlıqlardıń astınan baslap jazamız.

Tolıq emes kóbeymelerdi qosamız.

Juwaptı oqıymız: 2262. Bul—39 hám 58 sanlarınıń kóbeymesi.

Tekseriw qalay orınlanganın túsindirıń.

2) Berilgen jazıwlar boyınsha 49dı 74 ke, 68dı 35 ke hám 91dı 26 ға qalay kóbeytilgenin túsindirıń. Hár bir jaǵdayda tolıq emes kóbeymeni hám aqırǵı nátiyjeni aytırıń:

	$\times 49$	$\times 68$	$\times 91$
	$\underline{74}$	$\underline{35}$	$\underline{26}$
	$+196$	$+340$	$+546$
	$\underline{343}$	$\underline{204}$	$\underline{182}$
	3626	2380	2366

614. Kóbeytir hám tekserir:

$$32 \cdot 59 \quad | \quad 72 \cdot 27 \quad | \quad 64 \cdot 28 \quad | \quad 41 \cdot 84$$

615. Bir dúkánǵa 3, ekinshisine bolsa 4 birdey oram gezleme keltirildi. Eki dúkánǵa barlıǵı bolıp 672 m gezleme alıp kelindi. Hár bir dúkánǵa neshe metrden gezleme alıp kelingin?

616. 18 birdey cisternada tap sonday 11 cisternadaǵıǵa qaraǵanda 350 t kóp neft bar. 18 cisternada qansha neft bar?

617.

Qarıydar da 1 000 swm pul bar edi. Ol 190 swm-nan 3 kg alma hám sol bahada 2 kg pomidor

satıp aldı. Onda qansha pul awısıp qaldı? Má-seleni túrli usıllar menen sheshiń.

618.

$$64\,080 : 9 \cdot 70$$

$$956 \cdot 400 : 80$$

$$26 \cdot (37 - 72 : 6)$$

$$57 : 19 \cdot 70$$

619. Kóbeymeni qalay tapqanıńızdı túsindiriń:

$\begin{array}{r} \times 84 \\ 39 \\ \hline 756 \\ +252 \\ \hline 3276 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 523 \\ 96 \\ \hline 3138 \\ +4707 \\ \hline 50208 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 1942 \\ 34 \\ \hline 7768 \\ +5826 \\ \hline 66028 \end{array}$
---	---	--

620. $78 \cdot 54$ $856 \cdot 43$ $406 \cdot 59$ $7\,268 \cdot 19$

Mısallardıń sheshiliwin tómenдеgi reje boyınsha túsindiriń:

- 1) Birlikler sanına kóbeytip, birinshi tolıq emes kóbeymeni payda etemen.
- 2) Onlıqlar sanına kóbeytip, ekinshi tolıq emes kóbeymeni payda etemen.
- 3) Tolıq emes kóbeymelerdi qosıp, nátiyjeni oqıyman.
- 4) Juwaptı oqıyman.

621. Tuwrımúyeshlik formasındaǵı sport maydanlarınıń kestede berilgen ólshemlerinen paydalanıp, olardıń maydanın esaplań:

Tuwrımúyeshlik tárepleri	Maydanlar	
	futbol	basketbol
Uzınlıǵı	100 m	26 m
Eni	60 m	14 m

622. Yangiabadtan Tashkentke shekem 122 km. Avtobus Yangiabadtan jolga shıǵıp, 48 km/saat tezlik penen 2 saat júrdi. Tashkentke shekem jáne neshe kilometr jol qaldı?

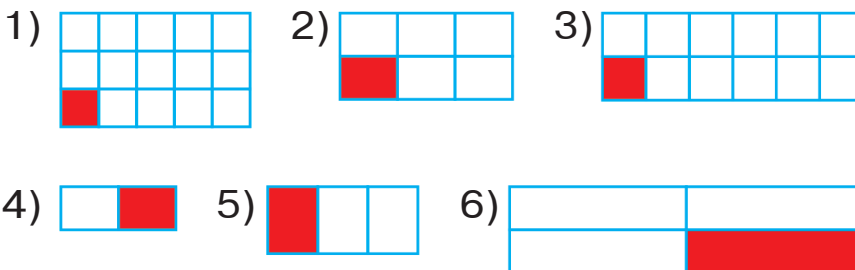
623.

c	8	10	17	93	246	732
$37 \cdot c$						

Bólshekler

624. Súwrette qanday figuralar súwretlengen?

Tuwrımúyeshlikler bir-birinen nesi menen ózgeshelenedi?

Hárbir tuwrımúyeshlik neshe teń (birdey) bólekke bólingen.

Haqıyqattan da, birinshisi 15, ekinshisi 6, úshinshisi bólekke bólingen.

Hárbir súwrette tuwrımúyeshliktiń qanday bólegi boyalǵan?

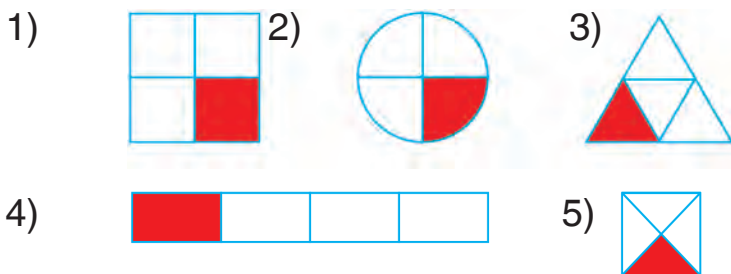
Birinshi súwrette tuwrımúyeshliktiń **on bes-ten bir bólegi**; ekinshisinde **altıdan bir bólegi** boyalǵan hám t.b. **Biraq bunı qanday matematikalıq belgi menen jazıw múmkin?**

Bunıń ushın matematikler **bólshekler** dep atalatuǵın sanlardı oylap taptı. Bólsheklerdi jazıw ushın cıfr hám sızıqlardan paydalanıladı. Sızıqtıń astına bir pútin zat, figura yamasa muǵdar neshe teńdey bólekke bólingenligin bildiretuǵın san jazıladı. Bul san **bólimi** dep ataladı. Sızıqtıń ústindegi san sonday bólekten neshewi alınǵanlıǵın kórsetedi. Bul san **alımı** dep ataladı. Endi biz 1-súwrette tuwrımúyeshliktiń $\frac{1}{15}$ bólegi, ekinshisinde $\frac{1}{6}$ bólegi, úshinshisinde... bólegi boyalǵanlıǵın kórip turmız. Demek, eger birinshi tuwrımúyeshliktiń eki bólegi boyalsa, onda «Tuwrımúyeshliktiń $\frac{2}{15}$ bólegi boyalǵan», eger úsh bólegi boyalsa, onda «Tuwrımúyeshliktiń $\frac{3}{15}$ bólegi boyalǵan» delinedi. Eger tuwrımúyeshliktiń barlıq bólekleri boyalsa, ol jaǵdayda birinshisinde $\frac{15}{15}$, ekinshisinde $\frac{6}{6}$, úshinshisinde bolsa $\frac{12}{12}$ hám t.b. bólshekler payda boladı.

Yadıńızda tutıń! Tuwrımúyeshliktiń barlıq bóleklerin boyasaq, bir pútin tuwrımúyeshlik payda boladı. Sonıń ushın alımı hám bólimi birdey hárqanday bólshek 1 ge teń boladı:

$$\frac{15}{15} = 1; \quad \frac{6}{6} = 1; \quad \frac{12}{12} = 1.$$

625. Súwretler nesi menen bir-birine uqsaydı?

626. AB kesindisin ólsheń.

Oylap kóriń! Kesindiniń $\frac{1}{10}$ bólegi nege teń.

Jazıwlar durıs bolıwı ushın noqatlardıń ornına qanday uzınlıq ólshemlerin jazıw kerek?

$$1 \dots = \frac{1}{10} \dots \qquad 1 \dots = 10 \dots$$

Eger tómendegishe jazıw payda bolsa, ol jaǵdayda tapsırma durıs orınlangan boladı:

$$1 \text{ sm} = \frac{1}{10} \text{ dm} \qquad 1 \text{ dm} = 10 \text{ sm}$$

627. Santimetrdiń $\frac{1}{10}$ bólegi nege teń?

$$\frac{1}{10} \text{ sm} = \dots \text{ mm.}$$

Metrdiń $\frac{1}{10}$ bólegi nege teń? $\frac{1}{10} \text{ m} = \dots \text{ dm.}$

1 m kelip shıǵıwı ushın 1 km di neshe birdey bólekke bóliw kerek? Durıs teńlikti jazıń:

$$1 \text{ m} = \frac{\square}{\square} \text{ km.}$$

628. $8491 \cdot 73$ $94720 : 80 \cdot 96 + 89994$

629. $69 \cdot 74$ $45040 : 80 - 18240 : 60$
 $92 \cdot 55$ $283 \cdot 50 + 384 \cdot 200$

630. Bir sawınshı sıyırlardan 4 shelek, al ekinshi sawınshı 6 shelek sút sawıp aldı. Birinshi sawınshı ekinshisinen 161 kem sút sawdı. Hár bir sawınshı neshe litrden sút sawıp alǵan?

631. Hár bir bólshekke sáykes keletuǵın súwretti tańlań hám bul neni bildiretuǵınlıǵın túsindir:ń:

$$\frac{2}{6}, \frac{3}{4}, \frac{5}{7}, \frac{8}{9}, \frac{1}{4}, \frac{1}{9}, \frac{2}{7}, \frac{4}{6}, \frac{7}{7}.$$

632. Tómenдеgi sózlerdi teńleme túrinde jazıń hám bul teńlemelerdi sheshiń:

a) 4907 sanı x tan
1425 ke kóp.	d) c sanı 3004 ten
68 ge kem.
b) x sanı 1562 den
837 ge kóp.	e) 5007 sanı k dan
2001 ge kem.

633. Háriplerdiń qanday mánislerinde teńsizlikler durıs boladı:

$$5 \cdot x > 20 \qquad 20 - a < 15?$$

634. Kesteden paydalanıp, úsh ápiwayı másele dúziń, olardı sheshiń:

Tuwrımúyeshliktiń uzınlığı	Tuwrımúyeshliktiń eni	Tuwrımúyeshliktiń maydanı
16 dm	?	64 dm ²
9 m	8 m	?
?	5 sm	75 sm ²

635. 1) Polat 9 qálem, al Joldas sonday 5 qálem satıp aldı. Barlıq alınğan zatlar ushın Polat Joldasqa qaraǵanda 400 swm artıq tóledi. Bir qálem neshe swm turadı?

2) Polat 9 qálem, Joldas tap sonday 5 qálem satıp aldı. Satıp alınğan zatlar ushın Polat Joldasqa qaraǵanda 400 swm artıq tóledi. Polat hám Joldas hár bir satıp alınğan zatlar ushın neshe swmnan tólegen?

636. Máseleni sheshiń:

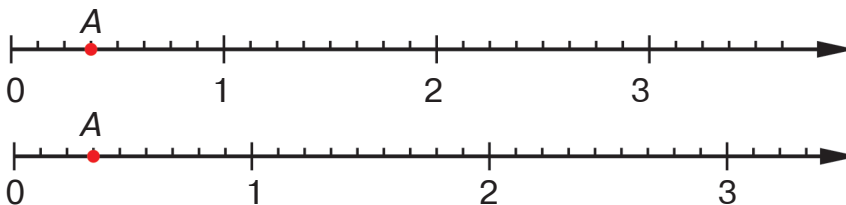
Úy qurıw ushın 294 460 gerbish kerek boladı. Usı gerbishtiń tórtten bir bólegi alıp kelindi. Jáne neshe gerbish alıp keliw kerek?

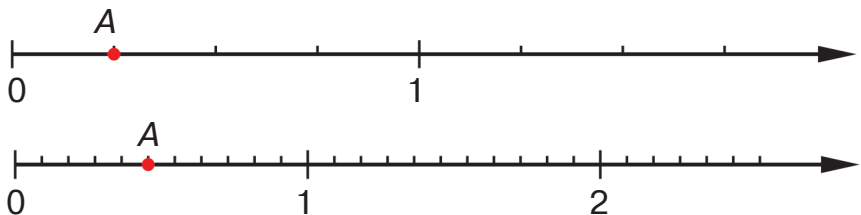
637. Teńlemelerdi sheshiń:

$$x : 40 = 6840$$

$$728\ 100 : x = 900$$

638. Hár bir san nurında A noqatı menen belgilenen bólsheklerdi jazıń.

Oylap kóriń! Dáslep 0 den 1 ge shekem bolǵan kesindiniń neshe birdey bólekke bólingenligin anıqlań. Keyin 0 den A noqatına shekem neshe sonday bólek bar ekenligin kórip shıǵıń hám bólshekhti jazıń.

Matematikada 0 den 1 ge shekem bolǵan kesindi birlik kesindi dep ataladı.

- 639.** Mısaldıń sheshiliwin kórip shıǵıń hám túsindirıń:

	$\times 7300$		$\times 9007$		$\times 4080$
	54		89		36
	<u>292</u>		<u>81063</u>		<u>2448</u>
$+$	<u>365</u>	$+$	<u>72056</u>	$+$	<u>1224</u>
	394200		807623		146880

640. $4280 \cdot 57$ $8040 \cdot 36$ $19750 : 50 \cdot 92$

- 641.** Bir toparda 42 oqıwshı, ekinshisinde birinshisine qaraǵanda 8 ge kem, al úshinshisinde ekinshisindegige qaraǵanda 4 ke kóp oqıwshı bar. Úshinshi toparda neshe oqıwshı bar?

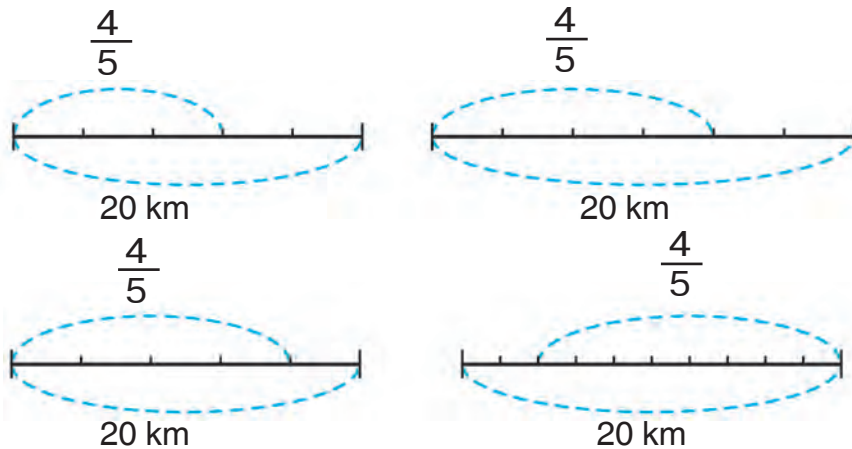
- 642.** Ustada uzınlıǵı 65 sm, eni 76 sm bolǵan ayna bar edi. Onnan uzınlıǵı 52 sm, eni 37 sm bolǵan tuwrımúyeshlik tárizli kesip alıńıǵannan keyin qalǵan aynanıń maydanın esaplań.

643. Teńlemelerdi sheshiń:

$$620 - x = 80 \mid x + 120 = 400 \mid x : 9 = 14 \mid 30 \cdot x = 270$$

644. Qaladan awılǵa shekemgi aralıq 20 km. Bul aralıqtıń $\frac{4}{5}$ bólimine asfalt jatqızıldı. Usı shártke sáykes keletuǵın sxemanı tańlań.

Siz neshe sxemanı tańladıńız? Ne ushın?

645. Tuwrımúyeshliktiń uzınlıǵı 8 sm, eni 4 sm. Usı tuwrımúyeshliktiń maydanınıń $\frac{3}{8}$ bólimin tabıń.

Másele sheshimin Malika tómendegishe jazdı:

1) $8 \cdot 4 = 32$ (sm²);

2) $32 : 8 \cdot 3 = 12$ (sm²).

Murat bolsa tómendegishe:

1) $8 \cdot 4 = 32$ (sm²);

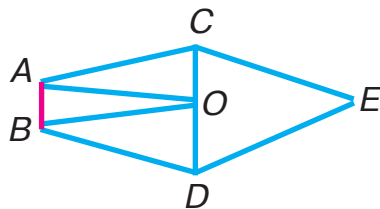
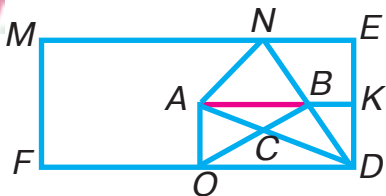
3) $4 \cdot 3 = 12$ (sm²).

2) $32 : 8 = 4$ (sm²);

Murat ekinshi ámeldi orınlap, neni tapqanlıǵın túsindirıń.

645. $2250 : 90 + 8420 : 20 \mid 900100 - (735 - 184) \cdot 80$

- 647.** Bir tárepi AB kesindisinen ibarat bolǵan fiquralardı aytır:

648.

$456 \cdot 26$

$4027 \cdot 53$

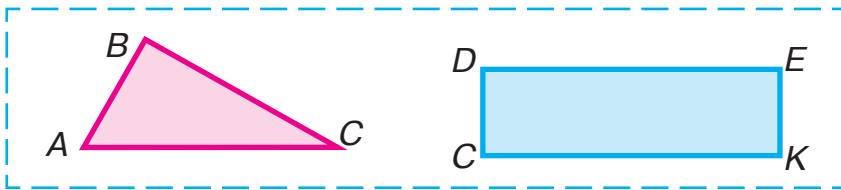
$320 \cdot 75 : 800$

$970 \cdot 82$

$6580 \cdot 44$

$46800 : 90 \cdot 48$

- 649.** a) Úshmúyeshliktiń perimetrin;
b) Tuwrımúyeshliktiń maydanın esaplań:

- 650.** Jazǵı lagerde bir ayda 83 kg túrli dán ónimleri sarplandı. Gúrish 36 kg, grechka jarması 2 ese kem sarplandı. Sarplanǵan ónimniń qalǵanın másh quraydı. Neshe kilogramm másh sarplanǵan?

651. $30815 + 6050 \cdot 20 : 50$ $900 - 700 : (37 + 33) \cdot 6$

- 652.** Teńlemelerdi sheshiń:

$900 - x \cdot 40 = 660$

$x : 20 = 4800 : 48$

- 653.** Júk vagonında 60 t biyday bar. Túske shekem biydaydıń $\frac{2}{3}$ bólegi vagonnan túsirildi. Vagon da neshe tonna biyday qalǵan?

654.

$$(1\,245 + 483) \cdot 50 \quad | \quad (4\,804 - 1\,336) : 4 \quad | \quad 780 : 30$$

$$1\,245 + 483 \cdot 50 \quad | \quad 4\,804 - 1\,336 : 4 \quad | \quad 910 : 70$$

655. Bóliwdi ornlań hám juwabin kóbeytiw menen tekseriń:

$$6\,200 : 50 \qquad 67\,140 : 90 \qquad 379\,060 : 20$$

656. 375 ti eki tańbalı sanǵa kóbeytiw menen onı úsh tańbalı sanǵa kóbeytiwdi kórip shıǵıń:

Hárbir mısalda tolıq emes kóbeyme qalay payda bolǵanın túsindirń hám oqıp beriń. Ekinshi mısalda úshinshi tolıq emes kóbeymeniń jazılıwın túsindirń.

375 hám 459 sanlarınıń kóbeymesin aytırń.

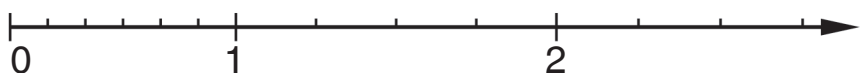
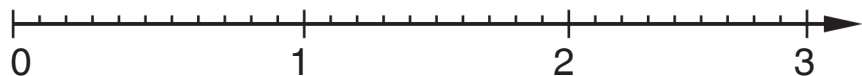
		x	3	7	5			
					5	9		
				3	3	7	5	
+			1	8	7	5		
			2	2	7	2	5	

657. Kóbeytiwdi túsindirip ornlań:

$$392 \cdot 458 \quad | \quad 645 \cdot 384 \quad | \quad 972 \cdot 418 \quad | \quad 727 \cdot 641$$

658. Oqıwshı sabaq tayarlaw ushın kúnine ortasha 1 saat 50 minut waqıt sarplaydı. Oqıwshı sabaq tayarlaw ushın 6 kúnde qansha waqıt sarplaydı?

- 659.** San nurların súwretlewde jol qoyılǵan qáte-likti tabırń.

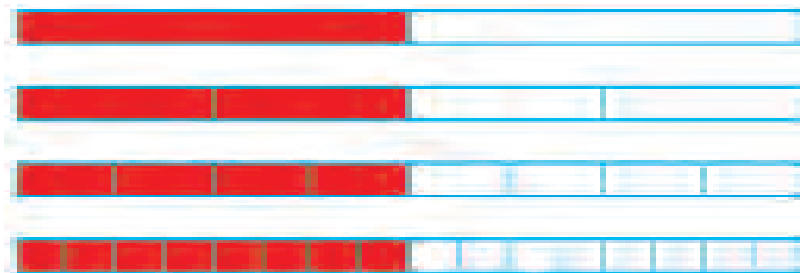
- 660.** Fabrikada 1 069 dana 18 betlik hám 2 405 dana 12 betlik dápter tayarlandı. Barlıq dápterlerde neshe bet bar?

- 661.** Eger $c = 68$; $c = 145$ bolsa, $376 \cdot c$ ańlatpasınıń mánisin esaplań.

- 662.** Kóbeytiwdiń qalay orınlanganın kórip shıǵırń:

- 663.** Túsindiriw menen sheshiń:
 $305 \cdot 621$ | $620 \cdot 387$ | $7820 \cdot 15$ | $402750 \cdot 90$
- 664.** Hár bir súwrette tuwrımúyeshliktiń qanday bólegi boyalǵan?

Barlıq jazılğan teńliklerdi durıs dep aytıw múmkin be?

$$\frac{1}{2} = \frac{2}{4}; \quad \frac{1}{2} = \frac{4}{8}; \quad \frac{2}{4} = \frac{4}{8}; \quad \frac{4}{8} = \frac{8}{16}; \quad \frac{2}{4} = \frac{8}{16}$$

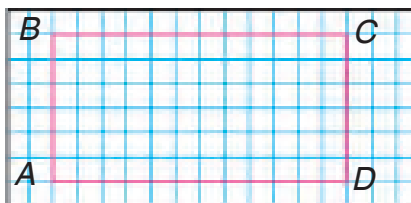
665. Tigiwshilik firmasına 2 top gezleme alıp kelindi. Birinshi topta 88 metr hám ekinshi topta 108 metr gezleme bolıp, olardan birdey kóylekler tigildi. Birinshi toptan ekinshi topqa qaraǵanda 5 kóylek kem tigilgen bolsa, hárqaysı toptan neshe kóylek tigilgenin esaplań.

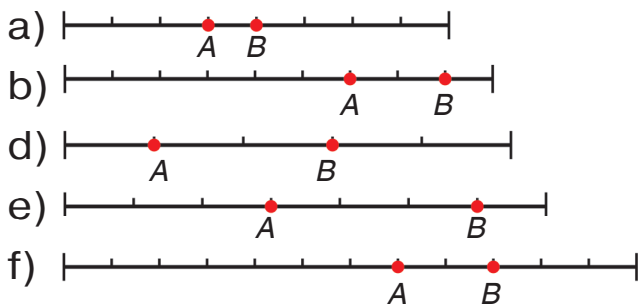
666.

Tuwrımúyeshlik formasındaǵı mektep háwlisiniń uzınlıǵı 32 m, eni 24 m, onıń úshten bir bólegin sport maydanshası iyelegen. Qalǵan bólegi jolaqlar hám gúlzarlıqtan ibarat. Gúlzarlıq hám jolaqlardıń maydanı neshe kvadrat metr?

667.

Perimetri berilgen tuwrımúyeshliktiń perimetrine teń bolǵan basqa tuwrımúyeshlik sızıń:

673.

Kerekli sanlardı qoyıń:

$$4 \text{ dm}^2 = \square \text{ sm}^2$$

$$250 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2 \square \text{ sm}^2$$

$$300 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$2 \text{ dm } 6 \text{ sm} = \square \text{ sm}$$

674.

Qaldıqlı bóliwdi orınláń:

$$350 : 80 \quad | \quad 800 : 90 \quad | \quad 600 : 70 \quad | \quad 290 : 40$$

675.

Máselelerdiń sheshiliwin salıstırıń:

1) Gálle jıyın-teriminde bir kúnde bir júk mashinasınıń shofyori 5 márte, ekinshi shofyor 3 márte qatnadı hám hár saparı birdey muǵdarda dán tasıdı. Eger 1-shofyor 2-shofyorga qaraǵanda 10 t artıq dán tasıǵan bolsa, hár bir shofyor qanshadan dán tasıǵan?

2) Bir shofyor bir kúnde 25 t, ekinshisi 15 t dán tasıdı. Birinshi shofyor ekinshi shofyorga qaraǵanda 2 ge artıq qatnaǵan bolsa, hár bir shofyor neshe márteden qatnaǵan?

676.

1) 1001 súttan 8 kg sır alıadı. 50001 súttan qansha sır alıw múmkin?

2) 3 m shıt ushın tólengen pul 14 m siylege tólengen pulǵa teń. Eger bir metr shıt 1400 swm tursa, bir metr siyle qansha turatuǵınlıǵın tabıń.

677. Maydanı 80 m^2 qa teń bolǵan tuwrımúyeshliktiń tárepleriniń uzınlıqları qanday bolıwı múmkin?

678. Teńsizliklerdi tekseriń:

$$216 \cdot 70 > 216 \cdot 17$$

$$267 \cdot 34 < 267 \cdot (4 \cdot 8)$$

679.

$$670 \cdot 308 + 520 \cdot 805$$

$$300 \cdot 270 - 18 \cdot 2040$$

680.

Dáslep kóbeymede yaki tiyindide neshe cifr shıǵatuǵının anıqlań, keyin mısallardı sheshiń. Keri ámeller járdeminde juwapların tekseriń:

$$7005 \cdot 4$$

$$2011 \cdot 7$$

$$1206 : 6$$

$$2808 : 4$$

Eki tańbalı hám úsh tańbalı sanǵa bóliw

681. 1) 686 sanı 98 ge qalay bólingenin kórip shıǵıń.

$\begin{array}{r} 68698 \\ - 6867 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 22456 \\ - 2244 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 29332 \\ - 2889 \\ \hline 5 \end{array}$
--	--	--

Túsindiriw: 98 nı 686 ǵa bóliw kerek.

Bólemiz: Tiyindidegi cifrdı ańsat tabıw ushın 686 nı 98 ge emes, 90 ǵa bólemiz.

Bólemiz: 686 nı 90 ǵa. Bunıń ushın 68 di 9 ǵa bólemiz. 7 shıǵadı. Bul sıraw cifrı, onı tuwrıdan-tuwrı tiyindige jazıw múmkin emes, sebebi 686 nı 98 ge emes, 90 ǵa bóldik. Sonıń ushın dáslep 7 cifrı tuwrı keliw-kelmesligin tekserip kóriw kerek.

Kóbeytemiz: 98 di 7 ge kóbeytemiz. 686 payda boladı. Demek, 7 cıfırı tuwrı tańlanǵan. Onı tiyindige jazamız.

2) Ekinshi mısaldıń sheshiliwin túsindirıń. Úshinshi mısalda bóliwde qaldıq qalay payda etilgenin túsindirıń.

3) Jazıwı boyınsha 225 sanı 75 ke qalay bólingenin túsindirıń.

$$\begin{array}{r|l} 225 & 75 \\ - 225 & 3 \\ \hline & 0 \end{array}$$

682. $564 : 94$ $390 : 78$ $252 : 84$ $261 : 29$

683. 84 balta tayarlaw ushın 75 kg polat sarplandı. Sonday 336 balta tayarlaw ushın qansha polat kerek boladı?

684. Egis maydanı tuwrımúyeshlik formasına iye. Onıń uzınlıǵı 40 m, eni bolsa 30 m. Maydannıń besten bir bólegin palız eginleri, qalǵan bólegin kartoshka iyelegen. Kartoshka ushın ajratılǵan jerdiń maydanın tabıń.

685. $(200\,000 - 8\,325 \cdot 4) : 100$ $87 \cdot 93$ $604 \cdot 12$

686. Qaldıqlı bóliw qalay orınlanǵanın kórip shıǵıń:

48378	59284	29192
4686	5887	2763
15	4	15

Eki tańbalı sanǵa qaldıqlı bóliwde de tap qaldıqsız bóliwdegi sıyaqlı pikir júrgiziledi.

687. Tiyindi hám qaldıqtı tabıń:

$$682 : 96 \quad | \quad 511 : 63 \quad | \quad 340 : 37 \quad | \quad 581 : 72$$

688. Bir avtomat úskene hár saatta 69, ekinshi avtomat 84 oyınshıq tayarlaydı. Eger bir kún dawamında birinshi avtomat 552 oyınshıq tayarlağan bolsa, eki avtomat birgelikte neshe oyınshıq tayarlağan?

689. Oqıwshılardıń eki toparı 100 qap kartoshka terdi. Eger I topar 2450 kg hám II topar 2550 kg kartoshka tergen bolsa, hár bir topar neshe qaptan kartoshka tergen?

690. Sayaxatshılar kemede 83 saat júzdi. Bul waqıtta sutka hám saatlarda ańlatıń.

691. Teńlemelerdi sheshiń:

$$70\,009 - x = 29\,368 + 19\,046 \quad | \quad 4\,214 : x = 623 : 89$$

692. Bóliw qalay orınlanganlıgın kórip shıgıń:

3	1	2	2	4	1	4	7	2	4	6	6	1	4	2	8	3
2	4	7	3		1	3	8	3	2		5	8	7	7	4	
7	2	.	.		9	2	.	.		3	3	2	.	.		
7	2				9	2				3	3	2				
0					0					0						

Túsindiriw: 6142 sanın 83 ke bóliw kerek.

Bólemiz: 6142 ni 83 ke emes, 80 ge bólemiz.

Onlıqlardı bólemiz: 614 onl. — birinshi tolıq emes bóliniwshi. Demek, tiyindide eki cifr boladı.

Bólemiz: 614 ti 80 ge. Bunıń ushın 61 di 8 ge bólemiz, 7 shıǵadı. Bul sıraw cıfrı bolǵanı ushın onı tekserip kóremiz.

Kóbeytemiz: 83 ti 7 ge. 581 payda boladı. 7 cıfrı durıs tabılǵan. Onı tiyindige jazamız.

Alamız: 614 ten 581 di, 33 shıǵadı. Bul — qaldıq.

Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız: $33 < 83$.

Demek, bóliwdi dawam ettiriw múmkin.

Birliklerdi bólemiz: 33 onlıq — bul 330 birlik, jáne 2 birlik, barlıǵı 332 birlik. Bul ekinshi tolıq emes bóliniwshi.

Túsindiriwdi dawam ettiriń.

Ekinshi mısaldıń sheshiliwin túsindirıń.

693. Bóliwdi túsindirip orınlań:

Keltirilgen rejeden paydalanıń:

1) Birinshi tolıq emes bóliniwshini aytır. Tiyindide neshe cıfr bolıwın anıqlań.

2) Tiyindiniń 1-cıfrın qalay tapqanıńızdı aytır.

3) Ekinshi tolıq emes bóliniwshini aytır.

4) Tiyindiniń 2-cıfrın qalay tapqanıńızdı aytır.

5) Tiyindiniń cıfrların durıs tapqanıńızdı tekseriń.

1 176 : 49 | 5 096 : 56 | 350 · 428 : 700

694. Máselelerdi sheshiń hám sheshiliw usılların salıstırıń:

1) Digirmangá 39 qap biyday hám 27 qap arpa keltirildi. Arpaǵa qaraǵanda 840 kg kóp biyday keltirildi. Biyday hám arpa salınǵan qaplar birdey massaǵa iye bolsa, neshe kilogramm biyday hám arpa alıp kelingен?

2) Digirmanğa birdey qaplarda 2730 kg biyday hám tap sonday qaplarda 1890 kg arpa keltirildi. Biyday arpağa qaraǵanda 12 qap kóp keltirildi. Neshe qap biyday hám neshe qap arpa alıp kelingeni?

695. Dúkánǵa hárbiri 50 kg bolǵan 4 qap un alıp kelindi. Unnıń barlıǵı 2 kg nan qaǵaz qaltalarǵa salındı. Neshe qaǵaz qalta kerek bolǵan?

696. 124 440 : 60 | 228 090 : 30 | 4 273 · 83 | 3 148 · 75

697. 693-shınıǵıwda keltirilgen jobadan paydalanıp, bóliw qalay orınlanǵanlıǵın túsindirini:

$$\begin{array}{r}
 \underline{44748} \overline{)36} \\
 \underline{36} \\
 87 \\
 \underline{87} \\
 72 \\
 \underline{72} \\
 154 \\
 \underline{154} \\
 144 \\
 \underline{144} \\
 108 \\
 \underline{108} \\
 0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 \underline{162288} \overline{)42} \\
 \underline{126} \\
 362 \\
 \underline{362} \\
 336 \\
 \underline{336} \\
 268 \\
 \underline{268} \\
 252 \\
 \underline{252} \\
 168 \\
 \underline{168} \\
 0
 \end{array}$$

698. 23 115 : 67 | 93 342 : 94 | 293 017 : 71 · 39

699. Joba boyınsha tokar 27 kúnde 756 detal tayarlawı kerek edi. Eger tokar hár kúni 36 detal tayarlaǵan bolsa, ol jobanı múddetinde orınlaǵan ba? Máseledegi maǵlıwmatlar boyınsha jáne nelerdi biliw múmkin?

700. Teñsizlik durıs bolatuǵınday etip x tiń ornına qanday eń úlken sandı qoyıw múmkin:

$$600 - x > 150 ?$$

701.

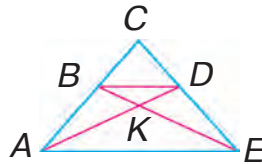
Tuwrımúyeshliktiń uzunlıǵı 4 dm hám eni onnan 1 dm 5 sm qısqa. Tuwrımúyeshliktiń perimetrin hám maydanın tabıń. (Tárepleriniń uzunlıǵın santimetrlerde ańlatıń).

702.

1) BD kesindisi ulıwma tárep bolǵan bes figuranı aytıń.

2) AE tárepi qaysı figuralar ushın ulıwma tárepi boladı.

703. Bóliw waqtında tiyindiniń sınaw cıfır geyde tuwrı kelmeydi, onı ózgertiw gerek boladı.

Túsindiriw: 184 ti 23 ke bóliw gerek.

Bólemiz: 184 ti 20 ǵa. Bunıń ushın 18 di 2 ge bólemiz, 9 shıǵadı. 9 — sınaw cıfır, onı tekserip kóremiz.

Kóbeytemiz: 23 ti 9 ǵa, 207 shıǵadı, bul 184 ten úlken, demek, tiyindide 9 dan kishi cıfırdı alıw gerek.

8 di tekserip kóremiz. 23 ti 8 ge kóbeytsek, 184 shıǵadı. 8 cıfır tuwrı keledi.

Demek, tiyindi 8.

704. Túsindirip sheshiń:

$$273 : 39 \quad | \quad 288 : 48 \quad | \quad 168 : 28 \quad | \quad 259 : 37$$

705. Kósheniń uzınlıǵı 600 m, eni bolsa 12 m. Usı kóshe asfaltlandı. Hár 100 m² qa 3 t asfalt ketti. Ulıwma kóshege qansha asfalt kerek bolǵan?

706. Ańlatpa dúziń hám mánisin esaplań:

1) 407 hám 374 sanlarınıń kóbeymesin 10578 kemeyttiriń;

2) 2148 hám 1954 sanlarınıń ayırmasın 37 ge kóbeytiń;

3) 1357 hám 983 sanlarınıń qosındısın 26 ese arttırıń.

707. Rayonǵa 2 júk poezdında 1824 t qurılıs materialı alıp kelindi. Birinshi poezdda 24 vagon, ekinshi poezdda bolsa 33 vagon bar edi. Hár bir poezdda neshe tonnadan qurılıs materialı alıp kelingen?

708. 256302 : 87 | 181366 : 59 | 483 · 250 : 75

709. 45 kg 050 g : 85 g | 3 m : 25 sm | 10 t – 10 kg
52 m 03 sm : 43 sm | 2 t : 25 kg | 10 m – 10 sm

710. Máselelerdi sheshiń hám sheshiliw usılların salıstırıń.

1) Bir shofyor júk mashinasında 128 t, ekinshi shofyor bolsa 224 t qum alıp keldi. Birinshi shofyor 3 ke kem qatnadı. Hár bir shofyor neshe márte qatnaǵan?

2) Eki shofyor júk mashinalarında qum alıp keldi. Birinshisi 7 márte, ekinshisi 4 márte qatnadı. Birinshi shofyor 96 t kóp qum alıp keldi. Hár bir shofyor qansha qum keltirgen?

711. Teńlemelerdi sheshiń:

$$x : 12 = 2040 \quad 174 : x = 29 \quad 36 \cdot x = 3600$$

712. Eger $b = 896$ m; $b = 3104$ kg bolsa, $b : 32$ ańlatpasınıń mánisin esaplań.

713. Teńlikti tekseriń:

$$1428 : 42 = 2856 : 84$$

$$5408 - 936 = 5208 - 736$$

714. $34872 : 8$ $2814 : 67$ $8900 : 50$

$10297 : 7$ $936 : 26$ $41925 : 65$

715. Máselelerdi sheshiń hám sheshimlerin sa-
listiriń:

1) Atlı bir qıylı tezlikte 65 km jol júrdi. Ol toqtaǵanǵa shekem 3 saat, toqtaǵannan soń jáne 2 saat júrdi. Atlı toqtaǵanǵa shekem hám toqtaǵannan soń neshe kilometr jol júrgen?

2) Atlı toqtaǵanǵa shekem 39 km, toqtaǵannan soń 26 km jol júrdi. Ol 5 saat jolda júrdi. Eger atlı birdey tezlik penen júrgen bolsa, toqtaǵanǵa shekem neshe saat, toqtaǵannan soń neshe saat jol júrgen?

716. $9210 : 30$ | $7410 : 13$ | $243144 : 72$

717. Qaldıqlı bóliwdi orınlań:

$314 : 47$ | $605 : 64$ | $584 : 83$

718. Qawsırmalardı sonday etip qoyıń, teńlikler durıs bolsın:

$$160 : 5 + 3 \cdot 5 = 100$$

$$160 : 5 + 3 \cdot 5 = 8$$

$$160 : 5 + 3 \cdot 5 = 175$$

719.

Ańlatpalardı salıstırıń:

$47 \cdot 10 + 47 \cdot 3$ hám $47 \cdot 10 \cdot 3$ | $720 : 10 : 6$ hám $720 : 60$

720.

Eki poezd bir waqıtta bir-birine qarap jolǵa shıqtı. 1-poezddiń tezligi 65 km/saat hám 2-poezddiń tezligi 70 km/saat. Eger olar ushırasqanǵa shekem 2-poezd 280 km júrgen bolsa, 1-poezd qansha jol júrgen?

Máseleler

721. 1) Bóliw qalay orınlanǵanlıǵın túsindirıń:

$$\begin{array}{r|l} 42320 & 46 \\ - 414 & \underline{920} \\ \hline - 92 & \dots \\ \hline 92 & \\ - 0 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 21708 & 27 \\ - 216 & \underline{804} \\ \hline - 10 & \dots \\ \hline 0 & \\ - 108 & \\ \hline 108 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 190228 & 38 \\ - 190 & \underline{5006} \\ \hline - 2 & \dots \\ \hline 0 & \\ - 22 & \\ \hline 0 & \\ - 228 & \\ \hline 228 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

2) Usı esaplawlar salıstırmalı túrde qalay qısqa jazılǵanın kórip shıǵıń:

$$\begin{array}{r|l} 42320 & 46 \\ - 414 & \underline{920} \\ \hline - 92 & \dots \\ \hline 92 & \\ - 0 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 21708 & 27 \\ - 216 & \underline{804} \\ \hline - 108 & \dots \\ \hline 108 & \\ - 0 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 190228 & 38 \\ - 190 & \underline{5006} \\ \hline - 228 & \dots \\ \hline 228 & \\ - 0 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$722. \quad 39\,520 : 52 \qquad 30\,668 : 34 \\ 164\,807 : 29 \qquad 9\,483 : 29$$

723. Velosipedshi bir saat 14 km/saat tezlik penen, eki saat 15 km/saat tezlik penen hám jáne bir saat 12 km/saat tezlik penen júrdi. Máseleniń shártlerinen paydalanıp, tómendegi ańlatpalar neni bildiriwin túsindiriń:

- 1) $1 + 2 + 1$; 2) $14 + 15 \cdot 2 + 12$;
3) $(14 + 15 \cdot 2 + 12) : (1 + 2 + 1)$

724. Fevral ayında 24 jumıs kúnde fabrika 5184 jup ayaq kiyim hám mart ayında 27 jumıs kúnde 6426 jup ayaq kiyim islep shıǵardı. Fabrika mart ayında fevralǵa qaraǵanda kúnine qansha artıq ayaq kiyim islep shıǵarǵan?

725. 1) Pikirler menen tanısamız.

Túlkiniń pikiri durıs pa yaki nadurıs pa?

2) Tóمندegi pikirler durıs pa yaki nadurıs pa?

Tashkent — Ózbekistannıń paytaxtı.

Fevral 30 kúnнен ibarat.

11 — eń kishi eki tańbalı san.

1 — eń kishi san emes.

Bes úshten úlken.

$5 \cdot 8 = 40$ ekeni nadurıs.

$9 + 6 = 15$ ekeni nadurıs.

Durıs yaki nadurıs ekenligi haqqında aytıw múmkin bolǵan xabar gáp **pikir** dep ataladı.

726.

Kesteni toltırın:

a	408	1080	1632	2592	7344
$a \cdot 32$					
$a : 24$					

727.

Perimetri 12 sm bolǵan kvadrat sızırn. Usı kvadrattırn maydanın esaplań.

728.

Túsindirip sheshiń:

$149\,850 : 37$ | $393\,470 : 49$ | $120\,600 : 18$

729.

$325\,080 : 54$ | $401\,200 : 17$ | $300\,000 - 609 \cdot 235$

730.

Máselelerdi sheshiń hám sheshiliwin salıstırın:

1) Tigiwshi birinshi kúni 10, ekinshi kúni 8 súlgi tikti. Barlıq súlgiler ushın 36 m gezleme saprandı. Tigiwshi hár kúni neshe metr gezleme sarplaǵan?

2) Tigiwshi 2 kúnde 18 súlgi tikti. Ol birinshi kún 20 m, ekinshi kún 16 m gezleme sarpladı. Tigiwshi birinshi kún neshe súlgi tikken? Ekinshi kún-she?

731. Gápplerdi oqırń. Olardan qaysıları pikir boladı? Eger 3 ti 8 ge kóbeytsek, 32 payda boladı. $48 : 6 = 8$.

Saat neshe boldı?

Búgin kim kelmedi?

Men muzıka mektebinde oqıyman.

Men — úgilimen.

$18 - 6 > 3$.

Tınıshlıqtı saqlań!

Jańa jılıńız benen!

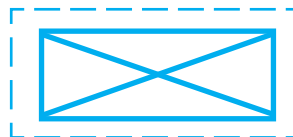
732. Tuwrımúyeshliktiń maydanı 360 sm^2 , tárep-lerinen biri (uzınlığı) 30 sm. Perimetri sol tuwrımúyeshliktiń perimetrine teń bolǵan kvadrattıń maydanın tabıń.

733.

Keste boyınsha ápiwayı máseleler dúziń hám olardı sheshiń.

Tuwrımúyeshliktiń uzınlığı	Tuwrımúyeshliktiń eni	Tuwrımúyeshliktiń maydanı
?	8 sm	80 sm^2
30 sm	?	150 sm^2
40 sm	10 sm	?

734. Sızılmada neshe úshmúyeshlik súwretlengen?

735. 1) Bóliw qalay orınlanganlıǵın kórip shıǵıń:

$$\begin{array}{r|l} \begin{array}{r} 2226 \overline{)318} \\ \underline{2226} \\ 0 \end{array} & \begin{array}{r} 1410 \overline{)235} \\ \underline{1410} \\ 0 \end{array} \end{array}$$

Túsindiriw: 2226 sanın 318 ge bóliw ke-
rek.

Bólemiz: Tiyndiniń cıfırın tabıw ańsat bolıwı
ushın 2226 nı 318 ge emes, 300 ge bólemiz.

Bólemiz: 2226 nı 300 ge, bunıń ushın 22 ni
3 ke bólemiz, tiyndide 7 kelip shıǵadı. Bul
sınaw cıfır, onı tekseremiz.

Kóbeytemiz: 318 di 7 ge, 2226 payda bo-
ladı. Demek, 7 cıfır durıs tabılǵan.

2) 1410 sanı 235 ke qalay bólingenin túsın-
diriń.

736. 1) Bóliwdi túsindirip orınlań:

$$5216 : 652 \quad | \quad 6489 : 927 \quad | \quad 7506 : 834 \quad | \quad 2548 : 637$$

2) Sonday túsindiriw menen tiyindi hám
qaldıqtı tabıń:

$$986 : 252 \quad | \quad 792 : 164 \quad | \quad 3816 : 524 \quad | \quad 4335 : 736$$

737. Máselelerdi oqıń. Ańlatpalar qaysı másele
ushın jazılǵan hám olar neni ańlatıwın aytıń.

1) Tuwrımúyeshliktiń uzınlıǵı 15 sm, eni bol-
sa 3 ese qısqa. Tuwrımúyeshliktiń perimetrin
hám maydanın tabıń.

2) Tuwrımúyeshliktiń uzınlıǵı 15 sm, eni bolsa 3 sm qısqa. Tuwrımúyeshliktiń perimetrin hám maydanın tabıń.

Sheshiliwi:

$15 : 3$	$15 - 3$
$(15 + 15 : 3) \cdot 2$	$(15 + (15 - 3)) \cdot 2$
$15 \cdot (15 : 3)$	$15 \cdot (15 - 3)$

738. Bos ketekshelerdi toltrıń:

$4 \text{ km } 50 \text{ m} = \square \text{ m}$	$6 \text{ t } 840 \text{ kg} = \square \text{ kg}$
$3 \text{ sutka } 12 \text{ saat} = \square \text{ saat}$	$240 \text{ s} = \square \text{ min}$

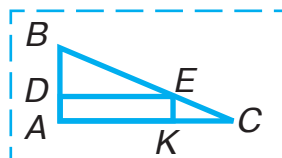
739.

$17052 : 28$	$108120 : 53$	$5085 : 565$
$14700 : 42$	$212520 : 69$	$7128 : 891$

740.

Sızılmada neshe tuwrımúyeshlik bar? Neshe tórtmúyeshlik bar? Neshe úshmúyeshlik bar?

741. 1) Bóliw qalay orınlanǵanın kórip shıǵıń:

$\begin{array}{r} 8932 \\ - 638 \\ \hline 2552 \\ - 2552 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 319 \\ \cdot 28 \\ \hline 2552 \end{array}$	$\begin{array}{r} 12780 \\ - 1136 \\ \hline 1420 \\ - 1420 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 284 \\ \cdot 45 \\ \hline 1420 \end{array}$
---	---	---	---

Túsindiriw: 8932 sanın 319 ǵa bóliw kerek. Tiyindide eki cifr boladı, sebebi $893 > 319$.

Onlıqlardı bólemiz: 893 onlıq — birinshi tolıq emes bóliniwshi.

893 onlıqtı 300 ge bólemiz, 2 shıǵadı. 2 — sınav cıfrı. Onı tekserip kóremiz.

Kóbeytemiz: 319 dı 2 ge, 638 kelip shıǵadı. 2 cıfrı tuwrı keledi. Onı tiyindige jazamız.

Alamız: 893 onlıqtan 638 onlıqtı, 255 qaladı. Qaldıqtı bóliwshi menen salıstıramız:
 $255 < 319$.

Demek, bóliwdi dawam ettiriw múmkin.

Birliklerdi bólemiz: 255 onl. — bul 2550 birlik, jáne 2 birlik. Barlıǵı bolıp 2552 birlik. Bul ekinshi tolıq emes bóliniwshi.

Bóliwdi dawam ettiriń.

2) 12780 sanı 284 ke qalay bólingenin tú-sindirıń.

742. $14625 : 325$ | $45216 : 628$ | $62856 : 873$

743. $36648 : 18$ $186217 : 31 + 209 \cdot 216$
 $151034 : 26$ $252324 : 489 : 43 + 908$

744. Sayaxatshılar kún boyı 22 km jol júrdi. Olar 3 saat 4 km/saat tezlik penen júrdi. Qalǵan joldı 5 km/saat tezlik penen ótti. Sayaxatshılar neshe saat jolda bolǵan?

745. Tuwrımúyeshliktiń eni 10 sm, uzınlıǵı bolsa eni-nen 7 ese úlken. Tuwrımúyeshliktiń maydanı qanshaǵa teń?

746. Eger $a = 306$ bolsa, $452 \cdot a$ ańlatpasınıń má-nisin tabıń.

747. Bóliwdi orınlań hám sheshimdi tekseriń:

$$140954:473 \quad | \quad 199375:625 \quad | \quad 557768:452$$

748. Kestedegi maǵlıwmatlar boyınsha dúzilgen hár-bir ańlatpa neni bildiriwin túsindiriń:

Aralıq	45 km	60 km
Háreketleniw waqtı	3 saat	3 saat

$$45 : 3 \qquad 45 + 60 \qquad (45 + 60) : 3$$

$$60 : 3 \qquad 60 - 45 \qquad (60 - 45) : 3$$

749. Eki poezd bir waqıtta bir-birine qarap jolǵa shıqtı. Birinshi poezd 70 km/saat, ekinshisi 64 km/saat tezlik penen júrdi. Ekinshi poezd ushırasqanǵa shekem 192 km joldı basıp ótti. Birinshi poezd ushırasqanǵa shekem qanday aralıqtı basıp ótken?

750. Teńlemelerdi sheshiń:

$$x : 14 - 6045 = 5533 \qquad 30336 : x + 537 = 921$$

751. 1) Centnerlerde ańlatıń: 65 t, 800 kg, 300 kg.

2) Decimetrlerde ańlatıń: 70 sm, 2 m, 16 m.

752. 4 t – 5 c 240 kg + 700 kg

5 saat – 12 min 450 m + 500 m

3 min – 40 s 7 dm – 9 sm

753. Tiyindiniń birinshi cıfrın sınavda 10 sanı payda bolatuǵın jaǵdayda sınav cıfrın anıqlaw usılın qarap shıǵıń:

1	0	8	0	1	3	5	1	3	5	1	3	5
1	0	8	0	8	×	9	×	8				
			0	1	2	1	5	1	0	8	0	

Túsindiriw: 1080 di 135 ke bóliw kerek.

Bólemiz: 1080 di 100 ge. 10 shıǵadı, biraq 10 sanı tiyindiniń sınav cifrı bolmaydı, sebebi tańbada eń úlken birlik 9. 9 dı alamız.

Kóbeytemiz: Tekseremiz: 135 ti 9 ǵa kóbeytemiz, 1215 shıǵadı, bul 1080 nen úlken, demek, tiyindi 9 dan kishi bolıwı kerek. 8 di tekserip kóremiz.

Tekseremiz: 135 ti 8 ge kóbeytemiz, 1080 shıǵadı. Tiyindi 8.

754. $1026 : 171$ | $15168 : 237$ | $125256 : 408$

755. Oqıwshılar eki atızǵa pomidor nálin otırǵızdı. Birinshi atızǵa ekinshisine qaraǵanda 720 túp artıq nál otırǵızdı. Eger birinshi atızdıń maydanı 500 m^2 , ekinshi atızdıń maydanı 320 m^2 bolsa, hár bir atızǵa neshe túpten pomidor náli egilgenligin esaplań.

756. Gerbish óriwshi eki usta birgelikte islep 119920 gerbish órdi. Birinshi usta 17 kún islep, kúnine 2860 gerbishten órdi. Qalǵan gerbishti ekinshi usta 23 kúnde órdi. Ekinshi usta hár kúni neshe gerbishten órgen?

757. Qawsırmalardı teńlikler durıs bolatuǵınday etip qoyıń:

$$180 : 5 + 4 \cdot 5 = 56$$

$$180 : 5 + 4 \cdot 5 = 100$$

758.

$$14\ 824 : 436$$

$$57\ 342 : 114$$

$$356 \cdot 802$$

$$92\ 232 : 427$$

$$66\ 447 : 321$$

$$604 \cdot 520$$

759. Ketekshelerdiń ornına $>$, $<$ yamasa $=$ belgilerinen sáykesin qoyıń:

$$7\ \text{km}\ 046\ \text{m} \square 460\ \text{m}$$

$$32\ 020\ \text{kg} \square 32\ \text{t}\ 020\ \text{kg}$$

760. Bóliw qalay orınlanganlıǵın túsindiriy:

181632258	180480376
-1806	-1504
-1032	-3008
1032	3008
0	0

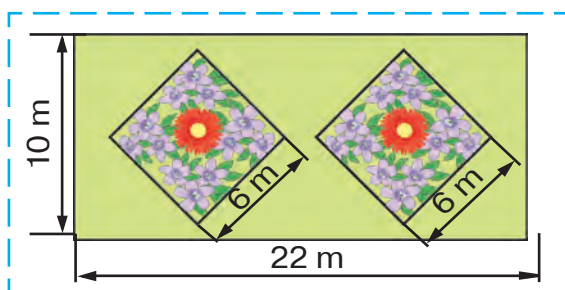
761. $498\ 681 : 827$ $145\ 070 : 163$ $163\ 449 : 381$

762. Mektepke televizor, printer, kompyuter satıp alınıp, hámmesine 408 000 swm tólendi. Televizordıń bahası 112 000 swm, televizor menen printer birgelikte 211 000 swm tursa, printer qansha turadı hám kompyuter qansha turadı?

763. 1) Janılıǵı quyıw shaqapshasınan bir waqıtta qarama-qarsı jóneliste eki avtomobil jolǵa shıqtı. Olardıń biriniń tezligi 60 km/saat, ekinshisiniń tezligi 70 km/saat. 3 saattan keyin avtomobiller arasındaqı aralıq neshe kilometr boladı?

2) Máseleni sonday etip ózgerttiriń, onıń she-shimi $(390 - 70 \cdot 3) : 3 = 60$ (km/saat) bolsın.

- 764.** Tuwrımúyeshlik formasındaǵı maydanniń uzun-lıǵı 22 m, eni 10 m. Usı maydanniń ortasında kvadrat formasında eki birdey gúlzarlıq ajıra-tıldı. Eger gúlzarlıq (kvadrat)tırń tárepi 6 m bol-sa, qalǵan jerdiń maydanın tabıń.

- 765.** $936 : 117$ | $872 : 218$ | $2562 : 427$ | $7254 : 806$

- 766.** Teńleme dúzip sheshiń:

1) Eger 1873 ti belgisiz sanǵa kemeytirsek, 227 kelip shıǵadı.

2) Eger belgisiz sandı 60 márte kemeytirsek, 137 kelip shıǵadı.

- 767.** Qaldıqlı bóliw qalay orınlanǵanlıǵın túsindir:ń:

	3	9	4	8	6	8	4				2	9	0	7	0	9	7	6	5	
-						3	3	6			4	7	0				2	2	9	5
								5	8	8							6	1	2	0
								5	8	8							6	1	2	0
										6										9

768. Qaldıqlı bóliwdi orınlań:
133 253 : 47 | 835 679 : 214 | 715 536 : 345

769. 26 kg 372 g : 38 – 22 kg 088 g : 44

770. Velosipedshi 4 saatta 40 km jol júrdi. Qayıtıwda onıń tezligi saatına 2 km ge kem boldı. Qayıtıwğa ol neshe saat sarpladı?

Tómendegi ańlatpalardıń qaysı biri máseleniń sheshiliwine sáykes keledi:

(40 : 4 – 2) + 40; | 40 : (40 : 4 – 2); | 40 : 4 + 2?

771.

Mektep ustaxanası ushın aldın 15, keyin 8 balta alındı. Keyingisine dáslep kisinen 1120 swm kem tólendi. Bir balta qansha turadı?

772.

275 · 48 – 6 306

947 + 38 753 : 271

52 200 : 600 · 64

7 800 : 300 · 98

773. Pishiwshiler 1 ay dawamında 7 236 dm² terini tejep qaldı. Eger hár jup ayaq kiyimge 18 dm² teri sarplansa, tejelgen teri esabına jáne neshe jup ayaq kiyim tigiw múmkin?

774. Jumısshı reje boyınsha 21 jumıs kúnde 945 detal tayarlawı kerek. Biraq, ol rejeni múddetinen aldın 15 jumıs kúnde orınladı. Jumısshı kúnine rejedegiden qansha artıq detal tayarlağan?

775. Arasındaǵı aralıq 520 km bolǵan eki qaladan bir waqıtta bir-birine qarap eki poezd jolǵa shıqtı hám 4 saattan keyin ushırastı. Poezd-

lardıń biriniń tezligi 60 km/saat. Bul ańlatpalar neni bildiredi:

1) $520 : 4$

3) $60 \cdot 4$

2) $520 : 4 - 60$

4) $520 - 60 \cdot 4$

776. 1) Mısal durıs orınlanǵanlıǵın tekseriń. Ne ushın ámeller sonday tártipte orınlanǵan?

$$1508 \cdot 98 + 53119 - (4085 - 34354 : 89) = 197204$$

$\begin{array}{r} - 34354 \overline{) 89} \\ \underline{267} \\ 765 \\ \underline{712} \\ 534 \\ \underline{534} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \overset{\cdot}{4} \overset{\cdot}{0} \overset{\cdot}{8} \overset{\cdot}{5} \\ - 386 \\ \hline 3699 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 1508 \\ \quad 98 \\ \hline 12064 \\ + 13572 \\ \hline 147784 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 147784 \\ \quad 53119 \\ \hline 200903 \end{array}$	$\begin{array}{r} \overset{\cdot}{2} \overset{\cdot}{0} \overset{\cdot}{0} \overset{\cdot}{9} \overset{\cdot}{0} \overset{\cdot}{3} \\ - 3699 \\ \hline 197204 \end{array}$
--	--	--	---	---

2) Mısallardı sheshiń:

$$(988 + 2715 \cdot 38) : 19 \quad | \quad (1000 - 10586 : 79) \cdot 25$$

777.

$7552 : 472$

$2002 : 143$

$7448 : 931$

$5453 : 287$

$6600 : 264$

$5446 : 389$

778.

Baǵda túske shekem 444 kg, tústen keyin 348 kg almurt terildi. Terilgen almurtlar 12 kg nan yashiklerge salındı. Neshe yashik kerek?

779.

Máselelerdi sheshiń hám sheshiliwin salıstırıń:

1) Oqıwshılar eki atızdan 234 kg palız ónimlerin jınap aldı. Birinshisiniń maydanı 48 m^2 ,

ekinshisiniki 30 m^2 . Hárqaysı atızdan neshe kilogramnan palız ónimi jıynap alınǵan?

2) Oqıwshılar bir atızdan 144 kg , ekinshi atızdan 90 kg palız ónimin jıynadı. Atızlardıń ulıwma maydanı 78 m^2 . Hár bir atızdıń maydanın tabırń.

780. $(47926 + 50378) : (2101 - 1845) \mid 556928 : 304$

781. Júk mashinasına ulıwma massası 3115 kg bolǵan 17 motocikl hám 24 motoroller júklendi. Eger bir motocikldiń massası 107 kg bolsa, motorollerdiń massasın tabırń.

782. Teńsizlik dúziń hám olardı tekseriń:

1) 7020 hám 90 sanlarınıń tiyindisi 5030 hám 4961 sanlarınıń ayırmasınan úlken.

2) 704 hám 42 sanlarınıń kóbeymesi 26470 hám 3704 sanlarınıń qosındısınan kishi.

783.

Aldın tokar qolda, bir jumıs kúnde 78 detal tayarlaytuǵın edi. Házir avtomat járdeminde bir jumıs kúnde sonday 14820 detal tayarlaydı. Tokardıń házirgi jumıs ónimi burınǵıǵa qaraǵanda neshe ese artıq?

784.

$30000 - 33781 : 83 + 8076$
 $63094 + 4060 \cdot 84 - 6285$

785.

Ákesi hám eki balası 24 túp nál ekti. Balaları qansha nál ekken bolsa, ákesi de sonsha nál ekti. Balalar bolsa óz ara teń sanda náller ekti. Hár bir balası neshe nálden ekken?

786. Kóp qabatlı jaydağı ramalarğa ayna salıw ushın 486 ayna sarplandı. Dem alıw úyindegi ramalarğa 432 ayna sarplandı. Dem alıw úyinde kóp qabatlı jayğa qarağanda 9 rama kem. Barlığı bolıp neshe ramağa ayna salınğan?

787. $26 \text{ t } 496 \text{ kg} : 46$ $202 \text{ m } 02 \text{ sm} : 37$

788. $736200 : 18 - 640096 : 32 + 9876 : 12$

789. Bir dúkánğa 432 kg konfeta 27 bir qıylı qutıda alıp kelindi. Ekinshi dúkánğa tap sonday qutılarda 848 kg konfeta alıp kelindi. Ekinshi dúkánğa neshe qutı konfeta alıp kelingen?

790. $10920 : 39 + 608 \cdot 34$ $362 \cdot 298$

 $18495 : 27 + 475 \cdot 18$ $302841 : 627$

791. Tuwrımúyeshlik formasındağı jer maydanınıń uzınlıǵı 85 m, eni 64 m. Usı jer maydanında salınğan úy 160 m^2 maydandı iyeleydi. Eger qalğan jerdiń yarımı baǵ bolsa, baǵdıń maydanın tabıń.

792. Tirkemeli mashinada 1080 c geshirdi tasıw kerek. Hár saparı mashınaǵa 30 c, tirkemege onnan 2 ese kem geshir júklenedi. Barlıq geshirdi tasıw ushın mashina neshe márte qatnaydı?

793. 1) Aeroporttan bir waqıtta eki samolyot qarama-qarsı tárepke qaray ushıp ketti. 10 minuttan keyin olar arasındağı aralıq 270 km

boldı. Eger 1-samolyottıń tezligi 15 km/min bolsa, 2-samolyottıń tezligin tabıń.

2) $600 : 6 - 55$ ańlatpası boyınsha joqarıdaǵıǵa uqsas másele dúziń.

794. $127410 : 274 + 307200 : 480 - 1085 : 31$

795. Dúkanda bir kúnde 24 kg alma hám 40 kg erik vareniesi satıldı. Eger bankalar birdey bolıp, erik vareniesinen 8 banka artıq satılǵanı belgili bolsa, varenieniń hárbir túrinen neshe bankadan satılǵan?

796. $48984 : 52$ | $8820 : 28$ | $10000 - 284 \cdot 35$
 $91375 : 43$ | $1904 : 34$ | $9999 + 8 \cdot 4356$

797. Qurılısqa 120 t qum alıp keliw ushın bir júk mashinası 40 márte qatnawı kerek. Basqa mashina bul qumdı 24 márte qatnaǵanda tasıydı. Eger eki mashina birgelikte islese, qumdı tasıw ushın olar neshe márteden qatnawı kerek?

798. Sportshılar jataqxanasında 128 basketbolshı, olardan 2 ese kem futbolshılar jasaydı. Eger hárbir qabatta 24 sportshı jasaytuǵın bolsa, jataqxana neshe qabattan ibarat ekenligin tabıń.

799. Poezdǵa 756 bilettiń barlıǵı satıldı. Jolawshılardıń 36 adamnan ibarat bir bólimi 9 kupeli vagonda, qalǵanları bolsa 8 plackart vagonda ketetuǵın boldı. Hárbir vagonda neshe jolawshı bar?

800. Teńlemelerdi sheshiń:

$$x \cdot 36 = 4968 \cdot 7$$

$$x : 74 = 132$$

$$920 : x = 1$$

$$340 - x = 0$$

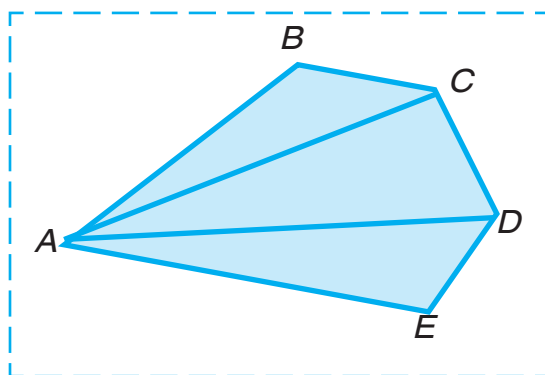
801.

$$280 \cdot 96 : 42$$

$$156750 : 75$$

$$10\ 100 - 43\ 268 : 58 \cdot 6$$

- 802.** 1) tóbesi A noqatta bolǵan múyeshlerdi;
2) tóbesi D noqatta bolǵan múyeshlerdi;
3) AD tárepi ulıwma bolǵan kópmúyeshliklerdi aytırń:

- 803.** Farfor zavodında bir usta 1920 kesegе, ekinshisi 1935 kesegе gúl saldı. Eger bir kúnde bir usta 320 kesegе, ekinshi usta 215 kesegе gúldiń súwretin sızsа, qaysı usta jumıstı tez pitkergen hám neshe kún aldın pitkergen?

- 804.** 1440 detal tayarlanıwı kerek. Bir jumısshı bul detallardı 20 saatta, al basqa jumısshı 30 saatta tayarlawı múmkin. Eki jumısshı birgelikte bul jumıstı neshe saatta orınlaydı?

805. Ketekshelerdiń ornında qanday cifrlar bolıwı kerek?

$$\begin{array}{r|l} 43848 & 87 \\ -435 & 5\square4 \\ \hline 348 & \\ -348 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 112144 & 16 \\ -112 & 7\square\square9 \\ \hline 144 & \\ -144 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 389120 & 64 \\ -384 & 6\square8\square \\ \hline 512 & \\ -512 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

806. Esaplawlardaǵı qátelikti tabıń hám dúzetiń:

$$\begin{array}{r|l} 32900 & 94 \\ -282 & 35 \\ \hline 470 & \\ -470 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 51414 & 57 \\ -513 & 92 \\ \hline 114 & \\ -114 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} 6544 & 16 \\ -48 & 3109 \\ \hline 17 & \\ -16 & \\ \hline 144 & \\ -144 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

807.

Dúkanda 96 hayallar hám 75 er adamlar kostyumu bar edi. Kún dawamında hayallar kostyumınıń yarımı hám er adamlar kostyumınıń úshтен biri satıldı. Qaysı kostyumnan kóp satıldı hám qansha kóp satıldı?

808.

$$11\,359 : 37$$

$$7 \cdot 829 - 6 \cdot 493$$

Barlıq ótilgenlerdi bekkemlew ushin shınıǵıwlar

1. Mısallardı sheshiń hám tekseriń:

$$692503 + 243497 \qquad 720002 - 362701$$

2. $(20385 - 14923) + (6000 - 4947)$

3. $62 \cdot 24 \cdot 35$ | $64 : 16 \cdot 85 \cdot 12$ | $89 \cdot 65 - 74 \cdot 32$

4. $856 \cdot 48$ | $904 \cdot 82$ | $926 \cdot 184$ | $805 \cdot 426$
 $2550 : 34$ | $49192 : 52$ | $90628 : 326$ | $216320 : 416$

5. Nátiyjeni esaplań hám sheshimin tekseriń:

$$60718 + 5967 \qquad 20016 - 9324$$

$$707 \cdot 38 \qquad 9312 : 48$$

6. Qaldıqlı bóliwdi orınlań hám sheshimdi tekseriń:

$$12856 : 42 \qquad 68032 : 54 \qquad 308119 : 67$$

7. $50000 - (223 \cdot 89 + 14807 : 67) : 4$

8. $369 \cdot 428 : 492 + 56224 : 112$

9. Eger:

1) $a = 640$; $a = 720$ bolsa, $a + 640$ hám $a - 640$;

2) $a = 1$; $a = 2$ bolsa, $410 : a$ hám $410 \cdot a$

ańlatpalarınıń mánisin tabıń.

10. Ańlatpalardı salıstırıń:

$$280 : 10 : 7 \text{ hám } 280 : 70$$

$$620 : (10 : 2) \text{ hám } 620 : 10 : 2$$

11. Hárbir mısallardı teńlik kórinisinde jazıń:

- 1) 7 sanı 9 dan 2 ge kem;
- 2) 6 sanı 1 den 5 ke kóp;
- 3) 13 sanı 7 den 6 ға kóp;
- 4) 4 sanı 12 den 8 ge kem;
- 5) 8 sanı 4 ten 2 ese úlken;
- 6) 12 sanı 4 ten 3 ese úlken;
- 7) 6 sanı 12 den 2 ese kishi;
- 8) 4 sanı 20 dan 5 ese kishi.

12. Teńlemeler dúziń hám olardı sheshiń.

- 1) Eger belgisiz san 45 ke arttırılса, 100 kelip shıǵadı.
- 2) Eger belgisiz san 7 ese arttırılса, 490 kelip shıǵadı.

13. Ańlatpalardı jazıń hám olardıń mánislerin esaplań:

- 1) 231 hám 14 sanları qosındısın 5 ese kemeytiw.
- 2) 890 hám 615 sanlarınıń qosındısına 1512 hám 216 sanlarınıń tiyindisin qosıw.

14. Qawsırmalardı sonday etip qoyıń, teńlikler durıs bolsın:

$$98 - 14 : 2 + 5 = 47$$

$$98 - 14 : 2 + 5 = 86$$

15. Máselelerdi hám olardıń sheshiliwlerin salıstırıń:

- 1) Dasturqanda 6 nan bar edi. Jáne birneshe nan qoyılǵannan keyin 14 nan boldı. Neshe nan qoyılǵan?

2) Dasturqanğa 14 nan qoyıw kerek edi. 6 nan qoyıldı. Jáne neshe nan qoyıw kerek?

3) Dasturqanğa 6 nan qoyılğannan keyin, jáne 8 nan qaldı. Barlıǵı bolıp neshe nan qoyıw kerek edi?

- 16.** Aralarındaǵı aralıq 14 km bolǵan eki topar bir waqıtta bir-birine qarap jolǵa shıqtı hám 2 saattan keyin ushırastı. Toparlardan biri 4 km/saat tezlik penen júrgen.

Tómendegi ańlatpalardıń mánisin túsindiriy:

1) $14 : 2$

3) $4 \cdot 2$

2) $14 : 2 - 4$

4) $14 - 4 \cdot 2$

5) $(14 - 4 \cdot 2) : 2$

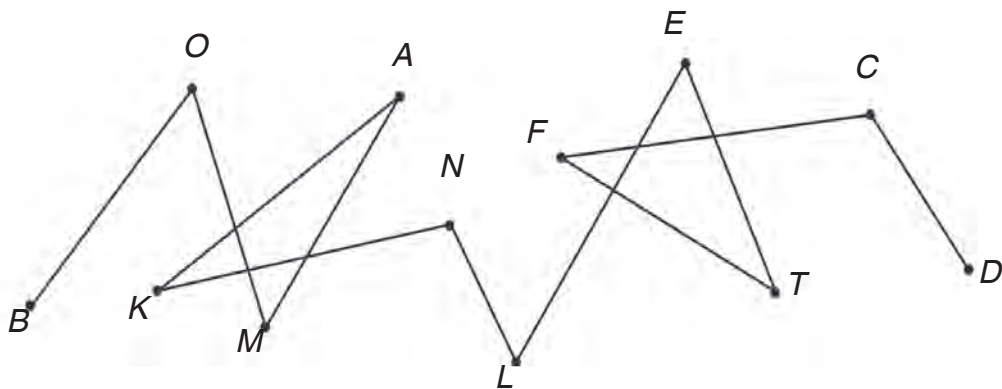
- 17.** Bahası 2630 swm bolǵan gezlemeden 6 m satıp alıw ushın 15780 swm jetkilikli me?

- 18.** Buldozer 3 saat dawamında 234 m^2 joldı tegisledi. Eger usınday nátiyjeli islese, buldozer 10 saatta qansha joldı tegisleydi?

- 19.** Ullı ózbek shayıru Muqimiy 1851-jılı tuwıldı hám 1903-jılı qaytıw boldı. Muqimiy neshinshi ásirde tuwılǵan hám neshe jil ómir súrgen?

- 20.** Remont etiwshiler toparı 66 kvartiranı remontlawı kerek edi. Hár bir qabatta 6 kvartiradan bar. Bir neshe qabatı remontlanıp bolğannan keyin jáne 24 kvartira qaldı. Neshe qabatı remontlanıp bolındı?

- 21.** Eger motociklshi 76 km/saat tezlik penen júrse, aralarındaǵı aralıq 230 km bolǵan eki qalanıń arasin 3 saatta óte ala ma?
- 22.** Bir qarıqtan 38 c, ekinshi qarıqtan 3 ese kóp láblebi jınap alındı. Barlıq láblebiniń tórtten bir bólegi qoymaǵa jiberildi. Qoymaǵa neshe centner láblebi jiberilgen?
- 23.** Sınıq sızıq neshe tóbe hám neshe buwınǵa iye?

Oqıw jılı aqırında hárbir oqıwshı tómendegi kórinistegi shınıǵıwlardı orınlay alıwı kerek

1. Sanlardı oqırın: 1945, 63081, 38804.
2. Sanlardı cifr menen jazırın: jigirma toǵız mıń eki júz eliw altı; on segiz mıń bir júz toǵız; altı júz mıń jeti.
3. Ámellerdi orınlań:

$$70300 - 36810$$

$$4209 \cdot 56$$

$$37 \cdot 204$$

$$43098 + 29708$$

$$3528 : 24$$

$$9760 : 16$$

4. Awızeki esaplań:

$38 + 45$

$91 - 68$

$24 \cdot 3$

$72 : 6$

$57 + 0$

$16 \cdot 0$

5. 4-tapsırmadağı ańlatpalardı «qosındı», «ayırma», «kóbeyme», «tiyindi» sózlerin qollanıp oqıń.

6. Teńlemelerdi sheshiń:

$24 \cdot x = 7320$

$x + 548 = 725$

7. 742 sanın tańba qosılıwshılarınıń qosındısı túrinde jazıń.

8. Ámellerdi orınladı: $168 : 28 + (183 - 97)$.

9. Tómenдеgi tórt jaǵdaydıń qaysı birinde ámel-lerdi orınlaw tártibi durıs belgilengen:

$a) 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$

$b) 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$

$d) 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$

$e) 640 : 8 - 2 \cdot 30 + 16$

10. Salıstırıń:

$a) 1329 \text{ hám } 1330;$

$b) 888 \text{ hám } 909;$

$d) 3405 \text{ hám } 3045;$

11. Tapsırmalardıń qaysı birinde juwabı 100 den úl-ken boladı:

$a) 32 \cdot 3$

$b) 185 - 86$

$d) 306 : 3$

12. Esaplawdı orınlamay, salıstırıń:

$a) 27 + 64 \text{ hám } 64 + 27$

$e) 318 + 48 \text{ hám } 318 \cdot 48$

$b) 56 \cdot 38 \text{ hám } 38 \cdot 56$

$f) 24 \cdot 526 \text{ hám } 25 \cdot 526$

$d) 66 \cdot 1 \text{ hám } 66 \cdot 0$

$g) 990 : 33 \text{ hám } 990 : 34$

- 13.** Birinshi kúni kitapxanadan 140 kitap, ekinshi kúni bolsa 65 artıqsha kitap alındı. Eki kúnde kitapxanadan neshe kitap alınǵan?
- 14.** Qalalar arasındaǵı aralıq 390 km. Poezd bir qaladan ekinshisine qarap jolǵa shıqtı. Saatına 65 km tezlikte 4 saat júrgennen keyin poezd jáne qansha jol júriwi kerek?
- 15.** Úsh birdey yashikte 39 kg qárelı bar. 104 kg qárelini jaylastırw ushın sonday yashiklerden neshewi kerek boladı?
- 16.** Oqıwshılar 55 terek nálin otırǵızdı. Nállerden 27 nálin mektep baǵına, qalǵanların bolsa hárbir qatarǵa 7 nálden sport maydanshası átirapına otırǵızdı. Sport maydanshası átirapına neshe qatar nál otırǵızılǵan?
- 17.** Eginlerdi suwǵarıw ushın 39 shelek suw tayarlap qoyıldı. Hárbir qarıqqa 4 shelekten suw quyılǵannan soń jáne 3 shelek suw awısıp qaldı. Neshe qarıq suwǵarılǵan?
- 18.** Kitap 140 betli. Roza kitaptıń yarımın hám jáne 5 betin oqıdı. Roza jáne neshe bet oqıwı kerek?
- 19.** Klasta 32 oqıwshı bar. Oqıwshılardıń tórtten biri úsh bahasın almay oqıydı. Neshe oqıwshı úsh bahasın almay oqıydı?
- 20.** Tárepleri 5 ketekshe hám 10 keteksheden ibarat bolǵan tuwrımúyeshlik sızır. Tuwrımúyeshliktiń yarımın shtrixlań.

21. Bala bar pulınıń úshten biri — 120 swmǵa dáp-ter aldı. Balada dáslep neshe swm bolǵan?

22. 8015 m 8 km 150 m

180 c 1 t 8 c

200 min 4 saat

23. Tórtmúyeshlik sızın hám onın tárepleriniń uzınlıqların ólsheń.

24. Mektep háwlisiniń uzınlıǵı 28 m, al eni 23 m. Mekteptiń átirapın qorshaw ushın neshe metr uzınlıqtaǵı diywal kerek?

25. Dúkánǵa hárbirinde 45 kg nan 9 qap un alıp kelindi. Bir kúnde 2 kg nan 20 qalta hám 3 kg nan 15 qalta un satıldı. Tómenдеgi ańlatpalar neni ańlatıwın túsindirin:

$$45 \cdot 9$$

$$2 \cdot 20$$

$$3 \cdot 15$$

$$2 \cdot 20 + 3 \cdot 15$$

26. Miynet sabaǵı ushın reńli qaǵaz betleri tayarlandı. Eger 40 oqıwshınıń hárbirine 3 betten berilse, jáne 25 bet qaǵaz qaladı. Neshe bet qaǵaz tayarlanǵan?

27. Arifmetikaliq ámeller tártibi haqqındaǵı qaǵıydalardı esleń hám tómenдеgi ańlatpalardıń mánislerin esaplań:

$$867 - 349 + 360 : 9$$

$$240 : 3 + 150 \cdot 3 - 294$$

$$743 + 180 - 98 \cdot 9$$

$$80 \cdot 2 : 4 + (230 + 170)$$

Qábiletli oqıwshılar ushın tapsırmalar

1. Awızeki esaplań:

$$640 : 80$$

$$800 : 40$$

$$17 \cdot 5$$

$$360 : 90$$

$$380 - 80$$

$$60 + 370$$

$$370 + 30 \cdot 4$$

$$86 - 0$$

$$280 - 80 : 20$$

$$34 \cdot 0$$

2. Ámellerdi orınlań:

$$836 : 4 \cdot 17 - 189 + 1546$$

$$(5011 - 23 \cdot 65) : 12$$

$$462 \cdot 208 : 154 + 2382 - 1371$$

$$10000 + 210656 : 232 \cdot 10 + 1180$$

3. Esaplawlardı awızeki orınlap, juwapların jazıń:

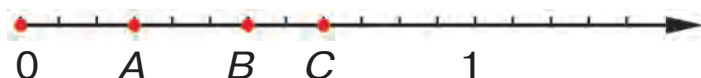
$$64 \cdot 10 : 40 \cdot 7$$

$$650 : 5 - 120 + 60$$

$$600 : 100 \cdot 30 : 18$$

$$360 \cdot 2 : 90 \cdot 14 - 12$$

4. San nurında noqatlar menen belgilengen háriplerdi jazıń.

Sabir tapsırmanı tómendegishe orınladı:

Juwabı: 1) $A\left(\frac{3}{12}\right); B\left(\frac{6}{12}\right); C\left(\frac{8}{12}\right)$.

Kamal bolsa tómendegishe orınladı:

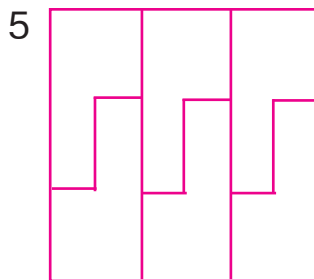
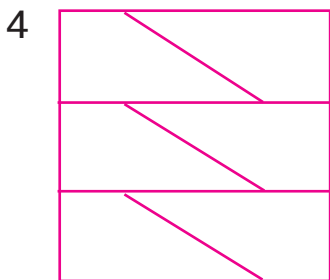
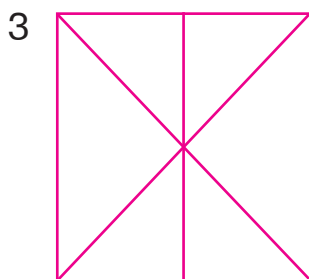
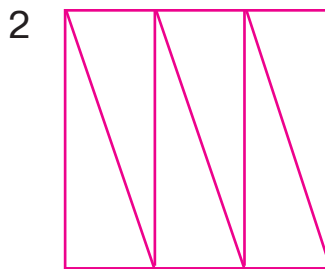
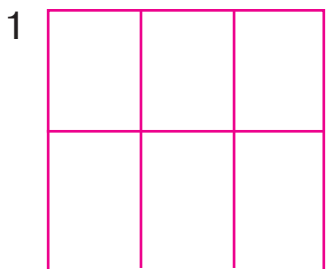
Juwabı: 1) $A\left(\frac{1}{4}\right); B\left(\frac{1}{2}\right); C\left(\frac{2}{3}\right)$.

5. Usta 8 saat islep 96 detal tayarladı. Onıń shákirti 6 saatta sonday 54 detal tayarladı. Olar birgelikte 2 saatta neshe detal tayarlaydı?
6. Vagonnan 380 c kómir túsirildi. Sonnan keyin vagonda túsirilgeninen 119 c kóp kómir qaldı. Dáslep vagonda qansha kómir bolǵan?
7. Bir velosipedshi saatına 12 km tezlikte 48 km jol júrdi. Ekinshisi usı aralıqtı saatına 16 km tezlikte basıp ótti. Birinshi velosipedshi ekinshi velosipedshige salıstırǵanda neshe saat artıq jol júrgen?
8. 45 l shiye sherbeti bes litrli hám 45 l qulpınay sherbeti úsh litrli bankalarǵa quyıldı. Qaysı sherbetke kóbirek banka kerek boldı?
9. Anası 4 úsh litrli bankada shiye hám sonday 6 bankada qulpınay vareniesi tayarladı. Barlıǵı bolıp neshe litr varenie tayarlanǵan?
10. Tuwrımúyeshliktiń uzınlıǵı 8 dm, eni 3 dm. Eger tuwrımúyeshliktiń uzınlıǵı 2 ese arttırılса, onıń maydanı qanshaǵa artadı?

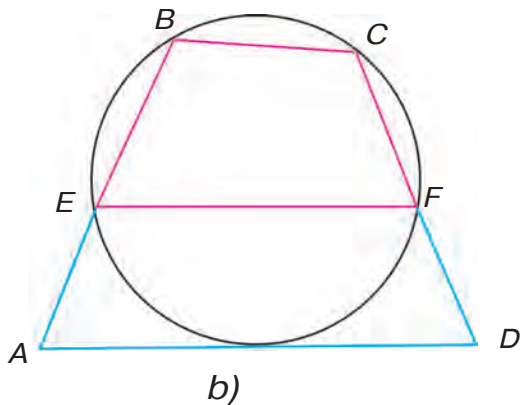
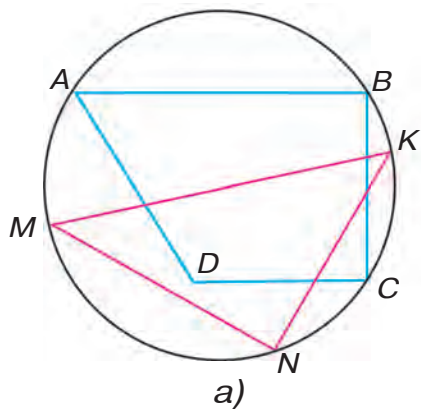
- 11.** Dúkánğa hárbir yashikte 20 danadan 1340 ıdısta mineral suw hám hárbirinde 10 danadan bolğan sonsha ıdısta miywe sherbeti alıp kelindi. Dúkánğa neshe ıdıstı miywe sherbeti alıp kelingen?
- 12.** Sir tayarlanatuğın zavodta hárbir yashikte 16 kg nan bolğan 2048 hám hárbirinde 18 kg nan bolğan 216 kg sir jiberiwge tayarlandı. Neshe yashik sir tayarlandı?
- 13.** Salamat biyiklikke sekirdi. Sekirgen biyikligi óziniń boyınan 34 sm pás hám inisiniń boyınan 1 m 5 sm biyik bolsa, Salamattıń boyın tabıń.
- 14.** Sharf, jemper hám bir jup qolğap 1 kg 200 g júnnen toqıldı. Sharfqa qolğaplarğa qarağanda 100 g artıq hám jemperge qarağanda 400 g kem jún sarplandı. Hárbir buyımğa neshe gramm jún sarplanğan?
- 15.** Nargiza hám Juldızda 99 fotosúwret bar edi. Nargiza albomniń hárbir betine 5 ewden, Juldız bolsa 6 fotosúwretten jelimledi. Eger albomniń betleri birdey bolsa, hárbir albomğa neshe fotosúwret jelimlew múmkin?
- 16.** Eki qayıqlar toqtaw jerinde teń muğdarda qayıqlar turıptı. Olardan 25 i suwğa túskennen keyin birinshi toqtaw jerinde 10, ekinshisinde bolsa 5 qayıq qaldı. Toqtaw jerinde neshe qayıq bolğan?

17. Dáslep barlıq almaldıń yarımı, soń jáne úshewi jelingennen keyin, tarelkada 12 alma qaldı. Dáslep tarelkada neshe alma bolǵan?

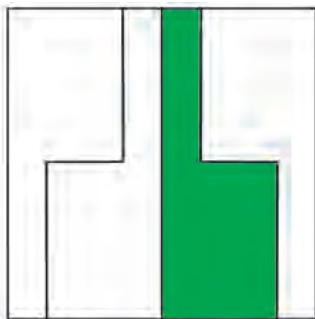
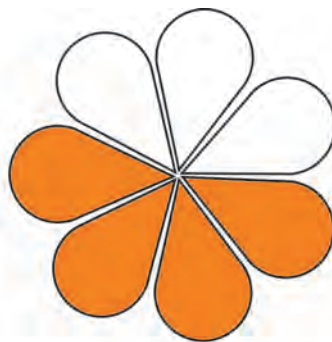
18. Bul figuralardıń ulıwmalığı nede? 3-figura basqalarınan nesi menen parıqlanadı?

19. Kópmúyeshliklerdiń qaysısı sheńberge ishley sızılǵan?

20. Hár bir figuranıń qanday bólegi boyalǵan?

1 – 4-KLASLAR MATEMATIKA KURSINAN TIYKARǒI MAǒLÍWMATLAR

Arifmetikalıq ámeller

	Ámeldiń atı. Belgisi	Ańlatpa hám onıń atı	Berilgen hám izlenetuǵın sanlar atı
$\boxed{+}$	Qosıw «+» (qosıw belgisi)	$29 + 65$ 29 hám 65 sanlarınıń qosındısı	$+ \begin{array}{r} 29 \\ 65 \\ \hline 94 \end{array}$ — qosılıwshı — qósılıwshı — qosındı
$\boxed{-}$	Alıw «-» (alıw belgisi)	$123 - 84$ 123 hám 84 sanlarınıń ayırması	$- \begin{array}{r} 123 \\ 84 \\ \hline 39 \end{array}$ — azayıwshı — alınıwshı — ayırma
$\boxed{\cdot}$ $\boxed{\times}$	Kóbeytiw « \cdot » yaki « \times » (kóbeytiw belgisi)	$97 \cdot 3$ 97 hám 3 sanlarınıń kóbeymesi	$\begin{array}{r} 97 \\ \times 3 \\ \hline 291 \end{array}$ — kóbeytiwshı — kóbeytiwshı — kóbeyme
$\boxed{:}$ $\boxed{\longdiv{}}$	Bóliw « $:$ » hám « $\longdiv{}$ » (bóliw belgisi)	$72 : 8$ 72 hám 8 sanlarınıń tiyindisi	$\begin{array}{r} 72 \\ : 8 \\ \hline 9 \end{array}$ — bóliniwshı — bóliwshı — tiyindi $\begin{array}{r} 24 \overline{)5} \\ \underline{20} \overline{)4} \\ 4 \end{array}$ — bóliwshı — tiyindi — qaldıq 24 — bóliniwshı

Ámellerdiń orınlanıw tártibi

Sanlı ańlatpanıń qásiyetleri	Ámellerdi orınlaw tártibi	Mısallar
Tek ǵana «+» hám «-» yama-sa «x» hám «:» di óz ishine alsa	Tártip penen (shepten ońǵa)	$48 : 6 \cdot 2 : 4 = 4$ $100 - 70 + 5 - 4 = 31$
Tek «+» hám «-» ǵana emes, bálki «x» hám «:» di óz ishine alsa	Dáslep berilgen tártip penen «x» yaki «:» (shep-ten ońǵa), keyin «+» yaki «-» (shepten ońǵa) orınlanadı	$240 - 80 : 4 \cdot 7 = 100$ $180 + 120 - 90 \cdot 3 = 30$ $630 : 9 + 20 - 7 \cdot 5 = 55$ $320 : 8 - 150 : 5 = 10$
Bir yaki birneshe jup qawsırmalar qatnassa	Dáslep qawsırmadaǵı ańlatpalardıń mánisi esaplanadı, keyin 1- hám 2- qaǵıydalar boyınsha orınlanadı.	$900 - (200 \cdot 4 + 60) = 40$ $70 \cdot (36 - 30 + 4) = 700$ $40 + (820 - 800) \cdot 5 = 140$ $3 \cdot (77 - 75) - (13 - 9) = 2$

Qosıw ámeliniń qásiyetleri

Sóz benen ańlatıw	Mısallar
Qosılıwshılardıń ornı almasırsız da qosındı ózgermeydi	$7 + 6 = 6 + 7$ $48 + 15 + 3 = 15 + 3 + 48$
Eki qońsılas qosılıwshını olardıń qosındısı menen almasırw múmkin	$(40 + 28) + 2 = 40 + (28 + 2)$

Kóbeytiw ámeliniń qásiyetleri

Sóz benen ańlatıw	Mısallar
Kóbeytiwshilerdiń ornı almasırlısa da kóbeyme ózgermeydi	$3 \cdot 8 \cdot 10 = 3 \cdot 10 \cdot 8$
Eki qońsılas kóbeytiwshini olardıń kóbeymesi menen almasırw múmkin	$9 \cdot (7 \cdot 10) = (9 \cdot 7) \cdot 10$
Qosındını sańǵa kóbeytiwde hárbir qosılıwshını óz aldına sol sańǵa kóbeytip, shıqqan nátiyjelerdi qosıw múmkin	$(6 + 5) \cdot 8 = 6 \cdot 8 + 5 \cdot 8$

Qosıw hám alıwda sanlar arasındǵı baylanıs

Ámel	Mısallar	Sóz benen ańlatıw
Qosıw	$\begin{array}{r} 18 + 70 = 88 \\ \hline 88 - 18 = 70 \\ 88 - 70 = 18 \end{array}$	Eger qosındıdan bir qosılıwshı alınsa, ekinshi qosılıwshı payda boladı
Alıw	$\begin{array}{r} 45 - 31 = 14 \\ \hline 14 + 31 = 45 \\ 45 - 14 = 31 \end{array}$	<p>Eger ayırmaǵa alınıwshı qosılsa, azayıwshı payda boladı</p> <p>Eger azayıwshıdan ayırma alınsa, alınıwshı payda boladı</p>

Qosıw hám alıwdı tekseriw

Ámel	Tekseriw usılları	
	I usıl	II usıl
Qosıw	Alıw menen	Qosıw menen
$\begin{array}{r} + 132 \\ \hline + 547 \\ \hline 679 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 679 \\ \hline - 547 \\ \hline 132 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 547 \\ \hline + 132 \\ \hline 679 \end{array}$

$\begin{array}{r} \text{Alıw} \\ 903 \\ - 285 \\ \hline 618 \end{array}$	$\begin{array}{r} \text{Qosıw menen} \\ 618 \\ + 285 \\ \hline 903 \end{array}$	$\begin{array}{r} \text{Alıw menen} \\ 903 \\ - 618 \\ \hline 285 \end{array}$
--	---	--

Kóbeytiw hám bóliwde sanlar arasındaǵı baylanıs

Ámel	Mısallar	Sóz benen ańlatıw
Kóbeytiw	$\begin{array}{l} 7 \cdot 6 = 42 \\ 42 : 6 = 7 \\ 42 : 7 = 6 \end{array}$	Eger kóbeyme kóbeytiwshilerdiń birine bólinse, ekinshi kóbeytiwshi payda boladı
Bóliw	$\begin{array}{l} 28 : 7 = 4 \\ 4 \cdot 7 = 28 \end{array}$	Eger tiyindini bóliwshige kóbeytilse yaki bóliwshini tiyindige kóbeytilse, bóliniwshi payda boladı
	$28 : 4 = 7$	Eger bóliniwshi tiyindige bólinse, bóliwshi payda boladı

Kóbeytiw hám bóliwdi tekseriw

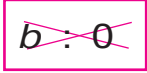
Ámel	Tekseriw usılları	
	I usıl	II usıl
Kóbeytiw	Bóliw menen	Kóbeytiw menen
$\begin{array}{r} 43 \\ \times 25 \\ \hline 215 \\ + 86 \\ \hline 1075 \end{array}$	$\begin{array}{r} 1075 \overline{)43} \\ - 86 \\ \hline 215 \\ - 215 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 25 \\ \times 43 \\ \hline 100 \\ \hline 1075 \end{array}$

Bóliw $\begin{array}{r} - 612 \overline{)34} \\ \underline{34} \quad 18 \\ - 272 \\ \underline{272} \\ 0 \end{array}$	Kóbeytiw menen $\begin{array}{r} \times 34 \\ \underline{18} \\ + 272 \\ \underline{34} \\ 612 \end{array}$	Bóliw menen $\begin{array}{r} - 612 \overline{)18} \\ \underline{54} \quad 34 \\ - 72 \\ \underline{72} \\ 0 \end{array}$
--	--	--

0 sanı benen ámeller

Ámel	Hárip penen jazılıwı	Sóz benen ańlatılıwı. Mısallar
Qosıw	$a + 0 = a$ $0 + b = b$	Eger qosılıwshılardan biri 0 ge teń bolsa, qosındı ekinshi qosılıwshıǵa teń boladı: $7 + 0 = 7$ $316 + 0 = 316$ $0 + 928 = 928$
Alıw	$c - 0 = c$	Eger sannan 0 alınsa, usı sannıń ózi qaladı: $65 - 0 = 65$ $349 - 0 = 349$
	$k - k = 0$	Eger azayıwshı hám alınıwshı bir-birine teń bolsa, ayırma 0 ge teń boladı: $946 - 946 = 0$ $78 - 78 = 0$
Kóbeytiw	$0 \cdot b = 0$ $c \cdot 0 = 0$ $c \cdot b \cdot 0 = 0$	Eger kóbeytiwshilerden biri 0 ge teń bolsa, kóbeyme de 0 ge teń boladı: $0 \cdot 912 = 0$ $348 \cdot 0 = 0$ $564 \cdot 0 \cdot 9 = 0$

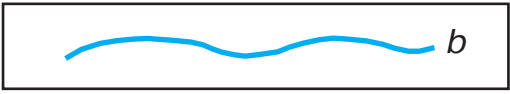
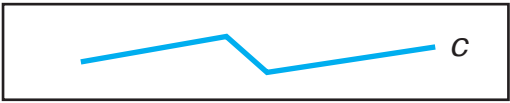

Bóliw	$0 : b = 0$ $(b \neq 0)$ 0 ge bóliw múmkin emes!	<p>Eger 0 di qálegen sanğa bólinse, 0 payda boladı:</p> $0 : 54 = 0 \quad 0 : 987 = 0$
-------	---	--

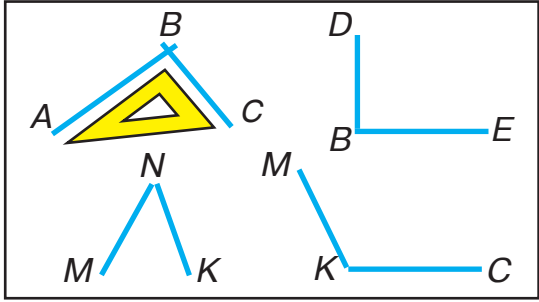

1 sanı menen kóbeytiw hám bóliw

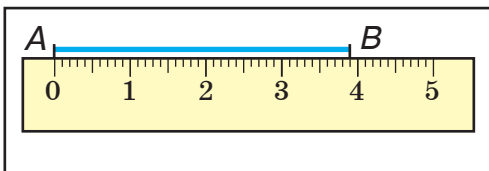
Ámel	Háripler menen jazılıwı	Sóz benen ańlatılıwı. Mısallar
Kóbeytiw	$1 \cdot a = a$ $b \cdot 1 = b$	<p>Eger eki kóbeytiwshiden biri 1 ge teń bolsa, kóbeyme ekinshi kóbeytiwshige teń boladı:</p> $1 \cdot 89 = 89 \quad 359 \cdot 1 = 359$
Bóliw	$k : 1 = k$	<p>Eger san 1 ge bólinse, usı sannıń ózi payda boladı:</p> $34 : 1 = 34 \quad 642 : 1 = 642$
	$c : c = 1$ $c \neq 0$	<p>Eger bóliniwshi hám bóliwshiler teń bolsa, tiyindi 1 ge teń boladı:</p> $89 : 89 = 1 \quad 598 : 598 = 1$

Geometriyalıq figuralar hám shamalar

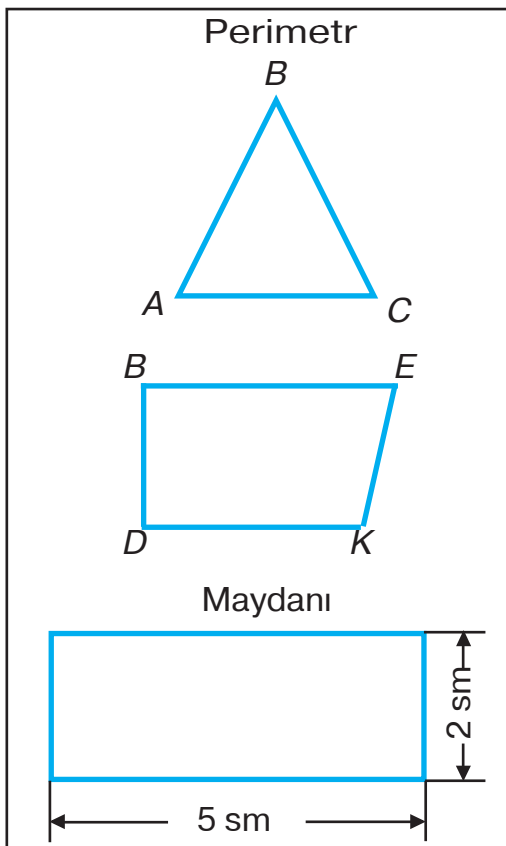
Figuralar	Atı hám belgileniwi
	A noqatı, C noqatı
	a tuwrı sızıq
	b iyrek sızıq
	c sınıq sızıq
	AB kesindi, CD kesindi

	<p><i>ABC</i> hám <i>DBE</i> tuwrı múyeshler</p> <p><i>MNC</i> súyir múyesh</p> <p><i>MKC</i> doǵal múyesh</p>
---	--

	<p>Kópmúyeshlikler:</p> <p>ABC, $DENM$, $KECD$, $KCMD$, $ABCDE$, $MKEDOA$</p>
	<p>Úshmúyeshlikler:</p> <p>A, B, C noqatlar — úshmúyeshliktiń tóbeleri AB, AC, BC kesindiler — úshmúyeshliktiń tárepleri $\angle BAC$, $\angle ABC$, $\angle BCA$ — úshmúyeshliktiń múyeshleri</p>
	<p>Tórtmúyeshlikler:</p> <p>Tórtmúyeshlikler ishinde de de bar barlıq múyeshleri tuwrı bolǵan tórtmúyeshlikler bar. Bular <i>tuwrımúyeshlikler</i> delinedi (3 hám 4-figuralar)</p>
	<p>Tuwrımúyeshlikler ishinde barlıq tárepleri teń bolǵan tuwrımúyeshlikler bar. Bular <i>kvadratlar</i> delinedi. Sızılmadaǵı 4-figura — bul kvadrat</p>

AB kesindisiniñ uzınlığı
3 sm 9 mm ge teñ

Kópmúyeshliktiñ tárepleriñ qosındısı onıñ *perimetri* delinedi.

ABC úshmúyeshliktiñ perimetri 8 sm 4 mm ge teñ.

$DBEK$ tórtmúyeshliktiñ perimetri 10 sm 1 mm ge teñ.

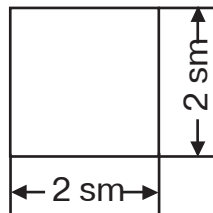
Tuwrımúyeshliktiñ maydanı:

$$5 \cdot 2 = 10$$

Juwabı: 10 sm²

Kvadrattiñ maydanı:

$$2 \cdot 2 = 4$$

Juwabı: 4 sm²

 <p>Sheńberler</p>	<p>O — sheńberdiń orayı</p>
 <p>Dóńgelekler</p>	<p>OC — dóńgelektiń radiusı AB — dóńgelektiń dia- metri O — dóńgelektiń orayı</p>

Qosımsha

Mikrokalkulyator menen islewdi úyreniń

Mikrokalkulyator bul — kóp tańbalı sanlar menen arifmetikalıq ámellerdi tez hám ańsat orınlaytuǵın ápiwayı elektron esaplaw mashinası.

Sanlar mikrokalkulyatorǵa 0 den 9 ǵa shekem bolǵan túymelerdi basıp kiritiledi.

Sanlar ústinde tórt arifmetikalıq ámel tómenдеgi túymeler járdeminde orınlanadı:

— qosıw

— teńlik

— óshiriw

— kóbeytiw

— bóliw

— alıw

Eki san menen arifmetikalıq ámeldi orınlaw, máselen, $6 + 9$ qosındısın tabıw ushın:

1) túymesin basıp, birinshi qosılıwshı kirgiziledi, tabloda 6 cıfrı kórinedi.

2) túymesini basılǵannan soń tabloda 6 sannıń kórinisi dawam etedi.

3) túymesini basıladı hám ekinshi qosılıwshı kiritiledi, tabloda 9 sanı kórinedi.

4) túymesini basıladı hám tabloda juwabı kórinedi. Bunnan keyin oqladı, eger kerek bolsa, jazıp alıladı.

5) túymesin basıp, tablodaǵı jazıw óshiriledi.

Mikrokalkulyatordan paydalanıw tájiriybeńizdi qosıw hám kóbeytiw kestelerinen misallar sheship tekseriń.

1) Ańlatpanıń mánisin mikrokalkulyator járdeminde tabıń:

$$43298 + 794 \quad | \quad 9004 - 532 \quad | \quad 3381 \cdot 32 \quad | \quad 78192 : 724$$

2) Mikrokalkulyator járdeminde ámellerdi orınlaw hám tekseriń:

$$532648 + 189583 \quad | \quad 805732 - 568847 \quad | \quad 4641 \cdot 23 \quad | \quad 7362 : 18$$

3) Ámellerdi orınlaw:

$$2738 + 1076 + 5687$$

$$4688 + 3385 - 6956$$

$$435 \cdot 74 : 37$$

$$306 \cdot 24 : 72$$

JUWAPLARÍ

MÍNLÍQ

3-klasta ótilgen materiallardı tákirarlaw hám ulıwmalastırıw

4. 146 m. **6.** 108 túp tal. **14.** $a = 1$; $a = 1, 2, 3, 4, 5$; $a > 72$ ($a = 80, 88, \dots$) **16.** 20 kitap. **21.** 30 qalta. **25.** 5 yashik. **30.** 59 kitap. **33.** 68 sádep.

KÓP TAÑBALÍ SANLAR

Onlıq sanaq sisteması

38. 594 adam. **42.** a) 805; 850, 508, 580; b) 888, 555, 880, 885, 808, 858, 588, 550, 558, 505, 585, 855, 800, 500. **43.** 21, 42, 63, 84.

46. $V + I = VI$	$XX - X = X$	$XVI : II = VIII$
$XI - I = X$	$XIX - I = XVIII$	$V \cdot III = XV$
$XVIII - VIII = X$	$XI - V = VI$	$XII : VI = II$
$X + V = XV$	$VII + VIII = XV$	$IV \cdot V = XX$

48. 107 I.

Kóp tañbalı sanlardı cifrlaw

52. 800 dápter. **53.** 60 fotosúwret. **55.** 705 kg. **58.** 45 yashik. **61.** 6 kg awır; 2 ese kem. **66.** 7 shóje. **73.** 90 gúl. **75.** 160 oqıwshı. **79.** 330; 16. **81.** 80 sm. **86.** 48 kg kóp. **88.** 450 t kóp. **96.** 84 qálem. **102.** 30 kg; 5 bet. **103.** 24 sm. **107.** 400 kg. **113.** 4000 swm. **114.** 3 baylam. **115.** 23 qálem.

Tórt arifmetikaliq ámel hám olardıń orınlanıw tártibi

118. 17 kostyum. **119.** 34 m. **142.** 60 kg. **146.** 160 kg.
148. 282 kg.

Qosıw hám alıw

181. 81 g. **182.** 990 m. **188.** 18. **198.** 960 kg. **201.** 40 swm.
202. 1095 kg. **204.** 40. **213.** 48 c. **218.** 6 saat.
226. 3 ese. **232.** 1) 17, 2) 26. **239.** 763 úy. **245.** 140 t.
253. Ekinshisi, 2 hápte aldın. **259.** 70 l. **262.** 88 kg.
269. 1) 6 sádep; 2) 30 hám 24 sádep. **272.** 337 t.
276. 40 kg hám 20 kg. **277.** 370 palto. **279.** 180 kg.

Tezlik. Waqıt. Aralıq

283. 2 975 l. **286.** 20 km/saat artıq. **293.** 1 260 km;
340 km. **295.** 42 km. **300.** 70 bet. **303.** 194 kitap.

Bir tańbalı sanǵa kóbeytiw

313. 22 bet. **324.** 100 km, 200 km. **325.** 272 km. **331.**
264 m 60 sm. **333.** 9 kg 610 g. **341.** Jeńil mashina,
24 km/saat artıq.

Bir tańbalı sanǵa bóliw

349. 3 yashik. **358.** 98 km artıq **361.** 3710 swm,
4770 swm. **362.** 66 bilet. **367.** 9 kg. **368.** 17 sm.
374. 7 kún. **376.** 4 800 swm. **384.** 1) 4 ese artıq. **385.**
30 úy. **390.** 7 saat. **396.** 25 yashik. **403.** 24 qalta,
18 qalta. **413.** 13 m². **419.** 1) 5 saat, 6 saat; 2) 28
bet, 42 bet. **422.** 9 bilet. **427.** 7 oyınshıq, 9 oyınshıq.

432. 39 km/saat, 4 ese. **440.** 1) 21 km; 2) 3 saattan keyin; 3) 4 km/saat. **444.** 480 km. **445.** 5 saattan keyin. **446.** 10 km/saat. **448.** 360 mashina. **450.** 1) 70 km; 2) 45 km. **451.** 465 km. **455** 116 km. **456.** 1) 270 km; 2) 3 saattan keyin; 3) 40 km/saat. **457.** 2 kg 700 g. **459.** 250 km. **462.** 800 m². **463.** 13 km/saat. **465.** 280 t.

Nol menen tamamlanatuđın sanlarđa kóbeytiw

471. 6300 swm. **476.** 300 g. **481.** 4 kg. **486.** 3 saat. **489.** 215 kitap. **493.** 54 m. **497.** 72 sm². **507.** 74 km. **510.** 966 kóylek. **516.** 140 orınlıq. **517.** 62 televizor. **519.** 1) 16 kg, 20 kg; 2) 8 banka, 10 banka. **520.** 135 kg, 180 kg. **522.** 12 km/saat. **527.** 960 swm, 3840 swm, 5760 swm. **531.** 144 kg, 120 kg. **532.** 119 km.

Nol menen tamamlanatuđın sanlarđa bóliw

540. 30 km. **541.** 10 bet. **546.** 657 m. **547.** 6 m. **551.** 3 kanistr, 2 kanistr. **554.** 4 qoydan. **556.** 12. **557.** 1) 10 kg; 2) 675 kg. **558.** 60 qap, 40 qap. **565.** 32 l. **566.** 3 sebet, 5 sebet. **570.** 6 qatnaw, 10 qatnaw. **571.** 30 km. **572.** 10 l. **576.** 300 m². **577.** 72 sm. **580.** 5 kanistr. **590.** 700 m², 1050 m². **597.** 500 swm. **598.** 6 km/saat.

Eki hám úsh tańbalı sanđa kóbeytiw

603. 314 kg. **609.** 10000 kg. **610.** 12 saat. **615.** 288 m, 384 m. **616.** 900 t. **617.** 50 swm. **622.** 26 km. **630.** 32 l; 48 l. **635.** 1) 100 swm; 2) 900 swm, 500 swm. **636.** 1) 220845. **641.** 38 oqıwshı. **642.** 3016 sm². **650.**

29 kg. **658.** 11 saat. **660.** 48 102 bet. **665.** 22 kóylek, 27 kóylek. **666.** 512 m². **670.** 45 bet, 54 bet. **671.** 1 400 km, 3 500 km. **675.** 1) 25 t, 15 t; 2) 5 qatnaw, 3 qatnaw. **676.** 1) 400 kg; 2) 300 swm. **677.** 16 m hám 5 m, 8 m hám 10 m, 4 m hám 20 m, 2 m hám 40 m, 1 m hám 80 m.

Eki hám úsh tanbalı sanǵa bóliw

683. 300 kg. **684.** 960 m². **688.** 1 224 oyınshıq. **690.** 3 sutka 11 saat. **694.** 1) 2730 kg, 1 890 kg; 2) 39 qalta hám 27 qalta. **695.** 100 qaltasha. **699.** Orınlaydı. **701.** 130 sm, 1 000 sm². **705.** 216 t. **707.** 768 t, 1 056 t. **710.** 1) 4 qatnaw, 7 qatnaw; 2) 128 t, 224 t. **715.** 1) 39 km, 26 km, 2) 3 saat, 2 saat. **720.** 260 km. **724.** 22 Jup. **730.** 1) 20 m, 16 m; 2) 10 súlgi, 8 súlgi. **732.** 441 sm². **744.** 5 saat. **745.** 700 sm². **755.** 2000 nál, 1 280 nál. **756.** 3 100 gerbish. **762.** 99000 swm, 197000 swm. **771.** 160 swm. **773.** 402 Jup. **774.** 18 detal artıq. **776.** 2) 5 482, 21 650. **778.** 66. **779.** 1) 144 kg, 90 kg; 2) 48 m², 30 m². **781.** 54 kg. **786.** 153. **789.** 53 qutı. **791.** 2 640 m². **792.** 24 márte. **793.** 1) 12 km/min. **795.** 12 banka hám 20 banka. **797.** 15 márteden. **803.** Birinshi usta, 3 kún aldın. **804.** 12 saat. **807.** Hayallar kostyumı 23 ke kóp.

MAZMUNÍ

MIÑLIQ	3
3-klasta ótilgen materiallardı tákirarlaw hám ulıwmalastırw.....	3
KÓP TAÑBALÍ SANLAR	8
Onlıq sanaq sisteması	8
Kóp tañbalı sanlardı cıfrlaw	12
Tuwrı sızıqlardıń perpendikulyarlıǵı	21
Arifmetikalıq tórt ámel hám olardıń orınlanıw tártibi	28
Kópjaqlı.....	38
Tuwrı múyeshli parallelepiped. Kub	40
QOSÍW HÁM ALÍW	43
Qosıw hám alıwdıń jazba usılları	43
Tuwrı sızıqlardıń parallelligi	48
Tezlik. Waqıt. Aralıq.....	63
KÓBEYTIW HÁM BÓLIW	69
Bir tañbalı sanǵa kóbeytiw	69
Bir tañbalı sanǵa bóliw.....	78
Koordinata múyeshi.....	99
Nol menen tamamlanatuǵın sanlarǵa kóbeytiw	108

Grafikler	111
Diagrammalar. Kesteler	116
Nol menen tamamlanatuǵın sanǵa bóliw	122
Eki hám úsh tańbalı sanǵa kóbeytiw.....	134
Bólshekler	139
Eki tańbalı hám úsh tańbalı sanǵa bóliw	152
Máseleler	160
Barlıq ótilgenlerdi tákirarlaw ushın shınıǵıwlar	178
Oqıw jılı aqırında hár bir oqıwshı tómen degi kórinistegi shınıǵıwlardı ornlay alıwı kerek.....	181
Qábiletli oqıwshılar ushın tapsırmalar	185
1 — 4-klaslar matematika kursınan tiykarǵı maǵlıwmatlar	190
Qosımsha. Mikro kalkulyator menen islewdi úyreniń	199
Juwaplar	201

22.1
B 71

Bikbayeva N. U.

Matematika: Uliwma orta bilim beriw mektepleriniń 4-klası ushin sabaqlıq. / N.U. Bikbayeva, **E. Yangabayeva**, K. M. Girfanova. Qayta islangen hám toliqtırılğan 4-basilim. — Tashkent: «O'qituvchi» BPDÚ. 2017. —208 b.

ISBN 978-9943-22-076-8

UO'K: 51(075.2)
KBK 22.1 ya 71

NATALYA UMAROVNA BIKBAYEVA,

ENAJON YANGABAYEVA,

KLARA MUXAMETVALIYEVNA GIRFANOVA

MATEMATIKA

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik**

Qoraqalpoq tilida

Qayta ishlangan va to'ldirilgan 4-nashri

«O'qituvchi» nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2017

Awdarmashi *A. Saparova*

Redaktor *S. Baynazarova*

Xud. redaktor *SH. Odilov*

Tex. redaktor *B. Turimbetov*

Operatorlar *M. Ibragimova, G. Serimbetova*

Baspa licenziyası AIN₂291.04.11.2016. Original-maketten basiwğa ruqsat etilgen waqtı 20.07.2017-j. Formatı 70×90¹/₁₆. Kegli 14 shponli. «PRAGMATIKA KRKP» garniturası. Ofset baspa usulında basıldı. Ofset qağazi. Kólemi 13,0 b.t., 15,21 shártli b.t., 8,92 esap b.t. Nusqası 11 062 dana. Buyırtpa №

Original-maket «Bilim» baspasında tayarlandı. 230103. Nókis qalası, Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.

Ózbekistan Baspasóz hám xabar agentliginiń «O'qituvchi» baspa-poligrafiyalıq dóretiwshilik úyi. Tashkent — 206, Yunusabad rayonu, Yangishahar kóshesi, 1-úy. Shártname №36-17.

**Ijarağa beriletuǵın sabaqlıqtıń jaǵdayın
kórsetiwshi keste**

T/s	Oqıwshınıń atı hám familiyası	Oqıw jılı	Sabaqlıq- tıń alın- ǵandaǵı jaǵdayı	Klass basshı- sınıń qolı	Sabaq- lıqtıń tapsırıl- ǵandaǵı jaǵdayı	Klass bas- shısı- nıń qolı
1						
2						
3						
4						
5						

**Sabaqlıq ijaraǵa berilip, oqıw jılı juwmaǵında qaytarıp alıńanda
joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegishe
bahalaw kórsetkishlerine tiykarlanıp toltırıladi:**

Jańa	Sabaqlıqtıń birinshi mártebe paydalanıwǵa berilgen- degi jaǵdayı.
Jaqsı	Muqaba pútin, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóleginen ajiral- maǵan. Barlıq betleri bar, jırtılmaǵan, túspegen, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaatlandır- arlı	Muqaba jelingen, birqansha sızılıp, shetleri jelingen, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen alınıp qalıw jaǵdayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlandırarlı qalıpına keltirilgen. Alınǵan betleri qayta jelimlengen, ayırım betlerine sızılǵan.
Qanaatlandır- arsız	Muqabaǵa sızılǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bóliminen ajiralǵan yamasa joq, qanaatlandırarsız qalıpına keltirilgen. Betleri jırtılǵan, betleri jetispeydi, sızıp, boyap taslanǵan. Sabaqlıqtı qayta tiklew múmkin emes.